

ЧЛАНЦИ

Проф. др Јован Р. Бојовић

ЗАКОНОДАВСТВО И ОРГАНИ ЦЕНТРАЛНЕ ВЛАСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ У ВРИЈЕМЕ МИТРОПОЛИТА ПЕТРА I ПЕТРОВИЋА (1784—1830)

Долазак Митрополита Петра I Петровића на чело Црне Горе 1784 године пада у вријеме када су унутрашњи и међународни услови, у првом реду политика сусједних држава, наметали питање: Да ли ће Црна Гора почети да израста у самосталну и модерну државу која ће изграђивати законодавство, судство и државни апарат, и уз то бити способна да организовано води борбу за ослобођење неослобођених крајева, или ће остати неуједињена, потресена племенским сукобима и трвењима, и простор подесан за страни утицај и доминацију? Захваљујући изузетној мудрости и државничкој способности митрополита Петра I, Црна Гора је послвије историјских побједа над Турцима у Мартинићима и у Крусима пошла путем израстања у модерну државу. За име Петра I везан је и законски интегритет Црне Горе (четири нахије) и такозваних Брда (Под јединственом заставом). Исто тако за његово име је везан и први писани Законик који ће постати основ у развоју црногорског законодавства и црногорске државе уопште. Полазећи од чињенице да је он оснивач модерне црногорске државе и од свега што је урадио за Црну Гору, као и од његове личности у цјелини, без претјеривања се може закључити да је он највећи државник кога је Црна Гора дала до краја своје државне самосталности (1918). Био је и остао непревазиђен и недостижан политичар своје епохе на Балкану.

Митрополит Петар I се родио у Његушима 1747. године. Родитељи су му били Марко Дамјановић Петровић и мајка Анђелија рођена Мартиновић из Бајица. О његовом дјетињству мало се зна. Још није установљено како му је било име прије но

што се замонашио и добио име Петар. Прво је учио код стрица владике Саве у Цетињу. Рано се замонашио и у 17. години живота постао је јерођакон. Школовао се у Русији. Када је умро владика Василије, Петар се вратио у Црну Гору и касније постао архимандрит (1777). Послије смрти владике Саве (1782) изабран је за владiku и управитеља Црне Горе. Завладичен је у Сремским Карловцима 1784. године. Умро је у Цетињу 18/31. октобра 1830. године.¹

Према подацима странаца са којима је долазио у контакт, митрополит Петар је био и физички ријетка љепота, а у личном животу скроман и одмјерен. Иако је имао скромно школовање, био је веома образован за услове и вријеме у коме је живио. Говорио је италијански, њемачки и руски, а служио се енглеским и француским језиком.² Био је паметан, реалиста у политици, уочавао је политичке и друштвене токове свог времена, сталожен при доношењу одлука, хуманиста, лично храбар и даровит војни командант, способан државник, црквени поглавар лишен празновјерја.

Као владар читав свој живот и све своје способности посветио је Црној Гори. Резултати његовог свеобухватног рада као човјека и државника су огромни. Његов успјешни државнички рад, у сложеним унутрашњим и међународним приликама, извео је Црну Гору на самостални пут развитака и израстања у модерну државу. Све га то сврстава у најужи круг југословенских великана.

¹ Милорад Медаковић, *Повесница Црне Горе са закоником*, Земун 1850, стр. 224; Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар 1856, друго издање, Панчево 1889; др Душан Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784—1830)*, Цетиње 1950; Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, стр. 5; Јагош Јовановић, *Петар I*, Енциклопедија Југославије, књига 6, стр 429; Петар I Петровић, *Фреске на камену*, избор, предговор и коментари — Чедо Вуковић, Титоград 1965, стр. 501—504; Боко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд 1981.

² Петар И. Поповић, *Личност владике Петра I по француским изворима*, Записи, фебруар 1928, стр. 65—74.

I

ЗАКОНОДАВНИ РАД ДО ДОНОШЕЊА ЗАКОНИКА*

Када је митрополит Петар преузео кормило Црне Горе, она се територијално простирала на четири нахије (административне јединице): Катунску, Ријечку, Љешанску и Црмничку. Нахије су се дијелиле на племена: Катунска на девет (Џетиње, Његуши, Беклићи, Бјелице, Цуце, Озринићи—Чевљани, Пјешивци, Загарач, Комани), Ријечка на пет (Џеклин, Љуботињ, Грабани, Добрско Село, Косијери), Љешанска на три (Дражевина, Градац, Буроње) и Црмничка на седам (Подгор, Дупило, Брчели, Глухи До, Сотонићи, Лимљани и Бољевићи).

Послије великих и судбоносних побједа у Мартинићима и у Крусима 1796. године у састав Црне Горе ушла су и племена: Бјелопавлићи (Вражегрмци, Мартинићи, Павковићи, Петрушиновићи), Пипери (Црнци, Стијена, Бурковићи), Ровца и Морача (Горња и Доња).³ На осталом простору — у Васојевићима, Ку, чима, Грахову, Бањанима, Пиви и Дробњацима (Дробњаци у ужем смислу, Ускоци, Језера и Шаранци) — све више су се осјећали утицај и ауторитет власти митрополита Петра.

Унутрашња ситуација у Црној Гори у вријеме доласка митрополита Петра на чело била је веома сложена: ограничена на малом простору са неплодном земљом и сиромаштвом становништва, лишена градова и трговачких центара, зависна трговачки од сусједних земаља, у међусобним сукобима и племенској неслози. Тешку унутрашњу ситуацију пратило је и мијешање страних држава, сваке из свог интереса, прво Млетачке Републике а затим Аустрије и Француске, да би на крају супарнице остале Аустрија и Русија. Свему овоме треба додати стални притисак пограничних турских заповједника са циљем да потчине Црну Гору под своју власт.

У одсуству митрополита Петра скдарски везир Махмут-паша Бушатлија као одметник од Порте напао је Црну Гору јуна 1785. године, са циљем да је покори и припоји Скадарском пашалуку и да побуњена племена Бјелопавлиће, Пипере, Ровчане, Морачане, Ускоке и Куче натјера на послушност. Махмут-пашине претензије су се односиле не само на Црну Гору већ и на територију коју је тада држала Млетачка Република, а нарочито на Паштровиће, који су му били највећа препрека у

* Овај дио рада у широј верзији објављен је у *Правном зборнику*, бр. 1—4 за 1980.

³ Томица Никчевић, *Још један француски извјештај о Црној Гори са почетка XIX вијека*, Историјски записи 2/1968, стр. 276.

освајању оних крајева који су раније били под Турцима.⁴ Узалудни су били напори црногорског гувернадура Јована Радоњића да Махмут-пашу одврати од напада. Након систематских припрема, он је започео напад на ширем простору. Црна Гора се наша суочена са великим тешкоћама. Млечани су забранили сусједним племенима која су била под њиховом влашћу (Маине, Брајићи, Побори и Грбаљ) да помогну Црној Гори, и оно што је најтеже погађало Црну Гору било је затварање границе и немогућност набавке муниције (праха и олова). Поред тога, Махмут је успио да путем мита придобије на своју страну неке главаре из Љешанске и Ријечке нахије. И поред жиљавог отпора три црногорска одреда (гувернадура Радоњића, војводе Богдана Вукотића и сердара Ивана Петровића), због слабе опремљености, велике непријатељске надмоћности и издаје, Махмут-паша је (мада уз велике напоре и жртве), заузео Цетиње 22. јуна 1785. године, када је спалио и Цетињски манастир.⁵

Када се митрополит Петар вратио у Црну Гору фебруара 1786. године, у њој је затекао згаришта и пустош, крајње сиромаштво, племенску неслогу и закрвљеност, као и подржавање политике скадарског везира од стране неких главара. Владале су глад и немаштина сваке врсте. Становништво је било десетковано. Пријетила је опасност да се оно расели и простор остане пуст. У тако тешким околностима митрополит Петар није клонуо духом. Отпочео је неуморни рад на сређивању прилика у земљи. У том циљу ради на ублажавању глади и немаштине, сузбија племенску самовољу и анархију, мири закрвљена братства и племена.

Ускоро су се и међународне прилике измијениле у корист Црне Горе. Средином 1787. године дошло је до рата између Русије и Турске, а почетком наредне 1788. у рат је ступила и Аустрија против Турске. Савезнице Русија и Аустрија жељеле су да подстакну ослободилачке покрете народа на Балкану, који су били под турском влашћу, како би им олакшали ратне операције против Турске. Ради тога и руски и аустријски изасланици долазе у Црну Гору са помоћи у храни и оружју.

Махмут-пашин напад на Црну Гору (1785), племенско нејединство, издаја неких главара и пораз Црногораца увјерили су митрополита Петра да Црна Гора неће постићи слободу и независност ако не постигне унутрашње јединство, ако не уклони племенски партикулизам и самовољу појединаца и не изгради државни апарат, законодавство и судство. У циљу доношења

⁴ Бранко Павићевић, *Стварање црногорске државе*, Београд 1955, стр. 75.

⁵ Б. Павићевић, н. дј., 75—76; Григор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе*, Београд 1962, стр. 93—107.

заједничких одлука које би имале законску снагу и обавезивале на одговорност, он је обилазио поједина мјеста и мирио закрвљена братства и племена, савјетујући народу да живи у међусобној слози и миру. Он се племенима и њиховим главарима и писмено обраћао путем познатих посланица (писама), све у циљу међусобне слоге и јединства. Тако је марта 1790. године упутио посланицу „главарима и старјешинама и свијема Морачанима и Ускоцима“ с основном поруком: „међу собом мирно живите и да један другому пакост и зло не чините“.⁶

Митрополит Петар, гувернатор Јован Радоњић и водеће старјешине нијесу се надали добросусједним односима са Махмут-пашом Бушатлијом, заклетим непријатељем Црне Горе, нарочито не последије његовог похода на Црну Гору 1785. године.⁷ Да би се припремио за одбрану, митрополит је на вријеме предузео мјере за набавку оружја и муниције. Ратну опрему је набављао из Аустрије и Млетачке Републике, па и од самих скадарских Турака.⁸ Митрополит је слао муницију Бјелопавлићима, Пиперима и Кучима, јер је тај простор био на удару Турака. Током 1791. и 1792. године било је неколико мањих пограничних сукоба Црногораца и Турака.⁹ Ни период од 1793. до 1796. године није био миран, због честих граничних сукоба и између Бјелопавлића и Пипера с једне и Турака из Служа и Подгорице с друге стране.¹⁰

Од краја 1793. године Махмут-паша Бушатлија се заносио плановима да потчини не само Црну Гору већ и дјелеове Далмације, Епира, и Тесалије.^{10а} Крајем 1793. и почетком 1794. године радило се на преговорима о успостављању мира између Црне Горе и Бушалије. Преписка између гувернадуре Радоњића и Бушатлије о миру праћена је истовременим радом митрополита Петра на сређивању унутрашњих прилика у Црној Гори.^{10б} Улагао је огромне напоре да постигне слогу и једин-

⁶ Д. Вуксан, *Посланице митрополита црногорског Петра I*, Цетиње 1935, стр. 33.

⁷ Б. Павићевић, *О првом походу Махмута Бушатлије на Црну Гору 1796.*, Историјски часопис, књига I, 1965, стр. 154.

⁸ Исто; Владан Борбевећ, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд 1912, стр. 89—98, 123—124; Душан Д. Вуксан, н. дј., 55—62; Душан Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784—1830)*, 94—95; Д. Вуксан, *Црна Гора у 1791, 1792. и 1793. години*, Записи, август 1939, стр. 65—75; Исто, *Десет година из историје Црне Горе 1794—1803*, Записи, април 1940, стр. 193—208, мај, стр. 257—279, јун, стр. 321—339; Глигор Станојевић, н. дј., стр. 252.

⁹ Г. Станојевић, н. дј., 252—253.

¹⁰ Б. Павићевић, н. дј., Историјски часопис, књ. I, стр. 155.

^{10а} Исто, 154.

^{10б} Писмо М. Бушатлије од 23. фебруара 1794. Ј. Радоњићу, *Записи*, мај 1940, стр. 314.

ство међу Црногорцима и да успостави органе власти. Знао је да се само јединствена и организована Црна Гора може супротставити спољњем непријатељу.

Током 1795. године митрополит Петар је постигао значајније успјехе у измирењу завађених племена. Фебруара 1795. на Његушима је одржан збор Катунске нахије, на коме су измирени Цетињани, Беклићи и Његуши. Збору су присуствовали митрополит Петар и гувернадур Јован Радоњић, који су се након измирења поменитих племена обратили писмом которском изванредном провидуру, рачунајући на успостављање добросусједских односа и између Катунана и Примораца.¹¹

Доношење Одлуке

Митрополит Петар је настојао да среди прилике и на простору ван старе Црне Горе. У том циљу је октобра 1795. године послао калуђера Глигорија Бућина у Бјелопавлиће, Пјешивце, Пипере, Ровца, Морачу и Ускоке, са задатком да у овим крајевима уклони међусобне сукобе и успостави јединство са старом Црном Гором. Тако је 20. октобра (по старом календару), у присуству Бућина, постигнут споразум главара Пјешиваца и Бјелопавлића код воде у мјесту Почкаље (граница између Загарча и Бјелопавлића).¹²

Исте године је 4/15. децембра, одржан племенски збор у Пиперима, коме је калуђер Бућин пренио инструкције митрополита Петра и прочитао његово писмо. На збору је постигнуто измирење и јединство и постављени кметови.¹³

Трећи збор је одржан у Морачи 17/28. децембра 1795. ради умира унутар племена и постизања племенске слоге између Морачана, Ровчана и Ускока. И овом збору, као изасланик митрополитов, присуствовао је калуђер Бућин. Пошто је усмено пренио Митрополитова упутства, прочитао је митрополитово писмо, писано 8. новембра 1795. у Стањевићима.¹⁴ На крају је донесена следећа одлука: „И ми (игуман — Ј. Р. Б.) кнезови и барјактари како разумјесмо и кметове постависмо с настојањем и трудом реченога калуђера Глигорија, који земљу састави и умири како изговарају писма господина владике Петра. И ми игуман и

¹¹ Као напомена бр. 10.

¹² *Записи*, новембар 1940, Историјска грађа, Умир међу Црном Гором и Скендеријом 20 октобра 1795, стр. 305.

¹³ Исто, Изјава Пипера о умиру 4. децембра 1795, стр. 305—306.

¹⁴ Ровцима, Морачанима и Ускоцима 8. новембра 1795, *Записи*, фебруар 1941, стр. 110.

кнезови и барјактари и старешине печатом и својеручно потврђујемо како више изговарају књиге“.¹⁵

Дакле, до краја 1795. године митрополит Петар је постигао велике успјехе у сређивању унутрашњих прилика у Црној Гори, што му је олакшало не само да успостави чвршће јединство у 1796. години у границама четири нахије већ и да у састав Црне Горе коначно уђу Бјелопавлићи, Пипери, Ровца и Морача и да се то јединство и законски санкционише.

Уочавајући све већу активност и рад митрополита Петра на сређивању унутрашњих прилика у Црној Гори, као и његов рад у пограничним племенима — Бјелопавлићима, Кучима, Ровцима, Морачи, и Ускоцима на њиховом повезивању са Црном Гором, Махмут-паша Бушатлија је одлучио да прекине тај процес и мачем и крвљу присили погранична племена на покорност.

Сазнавши за такве Бушатлијине намјере и опасност пред којом ће се Црна Гора наћи, митрополит се маја 1796. путем писма обратио Бушатлији, нудећи му мир. Бушатлија је на ово писмо одговорио да он не купи војску на Црну Гору него само на Брда која су му се одметнула, препоручујући митрополиту да Брђанима не указује помоћ нити им дозволи да бјеже у Црну Гору. У противном, запријетио је, напашће и Црну Гору са „љутом Арбанијом“.¹⁶ Оцијенивши да Црна Гора није више разједињена и потресена унутрашњим неслогама какве су биле 1785. када ју је Бушатлија војнички прегазио и оставио пустош, и ријешен да брани Црну Гору и Брда, митрополит је 10/21. јуна 1796. одговорио Бушатлији да су Брда исто што и Црна Гора и да их не напада, јер да ће им она уколико их нападне, указати помоћ. Ријешен на отпор и одбрану, митрополит је Бушатлији писао: „Сад те опет молим проћи се сиротиње брцке да се права крв не пројилега. Ако ли нећеш, хвала да је Богу, а ми ћемо се од твоје силе и напасти с помоћу Божјом бранити докле један тече“.¹⁷

Митрополиту Петру је било јасно да ће Бушатлија напасти погранична племена, а у првом реду Бјелопавлиће и Пипере, и да ће пружањем помоћи тим племенима и Црну Гору увући у рат. У циљу припрема за борбу он је крајем маја и током јуна слао своје људе по нахијама и племенима, са порукама и упозорењима у смислу предстојећег рата са Бушатлијом. Најосновније је било: постићи међусобно јединство и организовати заједничку борбу Црногораца.

¹⁵ Умир Роваца, Мораче и Ускока 17. децембра 1795., *Записи*, новембар 1940, стр. 306.

¹⁶ *Грлица*, календар црногорски за годину 1836, стр. 70.

¹⁷ Исто, стр. 70—71.

Но, процес успостављања међусобног јединства и сарадње ишао је тешко.¹⁸ Још од раније Бушатлија је преко појединаца имао утицаја у појединим нахијама и племенима. Његов утицај „био је најјачи у Црмничкој и Љешанској нахији, па затим у Ријечкој“.¹⁹ У току утврђивања споразума са законском снагом под заклетвом за помоћ брдским племенима, „највеће... колебљивости било је у Ријечкој нахији“.²⁰ У овој нахији Бушатлија је нашао ослонац у сердару Савићу Бурашковићу и Савићу Перову Пејовићу, који су радили на томе да Ријечка нахија не прихвати јединство са осталим нахијама и да не да војну помоћ брдским племенима у рату против Бушатлије. Захваљујући мудрости, великом ауторитету и неуморном раду митрополита, Бушатлијини приврженици су остали у огромној мањини. То је показао и племенски збор у Ријечи Црнојевића 17/29. јуна 1796, када је прихваћен предлог споразума за помоћ и заједничку борбу са брђанским племенима против Турака. На том збору поменута двојица Бушатлијиних присталица и неколико њихових рођака претрпјели су срамни пораз, па су чак протјерани са збора уз псовку као издајници. Знајући да им као турским сарадницима више нема опстанка међу племеницима, Бурашковић и Пејовић су пошли у Подгорицу код Мехмед-паше, синовца Махмута.²¹

Колике је напоре митрополит Петар улагао да што спремније дочека Бушатлију види се из његовог писма од 19/30. јуна 1796. Грбљанима. „... Већ три недеље“ — пише митрополит — „с непрекидним трудом, дању и ноћу, желимо да ујединимо Црногорце против заједничког непријатеља“.²²

Резултат неуморног рада митрополитовог уочи Бушатлијиног напада на Црну Гору била је међуплеменска сагласност постигнута у Црној Гори да се брђанским племенима пружи помоћ у борби против Турака. Овај историјски догађај, означен посебним документом, познат је у историографији под именом Одлука. У Одлуци је прокламована ријешеност Црногораца да до краја истрају у ослободилачкој борби против Турака. Обавеза учешћа Црногораца у одбрани своје независности уздигнута је у овом историјском документу до еписких висина.²³ Између осталог, она је истакнута и сљедећим ријечима:

„... Сви једнокупно рекосмо и одлучисмо, и темељито са заклетвом утврдисмо... да хоћемо сви супроћ опћег христјанскога непријатеља за православну вјеру и за свети закон, и за нашу предрагу слободу и вољност нашу, и за љубезно отачанство, за своје цркве и манастире, и за жене и ћеду нашу воје-

¹⁸ Г. Станојевић, н. дј., стр. 258.

¹⁹ Исто.

²⁰ Б. Павићевић, н. дј., стр. 160.

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Исто, 161.

вати, и трудити се са свом снагом и крепошћу, да би не допустили на себе и на последње наше тешки и жестоки јарам агарјански, од којег смо се до садашњег времена, ... по изгледу и примјеру блаженопочиошијех родитеља и прародитеља нашијех оружјем својим бранили ...“

Заклињање приликом доношења писмених одлука са законском снагом, као и других законских аката и самог Законика, на крст и Јеванђеље карактеристично је за неколике скупштинске главара на којима су донесене историјске одлуке у доба митрополита Петра.²⁴

У историјској Одлуци први пут се издржава и подиже на степен правне обавезе свијест о домовини („отачаство“) и Брђани се називају браћом. Дакле, истакнуто је државно јединство Црне Горе и Брда, као и јединствена етничка цјелина Црногораца и Брђана.

Оригинал Одлуке није сачуван. Она је први пут објављена 1836. године у календару Грлица. У објављеном тексту нема датума. Милорад Медаковић је не помиње у књизи *Повесница Црне Горе*, штампаној у Земуну 1850. године. Двадесет година послје њеног објављивања у Грлици, Одлуку је објавио Димитрије Милаковић у *Историји Црне Горе*, штампаној у Задру 1856. Милаковић ју је објавио према тексту објављеном у *Грлици*, с напоменом да се „оригинал овога писма храни ... у изабраној архиви на Цетињу“ Текст Одлуке је објављен без наслова и у *Грлици* и код Милаковића. Према тексту Милаковића, Одлуку је у часопису *Записи* 1939. године објавио Душан Вуксан, са насловом „Главари црногорски Петру I 20. јуна 1796“ Наслов који је дао Вуксан није адекватан, јер Одлука није намијењена митрополиту Петру, већ је она резултат закључка митрополита и црногорских главара.²⁵

Када се упореде текст Одлуке објављен у *Грлици* и текст који је објавио Милаковић, уочава се да је Милаковић у заградама додавао неке ријечи којих нема у тексту објављеном у *Грлици*. Тако је, на примјер, иза ријечи „и вас Збор“ у загради додао ријеч „скупштина“, а иза ријечи „на данашњи дан“ такође је у загради додао датум „20. јунија“ Како оригинал Одлуке није сачуван, нити је објављен уводни и завршни дио, тешко је тачно установити када је она настала. Истина, Милаковић је могао имати у рукама оригинал Одлуке, јер је навео да се оригинал чува „у изабраној архиви на Цетињу“, те да је из њега у текст Одлуке унио датум „20 јун“

Међутим, могло би се поставити питање — да ли је Одлука донесена прије 20. јуна (1. јула). На то питање наводи чињеница да је митрополит Петар у писму од 10/21. јуна одговорио

²⁴ Исто.

²⁵ *Грлица*, календар црногорски за годину 1836 (у Црној Гори у митрополитској књигопечатњици), стр. 72—73; Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задр 1856, стр. 203—204; *Записи*, фебруар 1939, стр. 140.

Бушатлији да ће Брдима ако их нападне пружити помоћ и да ће се „бранити докле један тече“. За тврђу да ће се Црногорци и Брђани заједнички бранити од Турака митрополит је морао имати неки претходни договор и сагласност, ако не свих а оно бар неких црногорских главара. Исто тако, у везу са овим питањем могле би се довести и митрополитове ријечи на Бушатлијин савјет да Брђанима не пружа помоћ: „то ми немој говорити, што ми закон и моја душа не да учинити“

Прије 20. јуна (1. јула) били су представници брђанских главара код митрополита у Стањевићима, гдје се он тада налазио, „да га моле да им пружи помоћ у муницији и оружју, захтијевајући истовремено да он пред Црногорцима дође у Мартинаће“.²⁶ Из овога би се могло извести закључак да је и прије 20. јуна постојао неки споразум, односно Одлука о војној помоћи Црногораца Брђанима, јер брђански главари нијесу могли молити митрополита да буде на челу војске која ће им доћи у помоћ а да претходно нијесу знали за такву одлуку.

Ми сматрамо да је текст Одлуке настао прије 10/21. јуна 1796. године, тј. прије писма митрополита Петра Махмут-паши Бушатлији. Одлуку је прво прихватила Катунска нахија, затим Љешанска, а на збору од 17/28. јуна и Ријечка нахија. Дакле, до 20. јуна (1. јула) 1796. године три нахије (Катунска, Љешанска, Ријечка) прихватиле су Одлуку. Текст је прво усвајан на племенским зборовима да би касније Одлука била потврђена и прихваћена на општецрногорском збору представника свих племена и нахија. Сви историчари који су писали о Одлуци узимали су за датум њеног усвајања 20. јун (1. јул) 1796, који је додао у самом тексту Одлуке Димитрије Милаковић. Нијесу навели ни један други извор из кога би се видјело да је на збору од 20. јуна усвојена само Одлука.

Митрополит Петар се налазио у манастиру Стањевићима до 19. јуна (30. јуна), када је дошао у Цетиње. Прије тога био је заказао скупштину црногорских главара у Цетињу за 20. јун (1. јул).²⁷ Сигурно се зна да скупштини нијесу присуствовали представници Црмничке нахије. То се види из посланице коју им је митрополит послао 26. јуна (8. јула) 1796. године.

„Разумјели сте моју прву књигу“ — писао је митрополит — „коју сам по Исајији Јовичићу послао на Вир, да додете на састанак да се разговоримо за наше потребне ствари, али ви не дођосте, нити ми на књигу отписасте. Ево се, дакле, неколико главара састадоше и који се на Цетињу договорисмо и вјеру до Малага Госпобина-дне учинисмо и књигу од јединства и слоге међу сабом написасмо, ако не кћеше Турци, да се сви од Острога до Сутомора и од Ловћена до Мораче уједно миримо, како смо уједно и заратили; а но сви уједно и заједно да се

²⁶ Б. Павићевић, *О првом походу Махмута Бушатлије*, стр. 161.

²⁷ Исто.

бранимо и гинемо и да се не издајемо. Ако су два чојка од Цеклина углавили на понасе станак с Турцима, али такви састанци неће ништа ваљати, нити су остали Цеклињани и Ријечка Нахија у та њихов договор“.²⁸

Према свему изложеном може се закључити да текст Одлуке није донесен на збору 20. јуна (1. јула) 1796. године у Цетињу, већ је његов аутор сам митрополит Петар који га је написао прије 10/21. јуна 1796. године. Такву одлуку он је слао преко својих људи у племена и нахије на одобрење и потврду племенских главара. На збору у Цетињу Одлука је потврђена од присутних главара. Тек на општецрногорском збору у Цетињу 5/16. јула 1796. године Одлука је потврђена и прихваћена од свих црногорских главара.

Последњи збор црногорских главара пред одлучујућу битку са Махмут-пашом Бушатлијом одржан је у Цетињу 5/16. јула 1796. године.²⁹ На том збору, поред осталог, потврђена је и Одлука од стране свих црногорских главара. Са овог збора главари су упутили проглас Грбљанима, у коме их обавештавају „да паша скадарски скупи превелику војску и захиру што није приђе толико нитко учинио“ „Браћо“ — каже се даље у прокламацији — „да знате то се не приправља за Брда сама, ни за нас него за даље. Сада браћо ми ето побосмо данас к њему да нашу крв пролијевамо за хришћанску праву вјеру“.³⁰

У периоду од 29. јуна до 5. јула (од 10. до 16. јула) црногорска војска је пристизала у Мартиниће. Пред војском је био митрополит Петар, који је војницима у Мартинићима одржао историјски говор. Тај говор митрополита Петра војницима уочи одлучујућег и пресудног догађаја по Црну Гору и њену даљу судбину спада у ризницу свјетског говорништва.

Битка у Мартинићима отпочела је 2/13. и трајала све до 11/22. јула 1796. године. Од 2/13. јула „водиле су се чарке са мањим одјељењима турске војске која су правила испаде околног Служа и Подгорице“.³¹ Главна битка, у којој је црногорска војска однијела историјску побједу, одиграла се 11/22. јула.

Славна побједа у Мартинићима имала је историјски значај за даљи развитак Црне Горе и њене ослободилачке борбе. У свијести Црногораца још више је порасло увјерење да разједињени не могу постићи ништа, већ да само чврсто уједињени и у заједници са брђанским племенима могу водити успјешну ослободилачку борбу, па и побјеђивати велике војне експедиције каква је била и Бушатлијина. Такво увјерење је уносило у друштвену свијест црногорског човјека „представе и схватања

²⁸ Д. Д. Вуксан, *Посланице*, стр. 36—37; Петар I Петровић, *Фреске на камену*, стр. 54—65.

²⁹ Б. Павићевић, н. дј., стр. 162.

³⁰ Исто, 163.

³¹ Исто, 164.

о реду, цјелини и заједници у којој је могуће живјети без крвне освете и свађе“.³² Митрополит Петар је побједу у Мартинићима искористио за све веће афирмисање свијести о јединству Црногораца. Од тада Црна Гора „предузима широку координирану“ сарадњу „са брђанским племенима — Бјелопавлићима и Пиперима“,³³ Ровцима и Морачанима, послије чега ова територија дефинитивно улази у састав Црне Горе.

Махмут-паша није могао заборавити велики пораз у Мартинићима, па се почео припремати да поново нападне Црну Гору, увјерен да ће је војнички побједити и прекинути процес све већег повезивања и уједињавања црногорских племена и јачање предуслова за стварање чврсте државне организације и њених органа власти, судства и законодавства. Митрополит Петар, као духовни творац изграђивања јединства Црне Горе и органа власти, од битке у Мартинићима па до битке у Крусима 22. септембра (3. октобра) 1796. године успио је да још чвршће повеже Црногорце. Он се и по други пут нашао пред њима, у Крусима, када им је уочи битке одржио говор.³⁴

У одлучујућој бици у Крусима Црногорци су извојевали историјску побједу над Бушатлијом, који је у њој и погинуо. Историјским побједама у Мартинићима и Крусима 1796. године над Турцима, Црна Гора се у великој мјери ослободила турске опасности. Уједињењем са сусједним брдским племенима дошло је до ширења њене територије. Црна Гора је ступила на међународну позорницу и стекла међународни углед. Створени су и услови за њено израстање у модерну државу, са органима власти, организацијом судства и законодавством. У томе и јесте историјска улога митрополита Петра I Петровића.

³² Исто, 166

³³ Исто.

³⁴ М. Медаковић, *Повесница Црне Горе*, стр. 98—99.

ЗАКОНИК ИЗ 1796. ГОДИНЕ

(Под јединственом заставом)

Доношење Одлуке послужило је митрополиту Петру као полазна основа за израду Законика који носи наслов Под јединственом заставом (Под знамењем свеопштег барјака). Рад на Законику завршио је до 20. јуна (1. јула) 1796, када је и усвојен на већ поменутој скупштини на Цетињу.

Законик садржи свега шест чланова, и има више карактер програмске декларације којом се учешће у ослободилачкој борби против Турака поставља као законска обавеза сваког Црногорца. Овај законски споменик има карактер канституционално нормативног акта. Њиме се први пут прокламује територијално и политичко јединство Црне Горе и Брда: „Рекосмо и заклетвом утврдисмо ће гођ би непријатељ окренуо и на коју би страну на нас и на нашу браћу Брђане ударио да хоћемо један другому бити у помоћ и за благочестиву вјеру нашу хришћанску војевати и своју крв пролити и љубезно је отечество и дражшуру волности и слободу зашчиштити“ (члан 2.).

Иако су последице црногорских побједа у Миргинићима и у Крусима, осим Бјелопавлића, Пипера, Роваца и Морачана, брђанска племена и даље остала под турском влашћу, појам Црна Гора и Брда је остао у историјскоправној терминологији (Петров законик, Закони отачаства, Данилов законик) све до великог ослободилачког рата (1876—1878), када је Црна Гора и међународно призната као независна држава. Према одредби Законика — Под јединственом заставом — учешће у ослободилачкој борби постало је законски обавезно за све становнике способне за борбу.

Законодавац није прецизирао да ли се ова одредба односи и на ону територију која није ушла у састав Црне Горе 1796. године. За неиспуњавање обавезе учешћа у ослободилачкој борби законодавац је предвидио одговарајуће санкције, као одузимање права учешћа на скупштинама и прогонство из земље — „Таквога издајника увијек од сабора и обшћенства нашега отлучисмо“ (члан 4).

Не знамо тачко у колико је примјерака Законик преписан. У члану 6. се између осталог каже: „Свака нахија да прими и узме по једно писмо а у Митрополији једно остависмо, које има бити сахрањено међу грамате и хрисовуље царске и свакому царском, краљевском или принципском двору, и посланику приказано“

Ако рачунамо да је тада Црна Гора обухватала четири нахије онда су могла бити четири преписа и оригинал, а ако се

рачунало и на Бјелопавлиће, Пипере, Ровца и Морачу — онда је морало бити више идентичних преписа и оригинал. У сваком случају, уз оригинал, није могло бити мање од пет идентичних преписа.

Законик Митрополита Петра из 1796. године објавио је Милорад Медаковић у већ поменутој књизи *Повесница Црне Горе*. Заправо, Медаковић је у тој књизи најприје објавио Законик митрополита Петра из 1798. године под насловом — Законик общи црногорски и брдски (стр. 1—48). На почетку је дошао Увод (1—4), затим поглавље О судцима и суду (5—19) са више поднаслова (Почетак суђења, О одсјецању глобе, О тајној покрађи, О кривцу када на суд не дође, О нијекању или одрицању при суду и клетви, Поступак са женама, За дјецу, За свештенике, За иностранца, о страном плијену), и на крају текст Законика (стр. 21—39). Тек иза овога је дошао Законик из 1796. године (стр. 39—42).

Медаковић је Законик из 1796. године објавио под насловом *Под знамењем свеопштег барјака* (курзив у тексту).³⁵ После наслова Медаковић је унио текст који није био саставни дио Законика. Тај текст гласи:

„Поради општенародне стеге и домаће слоге против свог непријатеља установили су договорно сви главари следујућу закону стегу у години 1796 јуниа 20“.³⁶

Валтазар Богишић је у књизи *Писани закони на словенском југу*, објављеној у Загребу 1872, писао о Законику из 1798. године, користећи се Медаковићевим издањем. Богишић помиње и Законик из 1796. и каже: „као додатак, 6 чланака од 20 јунија г. 1796, али између краја законика и почетка овога додатка има датум: „на Цетињу августа числа 1803 года’ па се не зна да ли је тога дана био наново потврђен законик од 18 окотобра 1798 године или само наведених 6 чланака“.³⁷

Из наведеног текста види се у чему је Богишићева дилема. Међутим, из Медаковићевог издања види се да се наведени датум односи на текст Законика из 1798, а не на Законик из 1796. године. Богишић није уочио да наслов *Под знамењем свеопштег барјака* раздваја садржину ова два законика.

Законик из 1796. године посебно је објавио 1886. године Марко Драговић у раду *Материјали за историју Црне Горе*. Драговић је текст објавио према сачуваном препису, који је извршио секретар митрополита Петра Ђакон Алексије, Рус. Драговић није у праву кад за Законик каже да је то проглас. Он

³⁵ Исто, 21—48.

³⁶ Исто, 39.

³⁷ Валтазар Богишић, *Писани закони на словенском југу* (библиографски нацрт), Загреб 1872, стр. 87.

пише: На збору „би ријешено да се изда проглас на народ црногорски и брдски да се свако позове на оружје противу непријатеља вјере хришћанске и народа црногорскога“.³⁸ Драговић пише да Законик објављује „од ријечи до ријечи“ По нашем мишљењу он је текст Законика објавио према препису који је извршио секретар митрополита Петра Ђакон Алексије, који се (препис) и данас чува у Архиву у Цетињу (о том препису биће више ријечи у наредном излагању). У тексту Законика који је превео и објавио Драговић има мањих разлика у односу на препис и текст који је објавио Медаковић. Уводни део Законика који је објавио Драговић гласи:

„У име пресвете једносушне и једноставне нераздјелене у трима лицима животвореће троице оца и сина и светог духа амин. На 1796. године мјесеца јунија 20 дан“ (штампано мисним словима — Ј. Р. Б).³⁹ На крају садржине члана шестог Законика Драговић је дао у напомени слjedeће објашњење: „На ово је писмо потписан и руски Ђакон Алексије, који је био секретар код владике Петра I. Писмо је означено под № 439“.⁴⁰

Већ смо указали да Драговић овај Законик произвољно назива прогласом, а на крају шестог члана пише: „Оваква писма разаслата су по свијема нахијама црногорскијема“.⁴¹ Свакако је он за овакву констатацију користио податак у члану 6. његовог превода Законика, у коме се каже: „и овака нахија да узме по једно овакво писмо“.⁴²

Руски истраживач Павле Ровински (П. Ровинский) у књизи *Черногорія* објављеној 1888. године, помиње само скупштину од 20. јуна (1. јула) 1796. године, на којој је одлучено да се Црна Гора од турског напада брани до посљедње капи крви.⁴³ Он не каже да је на тој скупштини донесен Законик, али кад пише о Законик у из 1798. набраја и чланове Законика из 1796. године: „1 — вјера гј. обавеза вјерности друг — другу (код Арнаута *беса*); 2, 3 и 4 — о неопходној заштити друг друга и казнити издајника; 5 и 6 — завршне ријечи“.⁴⁴

У другој књизи *Черногорія* (1901), приликом упоређивања Законика митрополита Петра из 1798. и Законика књаза Данила из 1855. Ровински не разликује Законик од шест чланова из 1796. као посебан у односу на Законик од 33 члана из 1798. го-

³⁸ Марко Драговић, *Материјали за историју Црне Горе*, Гласник српског ученог друштва 1886, бр. 65, стр. 131.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, 133.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

⁴³ П. Ровинский, *Черногорія*, томъ I, Санктпетербургъ 1888, стр. 606.

⁴⁴ Исто, стр. 636—637.

дине. Он набраја чланове Законика из 1796. али као чланове Законика из 1798. године и упоређује их са одговарајућим члановима у Законику књаза Данила. Ровински каже да чл. 1. одговара члану 66, а чланови 2, 3 и 4 члановима 16—19 Даниловог законика.⁴⁵

Законик из 1796. године објављен је у анонимној публикацији (Саво Ивановић), *Неколико крвавих слика из албума Петровић-Његошевог дома*. Према том памфлету, Законик умјесто шест има једанаест чланова. Чланови 5, 6, 7, 8, и 9 су исконструисани. Члан десет одговара петом, а једанаест шестом члану у издању Медаковића и Драговића. Уводни текст Законика почиње ријечима: „Под знаком свеопштег барјака...“⁴⁶

Стево Петровић — Његош објавио је 1903. Законик из 1798. године под насловом *Законик владике црногорскога Петра I — светог*. Уз овај Законик објавио је и Законик из 1796. године.⁴⁷

Петровић је Законик објавио према Медаковићевом издању, с тим што је изоставио уводни дио Медаковићевог текста, а умјесто њега написао текст који гласи: „Истога дана потврђена је и законска стега, коју су сви главари договорено установили и потврдили године 1796, јула 20. (ваљда је ово штампарска грешка; треба 20. јуна — Ј. Р. Б.). Она гласи.“⁴⁸

Послије Петровића Законик је 1910. године објавио Јован М. Јовановић, заједно са Законом из 1798, у коме је изоставио уводни дио Медаковићевог текста. Законику из 1798. године дао је наслов *Законик владике Петра I*. О том законику он пише: „Овога истога дана обнародована је и потврђена понова т.зв. закона стега од 20. јунија 1796. године, када је имала шест чланова“.⁴⁹

Јовановић је послије текста Законика из 1798, тј. датума „на Цетиње, августа 17 числа 1803 года“, и наслова „Под знаменом всеобщаго барјака“, за Законик из 1796. дао наслов **Законска Стега**.⁵⁰ Он је такође изоставио већ наведени уводни дио Медаковића.

Послије Јовановића званично издање оба законика објављено је 1912. године у „Зборнику судских закона“ И у овом

⁴⁵ Исто, томъ II, Санктпетербургъ 1891, стр. 431—433.

⁴⁶ *Неколико крвавих слика из албума Петровић Његошевог дома I*, без мјеста и године издања, стр. 234—238.

⁴⁷ Стево Петровић — Његош, *Законик владике црногорскога Петра I — светог*, Цетиње -903.

⁴⁸ Исто, стр. 32.

⁴⁹ Јов. М. Јовановић, *Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори*, Архив за правне и друштвене науке, Београд 1910, бр. 5 и 6, стр. 349—364.

⁵⁰ Исто, 362—363.

издању последије текста Законика из 1798 (Законик опшћи црногорски и брдски) слиједи текст какав је дао Стево Петровић.⁵¹ Према томе, Законик из 1796. је у овој публикацији објављен према издању Петровића из 1903. године.

Радмила Петровић је 1930. објавила Законик из 1798, заједно са Закоником из 1796. године. Она је овај задњи објавила према издању Медаковића, указујући на разлике између издања Медаковића и издања Драговића. Петровић је изоставила уводни дио текста Медаковића. Највјероватније је да се повела за издањем Попова, у коме су чланови означени арапским бројевима, па је без разлога чланове у Законнику из 1796. означила арапским бројевима а не ријечима (први, други) како стоји у издањима Медаковића и Драговића. Законнику је дала наслов *Стега*.⁵²

Поводом објављивања Законика митрополита Петра као посебног издања 1930. године у припреми и са уводном студијом Радмиле Петровић, Душан Вуксан је у *Записима* исте године објавио препис Законика из 1796. године. Вуксан је без убједљивих разлога написао да је Р. Петровић „најмање . . . била позвана“ да изда критичко издање Законика.⁵³ Напротив, Р. Петровић је дала најкомплетнију до тада библиографију Законика, уводну студију и текстове законика. Вуксан је препис Законика из 1796. године објавио са прилично грешака. Његове претпоставке о судбини рукописа Законика из 1798. нијесу убједљиве. Он сматра да је рукопис Законика био закопан са осталом архивом 1916. и да је пропао „или га је понио са собом пок. краљ Никола“ Када сматра да је препис Алексија „најстарији текст“ Законика из 1796. и да су га користили и Медаковић и Драговић, поставља се питање како је онда овај рукопис сачуван а рукопис Законика из 1798. „пропао“ док је био закопан.⁵⁴ Када се узме у обзир судбина преписа Законика из 1796, оригиналног рукописа Законика књаза Данила, онда се долази до закључка да рукопис Законика из 1798. године није пропао у земљи приликом закопавања архиве уочи аустроугарске окупације Црне Горе 1916. године.

Законик из 1796. и Законик из 1798. у заједничком издању последњи пут су, без коментара, објављени 1965. године под називом *Стега*.⁵⁵

⁵¹ *Зборник судских закона, наредба и међународних уговора по судској струци за Краљевину Црну Гору*, службено издање, књига II, Цетиње 1912, стр. 20.

⁵² Радмила Петровић, *Законик Петра I владике црногорског* (критично издање), Годишњица Николе Чупића, књига XXXIX, Београд 1930, стр. 42—71.

⁵³ Душан Д. Вуксан: *Радмила С. Петровић, Законик Петра I владике црногорског, критично издање*, прештампано из Годишњице, Београд 1930, *Записи*, мај 1930, стр. 302—304.

⁵⁴ Исто, стр. 302.

⁵⁵ Петар I Петровић, *Фреске на камену*, стр. 495—498.

Прије Медаковића, Законик митрополита Петра из 1798. године, или како га је он назвао — Законик црногорски (*Судебникъ черногорскій*), објавио је Александар Попов 1847. године у књизи *Путешествіе в Черногорию*. Посљедња реченица Законика црногорског код Попова завршава се ријечима „...на Цетинѣ 17 числа 1803 года тод знаменемъ всеобщаго Баряка“.⁵⁶ Уз Законик из 1798 Попов није објавио и Законик из 1796. године.

Према Медаковићевом издању законници митрополита Петра из 1796. и 1798. године преведени су на француски језик и објављени 1854. у листу *Le Moniteur universel, Journal officiel de l'Empire Francais*. У *Монитеру* иза Законика из 1798. нема датума „августа 17 числа 1803 года“. Он се налази иза Законика од 1796, који је иза Законика од 1798, с том разликом што умјесто 17. августа пише „15. август 1803“. Текст Закона из 1796. у *Монитеру* почиње:

»Sous l'étendard national, pour maintenir l'union général contre l'ennemi, les chefs et anciens ont établi la suivante loi rigoureuse, an 1796, 20. juin. Au nom de la sainte Trinité, du Père, du Fils et du Saint — Esprit. Amen«.⁵⁷

Послије овога почиње уводни текст (промулгација) Законика и чланови од 1 до 6. Посљедњи члан 6. завршава се већ наведеним датумом и годином (15 аout 1803) који су стајали иза текста Законика из 1798. године.

Законик митрополита Петра из 1798. објавио је и француски научник Ф. Ленорман у књизи *Turcs et Monténégrins* (Турци и Црногорци) 1866. године под насловом „Code publié par Pierre Ier en 1796“. Завршни текст Ленормана након текста Законика гласи:

»Sous l'étendard national, pour maintenir l'union générale conte l'ennemi les chefs et anciens ont établi la présente loi rigoureuse, an 1796, 20 juin.

Au nom de la très-sainte Tirnité, Père, Fils et Saint — Esprit. Amen«.⁵⁸

Разлика између цитиране прве реченице у *Монитеру* и наведене реченице код Ленормана јесте у томе што је Ленорман ријеч »la suivante« (сљедећи) замијенио ријечју »la présente« (овај). Оваква Ленорманова реченица односи се на претходни текст, тј. Законик из 1798, а не Законик чији би текст требало да слиједи, јер он није објавио Законик из 1796. године. Вјероватно је оваква конструкција реченице навела Ленормана да за Петров законик из 1798. наведе у наслову 1796. годину, која се налази у наведеном тексту законика од шест чланова.

⁵⁶ А. Попов, *Путешествіе въ Черногорию*, Санктпепербургъ, 1847, ст. 301.

⁵⁷ *Moniteur*, 12—14. avril 1854.

⁵⁸ Ф. Ленормант, *Turcs et Monténégrins*, Paris 1866, стр. 369.

У француском преводу текст Законика из 1796. почиње реченицом: „Под националном заставом (Sou l' étendard national)“ какав наслов у суштини и носи у Медаковићевом издању — *Под знамењем свеопштег барјака*.

А. Попов је наслов *Под знаменем всеобщаго баряка* спојио са датумом „августа 17 числа“ Завршна реченица Законика из 1798. године према Попову гласи:

„За сохранити и удержати све ово више писано и на тридесет и три члена раздѣльно, учинисмо свүколүцы заклетву, цѣлүючи — честн и животворящій крестъ и святое Евангелие, притомъ и святѣя мощи Великомученика Пантелеймона на Цетинѣ Августа 17 числа 1803 года под знаменемъ всеобщаго Баряка.“⁵⁹

Из наведеног се текста види да су мјесто и датум (Цетиње, 17. августа 1803. године) грешком спојени, изостављајући интерпункцијски знак (тачку), са претходном реченицом. Исти је случај и са насловом (Под знамењем свеопштег барјака), где је изостављена тачка иза ријечи „года“. Наслов *Под знамењем свеопштег барјака* није форма заклетве. Он означава народно јединство под националном заставом, што је у бити Законика из 1796. године.

Према Медаковићевом издању, Законик из 1796. године од шест чланова посебно је објавио чешки историчар Х. Јиречек 1864. године у расправи *Законодавство Црне Горе новога доба (Novověké zákonodárství Černošorské)* објављеној у — *Časopis Musea království Českého*.⁶⁰

Душан Д. Вуксан нема разлога да не вјерује „да је *Stega*, како је позната као законодавни акт, икада постојала, већ ју је у Законску форму уклонио руски комесар код владике Ђакон Алексије“.⁶¹ Нема докумената на основу којих би се заснивало овакво његово увјерење. Највјероватније је да се повео за садржином шестог члана Законика („и свака нахија да прими и узме по једно писмо“). Такође не стоји његова констатација да је овај Законик „само предлог, а не закон, јер да је закон требали су да га приме и овјере поред главара Катунске нахије и главари Црмничке, Ријечке и Љешанске нахије, а ми не видимо нигдје, да су они то учињели“.⁶²

Вуксан не поклања довољно пажње чињеници да је Законик потврђен од стране присутних главара на скупштини у Цетињу 20. јуна (1. јула) 1796. године, што се види из наведене посланице митрополита Петра Црмничанима од 26. јуна (7. јула). Законик је затим потврђен и на скупштини у Цетињу од

⁵⁹ А. Попов, стр. 301.

⁶⁰ Hermenegild Jireček, *Novověké zákonodárství černošorské*, Часопис Musea kraálovství Českého, 1864, стр. 407—408.

⁶¹ Д. Д. Вуксан, н. дј., стр. 66.

⁶² Исто, стр. 67.

5/16. јула 1796. године. На препису Законика су имена главара, и то: гувернадура Ј. Радоњића, два његушка главара — сердара Ј. Петровића и кнеза Богдановића, два бајичка — сердара М. Мартиновића и војводе Н. Мартиновића, једног доњокрајског — кнеза И. Ивановића, једног ћеклићког — кнеза П. Вучетина Беклића, једног бјеличког — војводе В. Милића, и једног главара Ријечке нахије — кнеза М. Пејовића. На препису су и имена 11 главара означена крстовима.

Ни Григор Станојевић није сигуран на којој је скупштини Законик из 1796. године усвојен. Он сматра да је то „била лична стилизација руског Ђакона Алексија“, као и да „сигурно... у тој форми првобитна одлука збора није постојала.“⁶³

У досадашњој историографији као законодавац је познат митрополит Петар, а Ђакон Алексије (као његов секретар) само је преписивач важних митрополитових текстова, или је писао оно што му је митрополит говорио. Међутим, познато је да је најважније документе (писма, посланице, одлуке, законике) писао лично митрополит Петар.

Оцјењујући значај Законика из 1798. године В. Павићевић је с правом писао да тај „законски споменик представља донекле кодификацију претходних правних споменика (Стега и Одлуке црногорског збора 1796. године)“ Истичући значај Законика из 1796. године и указујући на еволуцију мисли о правци и правосуђу Павићевић је указао и на „специфично обиљежје црногорског писаног права“ Он је с правом указао на непобитну чињеницу да је „сурова и непоштедна борба против Турака“ наметала „потребу да се учешће у ослободилачкој борби схвати не само као часна обавеза према домовини, него да се та обавеза уздигне на степен закона“.⁶⁴

Као општепризнат за све црногорске главаре и становнике Црне Горе, Законик је потврђен на скупштини у Цетињу 6/17. августа 1796. године.⁶⁵

Према свему изложеном може се закључити да је оригинални наслов Законика митрополита Петра из 1796. године био *Под знамењем свеопштег барјака*, јер он у потпуности одговара његовој садржини. Назив Стега, до сада познат у историјскоправној науци, истраживачи су узимали из Медаковићевог уводног текста који није саставни дио Законика. Творац Законика је митрополит Петар. На њему је радио упоредо са радом на доношењу Одлуке. Законик је први пут потврђен на скупштини у Цетињу од 20. јуна (1. јула) 1796. године од присутних главара. На скупштини од 5/16. јула 1796. потврђен је од стране свих главара са простора четири нахије. Законик је потврђен 6/17.

⁶³ Г. Станојевић, н. дј., стр. 360.

⁶⁴ Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 134.

⁶⁵ Исто, стр. 77, 98, 133; Исти, *О првом походу Махмута Бушатлије*, стр. 154, 162.

августа 1796. године на општецрногорској скупштини, којој су присуствовали и представници Бјелопавлића, Ровчана, Пипера и Морачана, а највјероватније и Ускока. Од тада су народно јединство и ослободилачка борба под јединственом националном заставом били и законска обавеза за сваког становника Црне Горе способног за борбу.

Рукопис Законика

До сада у науци није познат оригинални рукопис Законика из 1796. године. Он је претходио Законику из 1798, који је први пут објавио А. Попов 1847. године. Законик из 1796. заједно са законом из 1798. први пут је објавио 1850. године Милорад Медаковић. У већ наведеној књизи он пише да је нашао „само један егземплар законика црногорског и брдског . . . , који већ 54 године у рукопису лежи“.⁶⁶ Послије Медаковића Законик из 1796. посебно је објавио 1886. године Марко Драговић према рукопису, а не према издању Медаковића.

Радмила Петровић сматра да су Медаковић и Драговић издали Законик из 1796. према различитим рукописима, али не наводи доказе за такав закључак.⁶⁷

Душан Д. Вуксан сматра „да је и једноме и другоме био извор баш овај сачувани текст“.⁶⁸ Тешко је повјеровати у овакву Вуксанову констатацију, јер код Медаковићевог издања имамо и већ поменути наслов (Под знамењем свеопштег барјака). Медаковић не помиње Ђакона Алексија, а помиње га Драговић. Даље, Медаковић по навођењу три имена пише: „и остали сви главари од све Црне Горе“ Сматрамо да је на рукопису Законика који је користио Медаковић било не девет, колико је имена на сачуваном препису, већ двадесет потписника. Дакле, Медаковић је користио оригинални рукопис Законика из 1796. године.

Драговић је објавио Законик према препису који се и сада чува у Архивском одјељењу Музеја Цетиње (фонд Петар I, број 178).

Према сачуваном препису Законик је 1930. године објавио Вуксан. У односу на издање Медаковића и издања Драговића, Врксаново издање је потпуније. Истина, и у њему има мањих грешака.

Судбина оригиналног рукописа Законика из 1796. године није нам позната. Са сигурношћу се може тврдити да су оба оригинала рукописа законика била у Цетињу када су у Црној

⁶⁶ М. Медаковић, *Повесница Црне Горе*, стр. 1.

⁶⁷ Р. Петровић, *Законик Петра I*, стр. 156.

⁶⁸ Као напомена бр. 53 (стр. 302).

Гори боравили А. Попов 1842. и М. Медаковић 1844—1848. године.⁶⁹

Марко Драговић је, као секретар Министарства просвјете и црквених послова Књажевине Црне Горе 1886. године објавио Законик према препису, а не према оригиналу, што значи да оригинала већ тада није било на Цетињу.

Формат преписа Законика је 38 x 52,5 (ширина 38 а дужина 52,5 сантиметра). Текст је писан на папиру нешто дебљем од уобичајеног. Рукопис има један лист. На првој страни је уводни текст Законика и садржи три члана. На полеђини листа су четврти, пети и шести члан. На истој страни, при дну, налази се ознака: „№“ са бројем 439. Иза броја су тачка и неки знак за који нијесмо могли установити да ли нешто означава. На крају је потпис Ђакона Алексија. Текст Законика писан је руком секретара митрополита Петра Алексија, а не митрополита Петра, како сматра Бранислав Остојић.⁷⁰

Могло би се претпоставити да је простор између последњег члана Законика, броја 439 и потписа Алексија био остављен за потписе црногорских главара.

Ми сматрамо да је овај препис настао када и оригинал Законика (20. јуна — 1. јула) или најкасније до 5/16. јула 1796. године.

Рукопис је на неколико мјеста оштећен (иструнуо), тако да се неке ријечи тешко читају а неке се и не могу прочитати. Стил је митрополита Петра као законодавца. У рукопису има и руских слова која је унио преписивач.

На другом листу (прва страна) потписи су главара. Имена главара је писао поп Марко. Највјероватније је да је он преписао ова имена са оригинала у присуству потписаних главара који су били неписмени. На списку је девет имена. Поред шест имена, у знак потписа, својеручно је ставило крст шест неписмених главара („учињеше крсте њиховијем рукама“) а поп Марко је поред крстова написао њихова имена. Послије имена и текста попа Марка подвучена је црта. Испод црте вертикално је стављено једанаест крстова. Намеће се питање — откуд ови крстови? Могло би се претпоставити да се они односе на још 11 неписмених потписника, који су крстове односно потписе ставили на скупштини 6/17. августа 1796. године, што би значило да је потписника укупно двадесет.

На полеђини овог листа (гдје су потписи главара) у десном углу стоји година „1796“ и лако се чита, затим пише „Цетиње“, што је тешко читљиво, и број „20“, што би значило датум. Иза овога броја, који се лако чита, не може се са сигурношћу прочитати ријеч „јун“.

⁷⁰ Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Титоград 1796, стр. 28.

⁶⁹ Нико С. Мартиновић, *Три Његошева сарадника*, Библиографски вјесник, 1963, бр. 1, 2, 3, стр. 35.

Садржина Законика

Уводни дио Законика почиње тада уобичајном формулацијом: „У име пресвете јединобитне и јединославне приснопоклањајуће и нераздијељене у три лица животвореће тројице, оца и сина и светога духа. Амин“ Затим долази текст којим се каже да су главари на општецрногорској скупштини оцијенили да Турци раде на разбијању јединства Црногораца и да се спремају да војнички нападну Црну Гору са циљем да је окупирају и у покорности држе.

У члану 1. говори се да је одлучено да буде међусобно јединство у Црној Гори почев од човјека према човјеку, па преко административних јединица — племена и нахиа — како се неће међусобно издати у ослободилачкој борби.

У члану 2. се први пут санкционише државно (територијално) јединство Црне Горе и Брда у борби за очување слободе и државне независности.

Чланом 3. констатује се етничко јединство Црногораца и Брђана. Санкционисана је казна за издајника Црногораца који се преда вјечноме проклетству и вјечној мржњи од народа не само на њега него и на његово потомство.

Чланом 4. за издајника је предвиђено прогонство из земље и да он и његово потомство остану у срамоти као издајници и да немају никакаве милости („издајника од збора и народа нашега одвојисмо да части и поштења нема него он и род његов да остане у срамоти и нечасти“).

У члану 5. се говори да је положена заклетва уз потписе на наведене одлуке.

У последњем члану (6) говори се да свака нахија узме по један примјерак Законика („писмо“) да се налази у њој „од рода у род“, а један примјерак да се чува у Митрополији међу најважнијим документима било домаћих или страних како би се могао показати сваком представнику друге државе.⁷¹

⁷¹ Репринт Медаковићевих издања, факсимил рукописа, рашчитани текст и текст Законика прилагођен савременом правопису објавили смо у раду *Законодавни рад митрополита Петра I Петровића до доношења Законика 1798. године*, Правни зборник 1980. бр. 1—4.

II

ЗАКОНИК МИТРОПОЛИТА ПЕТРА ПРВОГ

До сада није пронађен ни оригинал нити пак препис Законика митрополита Петра I Петровића из 1798. године. Као што смо већ истакли, њега је први објавио у Петрограду (Лењинграду) А. Попов 1847. године, као додатак књизи *Путешествіе в Черногорію*.¹ Попов је објавио Законик под насловом — *Законик црногорски (Судебникъ черногорскій)*, а затим слиједи текст кога нема код Медаковића: „Петаръ Божию милостию Православный митрополитъ черногорскій, скендерійскій, зетскій и приморскій“.² Већ смо навели да је датум на крају Законика (на Цетињу августа 17 числа 1803 года под знамењем свеопштег барјака) повезан са насловом Законика из 1796. године. Издавач је чланове означио арапским бројевима (1—33), а не словима (Первое — Тридесет треће), како је код Медаковића.

Три године касније у Земуну га је 1850. године објавио Милорад Медасовић као додатак књизи *Повјесница Црне Горе*.³ Медаковић је објавио Законик под насловом (на посебној страни) *Законик общчи црногорски и брдски*, а затим слиједи текст: „Установљен 1798. года октомбра осамнаестог числа на Цетињ“ Послије већ наведеног Медаковићевог текста слиједи текст Законика са већ поменутиим насловом (Законик общчи црногорски и брдски). Чланове је означио словима (первое — тридесет треће). На крају текста Законика стоје мјесто и датум — „На Цетињ августа 17 числа 1803. года“.⁴ Сви каснији издавачи Законика служили су се издањима Медаковића, а рјеђе Попова.

Шта је било са оригиналним рукописом и да ли је имао преписа — немамо о томе поузданих података. Имајући у виду потребу и намјену Законика сматрамо да је могао имати више преписа, и то по један за сваку нахију (њих четири), а евентуално и за Брда. Препис је могао имати и централни суд у Цетињу. Дакле, преписа је могло бити најмање пет а највише десет примјерака. Оригинал се чувао, какав је и био обичај, међу најважнијим списима у Митрополији у Цетињу. Каква је судбина била оригинала Законика тешко је са сигурношћу установити. Као што смо већ истакли, сигурно је да је он био у Цетињу 1842. и 1844—48. године када су тамо боравили издавачи А. Попов и М. Медаковић. Према тврђењу Медаковића, у Цетињу

¹ А. Попов, *Путешествіе*, 281—301.

² Исто, стр. 281.

³ Милорад Медаковић, *Повјесница Црне Горе*, Земун 1850, стр. 1—42.

⁴ Исто, стр. 39.

је 1844. године био „један егземплар Законика“.⁵ Он не наводи да ли је то био оригинал или препис „који већ 54 године у рукопису лежи“.⁶

Претпоставка Душана Вуксана коју је дао Р. Петровић да је Законик пропао приликом закопавања главне архиве 1916, која је откопана тек 1923. године, није прихватљива из разлога што читав рукопис није могао иструнути толико да се не може установити да је то био рукопис Законика. Даље, у тој истој закопаној архиви био је и рукопис Закона отачаства из 1833, препис Законика из 1796. године и друга архива из епохе митрополита Петра, која је (иако оштећена) сачувана. Природно би било да је међу закопаном архивом био и оригинални рукопис Законика књаза Данила из 1855. године. Међутим, он се није налазио у тој архиви, већ је много година касније пронађен ван Црне Горе.⁷

Још није доказана претпоставка Душана Вуксана да је Законик „понио са собом пок. краљ Никола“ 1916. године.^{7а} Могло би се поставити и питање — Да ли је рукопис Законика имао у рукама В. Богишић?

Полазећи од чињенице да су поједини истраживачи, било странци или са југословенског простора, који су се интересовали за Црну Гору и боравили у њој током XIX вијека, понијели доста драгоцјених докумената и књига како из Цетиња тако и из манастира у Црној Гори, могло би се претпоставити да је такву судбину могао доживјети и оригинални рукопис Законика митрополита Петра I. Могло би се претпоставити да је оригинал Законика однесен из Цетиња 1848. године ради штампања и да више није враћен, јер ни један од истраживача који су га објављивали или о њему писали последије Медаковићевог објављивања 1850. није користио оригинални рукопис.

Од првог његовог објављивања (1847) до данас о Законику митрополита Петра доста је писано. О њему су писали југословенски и страни историчари и публицисти. Од свих тих радова до сада су о њему најпотпуније студије: Радмиле Петровић, *Законик Петра I владике црногорског* (историјско-правна расправа) објављена у *Записима* 1929. и Бранка Павићевића у књизи *Стварање црногорске државе* (1955) поглавље *Законик обшчи црногорски и брдски*.

Најпотпунију библиографију о Законику до 1929. године дала је у већ поменутом раду Р. Петровић. Њу је В. Павићевић допунио у поменутој књизи.

⁵ М. Медаковић, н. дј., стр. 1.

⁶ Исто

⁷ Види: Јован Р. Божовић, *Законик књаза Данила*.

^{7а} Д. Вуксан: Р. Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, *Записи*, мај 1930, ст. 302.

Истражујући законодавни рад митрополита Петра установили смо да је послије А. Попова и М. Медаковића. Законик више пута у цјелини објављиван. Све његове објављиваче можемо подијелити у двије групе: домаће и стране. Послије Попова и Медаковића преведен је на француски и објављен 1854. године (на првој страни у три наставка у листу (*Le moniteur universel, Journal officiel de l' Empire Frncais*).⁸

Превод је са Медаковићевог издања. Прије текста Законика дат је уводни дио према Медаковићевом уводу у нешто скраћеном обиму. Наслов је *Закон Црне Горе (Constitution du Monténégro)*, а затим и поднаслови какве смо већ навели — О судицима и суду (*Des juges et de la justice*), почетак суђења (*Mode de jugement*), О одсјецању глобе (*Détermination de l'amende*), О гажној покрађи (*Du vel secret*), О кривцу кад на суд дође (*De la non — comparution devant la justice*), О одрицању при суду (*Du serment devant la justice*), О женама (*Des fames*), О дјечи (*Des enfants*), О свештеницима (*Des prêtres*), О странцима (*Des étrangers*), О страном плијену (*Du vol á l'étrangers*). Затим долази наслов *Закон Црне Горе и Брда (Constitution du Monténégro et Brda)*. Послије овог наслова слиједи уводни дио Законика без реченице: „Во имја Господа спаса нашега Исуса Христа. Амин“ У уводном дијелу изостављен је датум (18. октобар 1798).⁹ Затим слиједе чланови Законика означени римским цифрама ((I—XXXIII). Послије завршне реченице Тридесет трећег члана нема датума „На Цетињу августа 17 часла 1803 года“, како пише у Медаковићевом издању. Затим слиједи већ поменути текст Закона из 1796. године. На крају његове садржине, што нема код Медаковића, стоје мјесто и датум „Цетиње 15 августа 1803“, а затим већ наведена имена лица потписника на овом Законику.¹⁰

Као што смо већ казали, чешки историчар Херменегелд Јиречек је 1864. објавио Законик из 1796 године у „*Časopisu Musea království českého*“, под насловом Ново законодавство Црне Горе (*Novoveke zákonodárství Černohorské*).¹¹ У истом раду Х. Јиречек пише и о Законику из 1798. године. Он је цитирао уводни дио Законика, док је за чланове 1—33 указао о чему говоре. Према Х. Јиричеку, Законик је усвојен на скупштини у Цетињу 18. октобра 1798. године.¹²

Шеснаест година касније у Прагу је 1880. Х. Јиречек у посебној књизи *Збирка словенских закона (Svod zákonův slovan-*

⁸ *Le Moniteur Universel*, од 12, 13, и 14. априла 1854. године.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто (Грешка је у датуму (15), треба 17. август).

¹¹ H. Jireček *Novověké zákonodárství Černohorské*, *Casopis Musea království českého*, Praha 1864, svazek čtvrtý, str. 406—412.

¹² Исто, стр. 408.

ských) објавио и Законик из 1796. године на српскохрватском језику. Једно поглавље његове књиге носи наслов *Закон обшчи црногорски и брдски 1798—1803*.¹³ Аутор, дакле уз наслове даје године 1798—1803, а у тексту под наведеним насловом пише да је Законик донесен 18. октобра 1798. године. Ево шта о томе пише Х. Јиречек:

„Црногорци, ослобођени потребе да бране своју земљу, одмах су пришли остваривању договора мира; на скупштини сазваној дана 18. окт. 1798 у манастиру цетињском примљен је први писани закон од 33 члана. Одмах у 1. члану обнавља се и потврђује „вјера и гаранција“ од дана 6. авг. 1796 као основа Црне Горе, на коју се односи и чл. 14. Чланови 2 до 16 произлазе из закључка скупа одржаног дана 17. овог. 1790 у манастиру Стањевићи (такође чл. 32), у члану 14 унесено је упозорење на одлуку скупа из 1797, остали чланови почињући дијелом 17-тим до последњег 33-ег обухватају правила поново постављена на скупу Цетињском из дана 18. окт. 1798, јер је било признато да је потребно, да би претходним члановима били додати још неки други“.¹⁴

Наслов је Законика на српскохрватском језику *Законик обшчи црногорски и брдски 1798—1803*, према издању Медаковића.¹⁵

Дакле, Х. Јиречек помиње у наслову 1803. годину. Према томе, не може се прихватити тврђење Р. Петровић „да Јиречек не помиње никако 1803. г.“

Законик је у Паризу 1866. године објавио већ поменути француски научник Ф. Ленорман у књизи *Турци и Црногорци (Turces et Monténégrins)* под насловом Законик Петра I-ог 1796 — (Code publié par Pierre Ier en 1796).¹⁶ Законик је објавио пре-

¹³ Dr H. Jireček, *Svod zakonuv slovanskych*, V. Praze 1880, стр. XV.

¹⁴ Ево шта пише у оригиналу:

„Černohorci, zabaveni nunté potřeby k brannému hájeni své země, ihned prikročili ke skutkum miru; sném dne 18. okt. 1798 v kláštère Cetinském shromáždény, přijal prvi psany zákon, složeny ze 33 článkuv. Hened v 1. článku obnavuje i ztvrzuje se „viera i zaruakaj ode dne 6. Aug. 1796 jakožto základ pbece Černohorské, ku kterež su táhne n članak 14. Članak 2. až 16. incl. poshodi se snešeni snémovniho, učinéného dne 17. Aug. 1790 v kláštère Stanevičích (cf. tzé čl. 32); do článku 14. vloženo jesa povoláni na snešeni zr. 1797; ostalni články, počínajíc kusem 17 tym až do posledního 33, tého, obsahují pkavidla vnové uložená na snemu, Cetinském z dne 18. Okt. 1798, ješto uznáno za potrebné, aby ku predchozim článkum pridána byla ješte jiná některá.“ — Исто, стр. XV.

¹⁵ Исто, стр. 349—363.

^{15a} Р. Петровић, *Законик Петра I*, Записи, март 1929, стр. 157.

¹⁶ F. Lenormant, *Turcs et Montenegrius*, 359—369.

ма тексту објављеном у већ наведеном листу *Le moniteur universel*, с том разликом што је ту дао само текст Законика. Уз завршни текст Законика он је објавио и већ цитирани дио текста који се односи на Законик из 1796. године.¹⁷

Послије Медаковићева издања Законик је 1903. године објавио у посебној књизи Стево Петровић — Његош, под насловом *Законик владике црногорскога Петра I светог*, установљен 18 октобра 1798. год. на Цетињу.¹⁸ Петровић је Законик објавио према Медаковићевом издању. „Гледао сам“ — пише Петровић у предговору — „да га и у оригиналу видим, но пошто се Дворски Архив сад уређује, то је све испреметано, морао сам се с Медаковићевим издањем задовољити“¹⁹ Петровић сматра да је Законик донесен 1798. године.

Послије С. Петровића Законик је 1910. године објавио Јов. М. Јовановић у часопису „Архив за правне и друштвене науке.“²⁰ Јовановић пише: „Првих шеснаест чланова обнародовани су и потврђени 1790 — године. Других седамнаест чланова обнародовани су и потврђени 1798. године, на Лучин дан, 18 октобра, дан када се Законодавна скупштина у Црној Гори састаје потврђена су сва тридесет и три члана овога Законика“.²¹ Он пише да је Законик Скупштина „поново изгласала 17. августа 1803. године“.²² Јовановић је био у Цетињу, али се из његова текста види да није имао у рукама рукопис Законика. Он пише да га је Медаковић „преписао са рукописа, и казује да су првих шеснаест чланова били исписани руком самога владике Петра. . . Мени су на Цетињу исто то казали са додатком да су свих првих шеснаест чланова врло лепо и читко исписана“.²³ Из наведеног текста се види да Јовановић није користио рукопис Законика, већ издање Петровића, односно Медаковића.

Послије Јовановића Законик је 1912. године објавило Министарство правде Краљевине Црне Горе у „Зборнику судских закона, наредба и међународних уговора“.²⁴ На насловној страни

Исто, 369.

¹⁸ Стево Петровић — Његош, *Законик владике црногорскога Петра I — Светог*, Цетиње 1903.

¹⁹ Исто, стр. 4.

²⁰ Јов. М. Јовановић, *Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори*, Архив за правне и друштвене науке, 1910, књига IX, свеска 5 и 6, стр. 349—364.

²¹ Исто, 350.

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ *Зборник судских закона, наредба и међународних уговора по судској струци за Краљевину Црну Гору*, књига II, Цетиње 1912, стр. 3—20.

посебном листу наслов је *Законик владике црногорскога Петра I Светог. Установљен 18. октобра 1798. год. на Цетињу*. На наредном листу, прије текста Законика, пише *Законик опшчи црногорски и брдски*. Законик је у овом зборнику без икаквог коментара. Објављен је према издању Стева Петровића — Његоша, што се види из већ наведеног наслова Законика на посебној страни.

Послије овог званичног издања Законик је 1914. године објавио др Владан Борђевић у књизи *Црна Гора и Русија (1784—1814)*. Ово издање Борђевића није сасвим потпуно. Законик није интегрално објављен. Објавио га је у поглављу „Мисија Давидовићева и први Закон владике Петра I“.²⁵ Он је изоставио увод, а први члан је препричао. Од члана 2. закључно са 16. чланом понегдје је вршио скраћивања.

Неприхватљива је констатација Радмиле Петровић да „је изостављен чл. 4“. Напротив, Борђевић је објавио већи дио члана 4. Према Борђевићу, члан 4. почиње: „Такови убојица и земаљски непријатељ...“, а завршава се са „таквога једнако ћерат и кастигат као и самог убивалца“ Исто је тако неприхватљива констатација Р. Петровић да је „из чл. 17“ Борђевић изоставио други део, који је, као што ћемо доцније видети, врло важан због утврђивања године постанка Петровог Законика“.²⁶ Напротив, чл. 17. Борђевић је у цјелини објавио према издању Попова. По Борђевићу овај члан почиње: „Знајући да највише зна и крвопролића у нашу земљу са лупештином бива...“, а завршава се: „и да туђе не краду, јер ионако биће им жалост, када који за злочинство буде од суда кастиган“.²⁷

Борђевић сматра да су на скупштини 1803. године донесени чланови Законика 17—33. Он их је посебно и објавио. За чланове 17—33 констатује да текст „ових допуна Законнику Петра I наштампао је А. Н. Попов у овом делу „Путешествіе в Черногорию“ као да Попов није Законик интегрално објавио“.²⁸ Овај дио Законика је објављен без скраћивања, онако како га је објавио Попов.

Законик је објављен анонимно (Саво Ивановић) у већ поменутој публикацији *Неколико крвавих слика из албума Петровић — Његошевог дома*. У том палмфету Законик је објављен под насловом *Законик опшчи црногорски и брдски*. На крају члана 33. нема мјеста и датума (На Цетињу 17. августа 1803), како је код Попова и Медаковића. Умјесто тог датума Ивано-

²⁵ Др Владан Борђевић, *Црна Гора и Русија (1784—1814)*, Београд 1914, 39—49, 79—85.

²⁶ Р. Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, Записи, свеска 3, март 1929, стр. 153.

²⁷ В. Борђевић, н. дј., стр. 47 и 79—80.

²⁸ Исто, 79.

вић је сам додао реченицу: „Господар Јован Радоњић, црногорски гувернатор и остали главари од све Црне Горе“.²⁹

Радмила Петровић је поред већ поменуће студије о Законику објављене у *Записима* објавила 1930. године и текст Законика у *Годишњици Николе Чупића*. Она је текст Законика објавила према издању Попова, с том разликом што је наслов код Попова *Законик црногорски (Судебникъ черногорскій)*, а код Петровићеве само *Законик*.³⁰

Радмила Петровић сматра да је први дио (чл. 1—16) донесен 18. октобра 1798, а други (чл. 17—33) 17. августа 1803.³¹ Она је указала на разлике између издања Попова и издања Медаковића.

Већ смо указали да је Попов датум (на Цетињу 17 числа 1803) повезао са реченицом „Под знамењем свеопштег барјака“. То исто је урадили и Р. Петровић, с том разликом што је последице године ставила тачку. Ми смо већ указали да се ова реченица не односи на овај Законик, већ на Законик из 1796. године.

Законик је 1965. године објавио Чедо Вуковић у књизи *Петар I Петровић, Фреске на камену*. Текст Законика је објављен без коментара. Вуковић пише да је првих 16 чланова донесено на скупштини у Стањевићима 1798, а остали чланови на скупштини у Цетињу 1803. године. Текст законика је објавио према званичном издању из 1912. године.^{31а}

Законик је 1968. године објавила Вера Петрић у књизи *Из правне историје народа Југославије (одабрани извори)*.³² Петрић га је објавила према издању Р. Петровић без коментара.

Законик су према издању Р. Петровић објавили Љубомирка Кркљуш и Срђан Шаркић 1982. године у књизи *Одабрани извори из државноправне историје Југославије*.^{32а}

Последње репринт издање Медаковићевог издања Законика митрополита Петра I објавио је Петар Стојановић 1982. године.^{32б}

Дакле, до сада је Законик митрополита Петра I из 1798. године објављиван петнаест пута, и то десет пута код нас: М.

²⁹ *Неколико крвавих слика из албума Петровић — Његошевог дома*, без ознаке мјеста и године издања, стр. 224—234.

³⁰ Радмила Петровић, *Законик Петра I владике црногорскога*, критичко издање, *Годишњица Николе Чупића*, књига XXXIX 1930, стр. 43—68.

³¹ Исто, 43.

^{31а} Петар I Петровић, *Фреске на камену*, Избор, предговор, коментари Чедо Вуковић, Титоград 1965, стр. 475—494 и 555.

³² Вера Петрић, *Из правне историје народа Југославије (Одабрани извори)*, Београд 1968, стр. 193—203.

^{32а} Љ. Кркљуш и С. Шаркић, *Одабрани извори из државноправне историје Југославије*, Београд 1982, стр. 187—197.

^{32б} *Законик обичи црногорски и брдски. Законик Данила првог.*, Фототипско издање (са историјскоправном студијом др Петра Б. Стојановића), Цетиње 1982.

Медаковић (1850), С. Петровић (1903), Ј. Јовановић (1910) С. Ивановић (без године издања), Званично издање (1912), В. Борђевић (1914), Р. Петровић (1930), Ч. Вуковић (1965), В. Петрић (1968) Кркљуш—Шаркић (1982) и П. Стојановић (1982) и четири пута на страни: А. Попов (1847), у *Монитеру* (1854), Ф. Лернорман (1866) Х. Јиречек (1880).

Међутим, много је више писаца који у својим радовима помињу Законик или су о њему писали. Ми ћемо на њих указати у току даљег излагања о Законнику.

У историјскоправној науци још није ријешено питање године настанка Законика митрополита Петра; у досадашњој литератури узимају се 1790, 1796, 1798. и 1803. године. Друго питање које се различито тумачи јесте питање: Да ли су сви чланови Законика настали одједном или у временскик размацима и ко је аутор Законика? Исто тако поставља се питање да ли је Законик оригиналан и да ли је примјењиван? На сва ова питања покушаћемо да одговоримо.

Један од савременика митрополита Петра француски пуковник Виала де Сомиер (L. C. Vialla de Sommieres), командант Херцег-Новог, гувернер провинције Котор, шеф генералштаба друге дивизије илирске армије у Дубровнику у периоду 1807—1813, крајем 1810. године посетио је Црну Гору. Имао је сусрете с митрополитом Петром. Десет година касније (1820) објавио је књигу у два тома о Црној Гори под насловом *Историјски и политички пут у Црну Гору (VOYAGE Historique et politique au Monténégro)*. Књига Виале је до тада најпотпунија слика Црне Горе и живота у њој. Она је важни историјски извор. Илустрована је са неколико веома значајних илустрација, међу којима и цртежом митрополита Петра. Садржи и карту Црне Горе.³³

Иако једно поглавље у Виалиној књизи носи наслов О законодавству (De la legislation), у њему су веома оскудни подаци о Законнику. Он не наводи ни годину када је Законик донесен. У вези са Закоником ево шта он пише:

„... Према таквом начину мишљења гувернера, а оно је истовјетно код свих који имају удјела у власти код Црногораца, нико баш неће бити изненађен када чује да у Црној Гори још не постоји државни и грађански закон. Сви интереси и права грађана потчињени су обичајима, од којих су једни сачувани по предању а други у рукописима, у којима је грађа често помијешана, похрањеним у архиву Цетињског манастира и Владици стоје на непосредном и искључивом располагању. Ово та-

³³ L. C. Vialla de Sommières, *Voyage historique et politique au Monténégro*, Paris 1820, Alexis Eumery, Tome premiere, Tome second. Књига је исте године преведена на енглески језик и објављена у Лондону.

кође доказује да тамо, као свуда уосталом, начин живота и обичаји настају према комбинацијама велможа и силника који их газе према сопственим интересима и ћудима...³⁴

Петнаест година касније, у црногорском календару *Грлица* за 1835. годину, народни секретар код владике Петра II Петровића — Његоша, Димитрије Милаковић, који је и уређивао календар, објавио је текст у коме се поред осталог говори и о законодавству у Црној Гори. Ево шта он о томе пише:

„У Црној Гори нема никакве позитивне закона; стари обичаји замењују их. Покојни митрополит Петар Петровић год. 1796 написао је један мали на обичајима основан Законик, кога је народ једногласно на општем сабору одобрио, и са заклетвом торжествено примио“. „Овај је Законик“ — пише Милаковић — „написан по оном канону: *Законе треба принављати народима, а не народе законима*“ (курзив у тексту Ј. Р. Б.).³⁵ У истом тексту Д. Милаковић је дословце објавио чл. 8 Законика.³⁶ Као секретар код владике Петра II, Милаковић је могао имати увид у архивску грађу која се чувала у Цетињском манастиру. На основу те и друге грађе он је у Задру 1856. године објавио књигу под насловом *Историја Црне Горе*.³⁷

Милаковић пише да последице историјске побједи Црногораца у Мартинићима над Махмут-пашом Бушатлијом „владика је саставио један закон у 16 параграфа, који се односе највише на истребљење убијства и од туд произлазеће самоволне освете. На скупштини, која је 6 августа 1796 године на Цетињу одржана, главари и старјешине од све Црне Горе и Брда једногласно и договорно у име свега народа приме тај закон и завјере се испуњавати све што је у њему написано“.³⁸

Излажући ток догађаја у Црној Гори последице црногорске побједи у Крусима, Милаковић пише да је митрополит Петар „обратио своју пажњу на унутрашње устројство. Године 1798

³⁴ L. C. Vialla de Sommières, н. Ђ., Tome premier, стр. 64—65.

Текст у оригиналу гласи:

„D' après cette manière de penser du gouverneur, opinion qui lui est commune avec tous ceux qui ont que l que portion de pouvoir chez les Monténégrins, on ne sera pas si surpris d'apprendre que le Montenegro n'a encore aucune constitution politique ni civile. Tous les intérêts, tous les droits des citoyens sont subordonnés à quelques usages les uns se conservent par tradition, et les autres consignés dans certains manuscrits où les mœurs se confondent, sont déposés aux archives du couvent de Cettigné, à la disposition immédiate et exclusive du Wladika; ce qui prouve aussi que, la comme partout ailleurs, les coutumes résultent encore des combinaisons du plus puissant ou du plus fort, qui les voile selon ses intérêts ou son caprice.“

³⁵ *Грлица*, календар црногорски за годину 1835 (у Црној Гори у Митрополитској књигопечатни), стр. 51—52.

³⁶ Исто, 52.

³⁷ Д. Милаковић, *Историја Црне Горе*, у Задру у типографији браће Батара 1856.

³⁸ Исто, стр. 206 (Друго издање у Панчеву 1889, стр. 164).

окт. 18 држана је у манастиру на Стањевићима скупштина, која је потврдила Закон од 1796 године и поставила судије да тај закон у испуњавање приведу и преступнике казне, те тиме да се самовољства и остала зла у народу, колико је могуће, претекну и искорене“.³⁹ Овдје Милаковић не наводи да је на Скупштини у Стањевићима 1798. године Закон допуњен. Милаковић даље пише да „ни новчана царска помоћ која је почела примати се уредно, ни закони одобрени обштим сагласијем народа, ни ауторитет судаца изабрани између први главара, ни примјерна каштига двојице Црногораца који су за преступке своје тад мушкетани, ништа то није кадро било задржати у покорности и послуху Црногорце и Брђане, већ су се међу собом свађали, крвили и тукли“.⁴⁰ Милаковић како видимо, каже: „ни закони одобрени“ Оваква формулација могла би се односити на то да је на скупштини у Стањевићима 1798. године Законик допуњен новим члановима, због чега он и употребљава множину.

У вези са Законом Милаковић даље пише: „Самовољство народа принудило је владику, те је опет на ново 1803. године 17. августа сазвао на Цетињу народну скупштину, која је пређашње законе попунила и суд под именом *Кулук* установила. Скуп свију ти закона састоји се из 33 члана и зове се *Законик*“.⁴¹ Дакле, Милаковић пише да су на скупштини 1803. године пређашњи закони попуњени и суд постављен. Према сачуваним архивским подацима прије би се могло рећи да су и Законик и Суд потврђени, о чему ће бити више говора у наредном излагању.

Милаковић је у *Историји Црне Горе* користио податке које је објавио А. Попов у поменутој књизи. Ево шта А. Попов пише о доношењу Законика:

„За вријеме владике Петра често су се сазивале народне скупштине. У 1790. години, када су Брда тражила помоћ од Црногораца, народна скупштина је одговорила писмом и обећала помоћ. У 1796. години, 5-ог августа, последије пораза Кара Махмуда, састала се народна скупштина, која је усвојила Закон против крвне освете од 16 чланова. Кроз двије године, у 1798. години 18. октобра, народна скупштина у манастиру Стањевићима допунила је те одредбе. На крају их је скупштина у Цетињу 17-ог августа 1803. године попунила и привела крају на неки начин законодавни систем“.⁴²

Према писању А. Попова, првих 16 (1—16) чланова Законика усвојено је на скупштини 1796, допуњени су 1798, и коначно 1803. године попуњени и приведен крају „законодавни систем“ тада у Црној Гори.

³⁹ Исто, 218—219.

⁴⁰ Исто, 221—222.

⁴¹ Исто, 222.

⁴² А. Попов, н. дј., 131—132.

Чешки историчар И. Тракал у раду *Černa Hora a její najnovější zakonodarstvi* из 1889. године пише да је Законик митрополита Петра донесен 1790. и 1798. године. У раду *Ottuv Slovník Naučný* из 1893. године он сматра да је Законик донесен 1798. године.⁴³

В. Богишић у књизи *Писани закони на словенском југу*, поред осталог, пише и о Законику митрополита Петра. Он каже: „првијех 16 чланака овога Законика састављено би још 1790. године . . . Ти закони бијаху 1798. и сабрани, попуњени и сливени у један Законик, који се дијелио на 33 чланка“.⁴⁴ Богишић сматра да је Законик поново потврђен на скупштини 1803. године.⁴⁵

Косто Војновић такође је писао о Законику митрополита Петра. Он указује да га је објавио М. Медаковић и да носи „датум од 18. октобра 1798, јер су ове године дотични чланци (33) били сабрани у једну цјелину, премда су први (16) чланци били утаначени г. 1790“.⁴⁶

Миленко Р. Веснић је писао и о Законику митрополита Петра. Он каже: „Први општи црногорски и брдски Законик састављен је у три маха у годинама 1790, 1798, 1803“.⁴⁷

Према подацима Р. Петровић и Sheck сматра да је Законик настао 1790, 1798. и 1803. године.⁴⁸

Стево Петровић — Његош у Предговору Законику пише да је првих 16 чланова донесено 1790, а 17 чланова додато 1798. „Овако потпун Законик“ — пише Петровић — „обнародован је на Цетиње 18. октобра 1798. пошто га је тога дана одобрила народна скупштина и главари се црногорски заклели да ће се наредбама његовим покоравати“.⁴⁹

Први до тада који је коментаришао годину настанка Законика био је С. Петровић у већ поменутом раду. Петровић је знао и за издања Попова и Јиречека, као и писање Милаковића и К. Војновића. Петровић погрешно закључује да је код Медаковића датум доношења Законика 17. август 1803. који се налази на крају текста. Он коментарише овај датум, па каже: „би се могло помислити да је те године и обнародован. Али није тако, већ је народна скупштина, која се је тога дана на Цетињу

⁴³ Р. Петровић, *Законик Петра I*, Записи, март 1929, стр. 157.

⁴⁴ V. Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb 1872, стр. 87.

⁴⁵ Исто, 87.

⁴⁶ Kosto Vojinović, *Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonodavstvo*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga XCVI, Zagreb 1889, стр. 6—7.

⁴⁷ *Општи имовински законик за књажевину Црну Гору и његова важност за науку и законодавство*, Критички оглед др Миленка Р. Веснића, (Одштампано из Годишњице Н. Чупића, књ. XII), Београд 1981, стр. 128, 129.

⁴⁸ Sheck, *Allgemeines Gestruch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro*, XIII, 1893.

⁴⁹ С. Петровић, н. дј., 5.

држала, поново одобрила и главари се поново заклели и на ону законску стегу од године 1796. и на Законик⁵⁰. Он се позива и на уводни дио Законика у коме се каже да су се главари и старијешине окупили 18. октобра 1798. године у Цетињском Манастиру и сви једногласно установили закон „како ниже у 33 точке саборно учињеноме по реду изговара“.⁵¹

Према С. Петровићу, скупштина је 1803. године потврдила оба Законика, и то Законик из 1796 (*Под знамењем свеопштег барјака*) и Законик митрополита Петра из 1798. године.

Дакле, не може се прихватити мишљење Р. Петровића у поменутој расправи о Законнику да Стево Петровић сматра да је Законик допуњен 1803. године.⁵²

Јов. М. Јовановић у поменутом раду пише:

„Првих шеснаест чланова обнародовани су и потврђени 1790. године. Других седамнаест чланова обнародовани су и потврђени 1798. године, 18 октобра, на Лучин дан 1798 године, дана када се законодавна скупштина у Црној Гори састаје потврђена су сва тридесет и три члана. овог Законика... Овај Законик скупштина је поново изгласала 17. августа 1803. године“.⁵³

Александар К. Матановић сматра „да је 16 чланова овог Законика донесено било прије 17. VIII 1790. год. и да су тога дана ти чланови разгледани и потврђени били“ Он сматра да су остали чланови донесени 18. октобра 1798. године. Матановић сматра да су „све одредбе Закона од октобра 1798. санкционисане и потврђене заједно са Стегом“ 17. августа 1803. године.⁵⁴

Већ смо указали да Ф. Ленорман и у наслову Законика узима 1796. годину као годину његовог доношења.⁵⁵

A. Ubicini у књизи *Les Serbes de Turquie* узима 1796. као годину доношења Законика. Он указује и на 1798. годину, коју помиње J. Вацлик.⁵⁶

Antonio Martini у књизи *Il Montenegro* узима 1796. и 1803. као године доношења Законика.⁵⁷

Ристо Драгићевић сматра да је први дио Законика донесен 1798, а допуњен 1803. године.⁵⁸

⁵⁰ Исто, 6.

⁵¹ Исто, 7.

⁵² Р. Петровић, н. дј., стр. 158.

⁵³ Јов. М. Јовановић, н. дј., стр. 350.

⁵⁴ Александар К. Матановић, *Из кривичног и грађанског права Црне Горе*, Архив за правне и друштвене науке, књига I (XVIII) од 25. децембра 1920, бр. 5, стр. 351—152.

⁵⁵ F. Lenormant, *Turcset Montenegrins*, стр. 359.

⁵⁶ A. Ubicini, *Les Serbes de Turquie*, Paris 1865, стр. 172.

⁵⁷ A. Martini, *Il Montenegro*, Torino 1897, стр. 19.

⁵⁸ Ристо Ј. Драгићевић, *Митрополит Петар и мирење крвне освете*, Записи, новембар 1935/5, стр. 260.

Лазар Поповић узима 1796, 1798. и 1803. годину као године доношења Законика.⁵⁹

Према подацима Петровић, све три године (1796—1798—1803) узима и Б. Поповић.⁶⁰

Павле Ровински сматра да је првих 16 чланова донесено 1796. и да су на скупштини 1798. године потврђени. Он сматра да је Законик дефинитивно донесен на скупштини 1803. године.⁶¹

Ниђифор Дучић пише да је првих 16 чланова Законика донесено 1796, а осталих 17 чланова 1803. године.⁶²

Према подацима Р. Петровић, 1796. и 1803. годину узимају као године доношења Законика још и: Dareste et Riviere, Dickel, A. У. Александров, А. Т. Перовић, Р. Грујић.⁶³

Секуле Дрљевић сматра да је Законик митрополита Петра I донесен 18. октобра 1798. године. Он побија тврдње Милаковића да је скупштина од 17. августа 1803. године пребашње законе попунила. Исто тако сматра да „није тачно мишљење оних који дозвољавају да се законодавни рад“ скупштине од 17. августа 1803. „кретао у оквиру мањих измјена у члановима 28—33 који говоре о кулуку“.⁶⁴

За скупштину од 17. августа 1803. године Дрљевић каже: „Скупштина од 1803. није ни сазвана по потреби извршења каквих легислативних радња него да племенске старјешине поново приме законик и тиме му обезбиједи, утврђујући заклетвом његову обавезност, ступање на снагу и да даду пристанак на увођење у живот установе кулука, који је значајно сужавање њихове правосудне власти у племенима“.⁶⁵ Онда је чудновато тврђење Р. Петровић кад пише да „седму (последњу) групу чине они писци који узимају за године постанка Законика 1798 и 1803. Те године усвајају Медаковић и С. Дрљевић. Оба ова писца узимају да је Законик донет у целини 1798, а да се 1803. г. на

⁵⁹ Черногорскій владѣка Петръ I. Лазаря Поповича, Кіевъ 1897, стр. 106.

⁶⁰ G. Popović, *Recht und gericht in Montenegro*, 1877.

⁶¹ П. Ровинскій Черногорія, том I, 635—636. Ровински у тому II, дио 2, стр. 431 као годину доношења Законика узима само 1803.

⁶² Ниђифор Дучић, *Црна Гора*, биљешке, Београд 1874, стр. 52.

⁶³ Dareste et Rivière, *Code général des biens pour la principauté du Monténégro* (1888) XIV; Dareste, *Etudes d'histoire du droit* (1889), 235.; Dickel, *Ueber das neue bürgerliche Gesetzbuch für Montenegro* (1889) 4 — Право III, 1891, 238; А. Александров, *История развити духовноу жизни Черноу Гору и кња — позг Николау I* (1895) 24; Л. Т. Перовић, *Двовјковна влада славне куће Петровића — Његоша* (1896) 48—54; Р. Грујић, *Православна српска црква* (1921) 141; Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, III, 348.

⁶⁴ С. Дрљевић, *Организација црногорских редовних грађанских судова у свом историјском развитку*, Архив за правне и друштвене науке, књига IX, свеска 5 и 6, 1910, стр. 388—389.

⁶⁵ Исто, стр. 390.

њега заклела скупштини, да га је потврдила и народу објавила“.⁶⁶

Владан Борђевић у књизи *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку* пише да је Законик донесен 1798. године. У књизи *Црна Гора и Русија (1784—1814)* он цитира Милаковића да је владика „поново 1803. год. 17. августа сазвао на Цетиње народну скупштину која је пребашње законе попунила и суд под именом кулука установила“.⁶⁷

Радмила Петровић пише: „први део Законика до чл. 16, био је донет 18. октобра 1798. г. на скупштини, која је одржана у манастиру Стањевићима...“, а „Други део Законика (чл. 17—33) донет је 17-ог августа 1803. г, на скупштини одржаној у цетињском манастиру“.⁶⁸

Метод Доленц каже: „Законик владике Петра Светог из године 1798“.^{68а}

Јагош Јовановић сматра да је 1796. године донесено 16 чланова, а да су 18. октобра 1798. године претходни потврђени и допуњени са 17 нових.^{68б}

Већ смо поменули да је Р. Петровић дала до тада најпотпунију библиографију о Законику митрополита Петра I.⁶⁹ Њену библиографију је допонио В. Павићевић.⁷⁰

Душан Вуксан пише:

Законик је изгласан на народној скупштини у Стањевићима 18. октобра 1798. године и имао је 16 чланова. Пет година доцније, 17. августа 1803. допуњен је на Цетињу још са 17 чланова“.⁷¹

Бранко Павићеваћ такође сматра да је први дио Законика (од 1 до 16 члана) донесен 18. октобра 1798. у манастиру Стањевићима, „а његов други дио, од 17 до 33 члана“ „17. августа 1803. године на Цетињу“.⁷²

Итог мишљења је и Томица Никчевић.⁷³

⁶⁶ Р. Петровић, н. дј., стр. 159.

⁶⁷ В. Борђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд 1912. стр. 167; Исти, *Црна Гора и Русија 1784—1814*, Београд 1914, стр. 79.

⁶⁸ Р. Петровић, *Законик Петра I*, Записи, стр. 162—163; Иста, *Законик Петра I*, Годишњица Н. Чупића, књига XXXIX, 1930, стр. 43.

^{68а} Метод Доленц, *Правноисторијски и криминалнополитички погледи на отмицу*, Правни зборник 1933/1, стр. 14.

^{68б} Јагош Јовановић, *Стварање црногорске државе*, 1948, стр. 165.

⁶⁹ Види: Р. Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, Записи, март, св. 3 из 1929.

⁷⁰ Види: Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 132—133.

⁷¹ Душан Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, стр. 83.

⁷² Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, 131—132.

⁷³ Томица Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX веку* (отпор стварању државе), Цетиње 1958, стр. 45—46; *Историја држава и права југословенских народа*, VII издање, група аутора, Београд 1978, стр. 332.

Као године доношења Законика 1798. и 1803. узимају и Петар И. Поповић, Нико С. Мартиновић, Боко Д. Пејовић, Петар Стојановић и други.⁷⁴

Дакле, из изложеног се види да се као године доношења Законика митрополита Петра I узимају 1790, 1796, 1798. и 1803.

Имајући у виду тадашње прилике у Црној Гори, тешко би се могло прихватити тврђење оних аутора који сматрају да је први дио Законика данесен 1790. године. Сматрамо да им је повод за ову тврдњу то што се ова година помиње у члану 16. Законика. Међутим, први дио Законика није могао бити донесен прије Законика (*Под јединственом заставом*) из 1796. године.

У прилог мишљењу оних аутора који сматрају да је први дио Законика донесен 1796. године наводимо писмо митрополита Петра из Стањевића од 5. новембра 1796. године упућено главарима који буду у Чеву на слави. Ево шта митрополит пише:

„Знате браћо како вјеру међу свом земљом уфатисмо, и заклетву и тврђу учинисмо ко би убио чоека преко вјере оли остале кавге и зла учинио, да га сва земља ћера. Ето докле уби Ожеговичанин Воинића поради несрећнога шићара што су били узели браћи и сусједима у Граово на правду Божју, а нахои се и осталијех Катуњанах, који су узели преко вјере неколико стварих и за то би право и потребно било да се сви Црногорци јаве и такве људе кастигају како су заруку на обшћи збор на Цетињу учинили, али је ово сада зимње доба, те се много људих подигнути не може, без велике досаде и харача цијелога племена у које би дошли, а година от свашћа тијесно и оскудно. Тога ради свакога молим и Богом заклињем да вјеру держите како сте се и обећали. Иако је то момче убило тога чоека от своје зле памети без знања и договора ничијега, али ви можете правијема учинити мир и рукоставника ћерат да му повратка није, и његово што се нађе узет под руком земаљском, а кућу му изгорјети, тако и остале који је што фалио глобити. Који ли се не би вама покорио и глобу дао, оно нека стоји до састанка и збора својих Црногораца па ћемо га сви питати што чини“.⁷⁵

Ово писмо митрополита Петра заснива се на првим члановима Законика, који говоре о самовољном убиству и предвиђеним санкцијама (чл. 2, 3, 4, 5).

У члану 14. Законика за краће учињене прије 6. августа 1796. каже се „да се имају судити по староме обичају“, а од тада, тј. од 6. августа 1796, према Закону.

⁷⁴ Нико С. Мартиновић, *Валтазар Божић I*, Историја кодификације црногорског имовинског права, Цетиње 1958; Боко Ђ. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд 1981; Петар Стојановић, *Законик обшчи црногорски и брдски* (фототипско издање), Цетиње 1982.

⁷⁵ А. Александров, *Материјалъ и некторыя исследованія по исторіи Черногорья*, Казань 1897, стр. 64—65.

Према свему изложеном ми сматрамо да је првих 16 чланова Законика усвојено на скупштини у Цетињу 6. августа 1796. године.

У прилог мишљењу оних аутора који сматрају да су чланови 17—33 донесени 1798. године наводимо податке из уводног дијела Законика. Црногорски главари из „слободне области Црне Горе и Брда“ на скупштини у „Цетињу 1798. года октобра 18“ усвојили су „закон по којему се унапријед можемо владати и управљати на изглед прочијех народах от свијета, а то како у 33 тачке сабрано учињеноме по реду изговора“

У једној пресуди (сентенције) од 24. фебруара 1804 (по ст. к.) каже се:

„Ми главари земаљски... сабрати по дужности у одбрану правитељства народнога, на којег се подигла војска по науци злочастивога савјета међу племеном Доњацима Цеклинскијема учињенога, обавезани будући са свијем народом црногорскијем и брдскијем једнако тражити преступнике закона, који су установљени 1798 године 18 октобра мјесеца, а оглашени свему народу 23. септембра 1803. године, по којијема по сагласју цијелог народа постављен би суд и главари“...⁷⁶

У одлуци скупштине главара од 6. августа 1803. године о избору земаљске власти помиње се Закон из 1798. године.⁷⁷

У пресуди из 1803. године помиње се Закон из „1798, мјесеца октобра 18, како у другом члану описује“.⁷⁸

У једној пресуди из 1807. године помиње се Закон из 1798. мјесеца октобра.⁷⁹

Из свега изложеног може се закљубити да је Законик митрополита Петра допуњен и усвојен на скупштини 18. октобра 1798. године.

Стање у Црној Гори је 1803. године било доста сложено и због спољних и због унутрашњих прилика. Митрополит Петар је тада чак помишљао да се повуче са власти. У вези са тим веома је карактеристична једна пресуда. Објавио ју је Душан Вуксан, али је доста оштећена, па се не зна ни из које је године. Сачувани дио ове пресуде гласи:

„...да други син вишереченога... сина Горданина и он одбежа у Турску земљу преступио законе постављене дна... 1798 октомврија 18 числа... који драго... сотворено од силе и опачине није могуће ни једним златом... себе, но како пријед 3-го августа 1803... скупси се земља на Цетиње по заповиједи Превасходитељнога Митрополита Петра Петровича за открити

⁷⁶ Марко Драговић, *Материјали за историју Црне Горе*, Гласник срп. уч. друштва 1886/65, стр. 189—190; *Црногорске исправе XVI—XIX вијека*, уредили Т. Никчевић и Б. Павићевић, Цетиње 1964, стр. 95—96.

⁷⁷ *Црногорске исправе*, стр. 84.

⁷⁸ Исто, 93.

⁷⁹ Исто, стр. 101 (пресуда је јако оштећена).

своје мишљење главарима црногорским и од Брда на знање цијелому народу, да је намјереније његово одлазити између своје браће Црногорацах и Брђанах, када не хоће на законе стојати и по њима суд постати земаљски и испунити, све, како у њима описује; на који такви разговор и право намјереније Пресвештенога Митрополита Петра Петровића једокупним гласом и договором одговорише сви главари и народ: „Немој нас оставити, свети Владико, за љубав Божју, а испуњаћемо законе и по њима право судити, сви кунемо се и цјеливамо Јеванђеље Христово, крст и мошти свјатаго Панталејмона.“ — По којој заклетви постајено бист правитељство и пред нами изиде више речена давија, у којој се — (доказа), да је Гордана дала вјеру ње крвнику за . . . , а то пријед разговора учињена од Митрополита на Цетиње числа предреченога на Преображење“.⁸⁰

Из овог документа се види да је намјера митрополита Петра била да се повуче због унутрашње неслоге и непоштовања донесеног Законика и постављеног суда. Тада су се сви присутни заклели да ће поштовати донесени Закон и постављени суд. Тако је на скупштини у Цетињу Законик из 1798. године поново потврђен као и Законик (*Под јединственом заставом*) из 1796. године. Отуда и датум 17. август 1803. године на крају Законика.

Дакле, према свему изложеном може се закључити да је првих 16 чланова Законика митрополита Петра донесено 1796, а осталих 17 чланова 1798. године. На скупштини у Цетињу 17. августа 1803. године сви главари су се заклели да ће бити вјерни митрополиту Петру и да ће поштовати све дотадашње одлуке. Тада су се заклели да ће и Законик и суд поштовати и покоравати се њиховим одлукама.

Крајем XVIII вијека мало је било писмених људи у Црној Гори. Писмени су били свештена лица и ријетко ко други. Познато је да је митрополит Петар био веома образован човјек. Био је веома писмен. Дobar дио његове велике преписке и документације је пропао, али би било од огромног научног интереса када би се сачувани дио његове писане дјелатности публиковао.

Митрополит Петар је водио веома живу, за оне услове, кореспонденцију. Иако је имао секретара, лично је написао, нарочито крајем XVIII вијека, више писама и посланица појединцима и племенима, као и страним државницима. Како не располажемо оригиналним рукописом Законика као ни другим документима, тешко се може установити како је Законик рађен и ко је све учествовао у његовој изради. У вези с израдом Законика Д. Милаковић пише да „су први 16 чланова написани сопстве-

⁸⁰ Душан Вуксан, *Десет година из историје Црне Горе 1794—1803*, Записи, св. 6, јун 1940, стр. 338.

ном руком светопочившег владике Петра I⁸¹ Немамо податке о томе ко је писао остале чланове (17—33). Према подацима Р. Петровић, Симеон Орловић је био „писар“ „петнаест година у владичиној служби“ Орловић је 1820. године пред аустријским властима дао изјаву да је „Законик састављен од самог владике“.⁸² Р. Петровић наводи и писање Вука Караџића (*Црна Гора и Бока Которска*) да је митрополит Петар „сам саставио нешто закона“.⁸³ Б. Павићевић пише да је аутор Законика митрополит Петар I.⁸⁴ Исто мишљење заступа и Б. Пејовић.⁸⁵ Могло би се претпоставити да је митрополит Петар прије но што је саставио поједине чланове Законика консултовао истакнутије мудраце, који су добро познавали народне обичаје како у појединим мјестима тако и у читавој ондашњој Црној Гори.

Из свега изложеног може се закључити да је Законик саставио сам митрополит Петар I. Исто тако могло би се претпоставити да је касније све чланове Законика преписао секретар митрополита Петра.

Сви историчари који су писали о изворима Законика митрополита Петра сматрају да је Законик састављен на основу обичаја, односно обичајног права Црногораца. Пет година после смрти митрополита Петра I Димитрије Милаковић као народни секретар код владике Петра II Петровића — Његоша написао је (1835) да је митрополит Петар I написао „један мали на обичајима основан Законик“.⁸⁶

Милорад Медаковић, који је први у нас објавио Законик 1850. године, пише да је Законик „састављен у оном мјесту и од оне људи, који своју законитост на природном темељу оснивају, који по својој природној знаности и витештву цијене и чочност; који нијесу састављали за другог него за себе; који нијесу исти закон правили у богатој и изобилној палати, већ на камену и у камену, и цијенећи себе, цијенили су и сав народ, и знајући и почитујући правду за се, знали су и почитавали правду и за народ: он данас Црногорцу, а Црногорац сјутра њему“.⁸⁷

Чех Херменегилд Јиречек је 1864. године написао да су одредбе Законика митрополита Петра I сачувани обичаји.⁸⁸

⁸¹ Д. Милановић, *Историја Црне Горе*, Панчево 1889, стр. 176.

⁸² Радмила Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, историјско правна расправа, Записи, март 1929, св. 3, стр. 168.

⁸³ Исто, стр. 168.

⁸⁴ Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 132.

⁸⁵ Б. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, стр. 60.

⁸⁶ *Грлица* 1835, стр. 51—52.

⁸⁷ М. Медаковић, *Повјесница Црне Горе*, стр. 1—2.

⁸⁸ Н. Jireček, *Novověké zákonodárství*, стр. 410; Исто, *Svod Zákoniv* стр. XV—XVI.

Стојан Новаковић је 1887. године писао да је Законик одјек народних правних мисли и обичаја.⁸⁹

Александар К. Матановић је 1920. године написао: „И зато сви данашњи извори кривичног права Црне Горе не бјеху ништа друго до ли племенско право које је имало да заштити: живот и имовину човјека и интегритет државног територијума, и које је као такво потврђено и одобрено на скупу главара од 20. јула 1796. године, да одмах иза тога буде и кодификовано 18. октобра 1798. године“.⁹⁰

Радмила Петровић је 1929. године написала да је Законик „састављен и написан углавном на основу црногорских правних обичаја“.⁹¹

Александар Соловјев је 1932. године објавио Карађорђевог Законик. У уводном дијелу своје студије он пише:

„Најмање имамо података о српском праву после пропасти српске државе, у XVI — XVIII веку. Самостални рад на српском праву био је прекинут после пропасти деспотовине и доласка Турака. Само је православна црква, имајући најјачи утицај на цео живот српског народа, брижљиво чувала традицију српско-византијског права...“

Ипак на прелому XVIII и XIX века јављају се и први самостални српски законици новог доба, који много више одговарају животним приликама, него параграфи исписани из штампане Крмчије.

Ово су Законик црногорски 1798 — 1803 и Карађорђевог законик.

И један и други рађени су из потреба живота, у пуном јеку борбе за независност против Турака, дати су ратоборним војницима, који тек организују своје примитивне државе. Отуда краткост и примитивност ових законика, али отуда и њихова већа самосталност и значајност њихова.

Оба законика најмање се наслањају на писмену традицију. Иако је владика Св. Петар вероватно често читао штампану Крмчију, тешко је у његовом Законику наћи неку директну позајмицу из Крмчије. Владика је хтео да дâ суд и управу Црногорцима, навикнутим на племенско разрачунавање. Стога је овај Законик претежно кривично-правне садржине, као сваки *Lex Barbarorum*, као и Руска Правда XI века. Као некад први хришћански руски кнежеви тако почиње и митрополит црногорски од ограничавања крвне освете и од ценовника повреда и увреда. Овај Законик Црне Горе и Брдах' има најмање додирних

⁸⁹ Стојан Новаковић, *Римско-византијско право*, Годишњица 1887, св. IX стр. 220.

⁹⁰ А. К. Матановић, *Из кривичног и грађанског права Црне Горе*, Архив 1920, бр. 5, стр. 351.

⁹¹ Р. Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, Записи св. 4, април 1929, стр. 230.

тачака са Душановим законодавством, јер секундарна примитивност црногорског живота XVIII века тражи много простије одредбе, него што их има у отменом законодавству Душановом, намењеном диференцираном сталешком друштву XIV века. Исто можемо рећи и о Карађорђеву Законнику⁹².

Б. Павићевић и Т. Никчевић о Законнику митрополита Петра I пишу следеће:

„Прописи овог правног споменика су оригинални, јер аутор Законика није преузео никакве одредбе из старих или старијих наших законских споменика. То не значи да Законик није кодификовао нека начела из обичајног живота Црногораца, и то само она која су одговарала историјским околностима у којима је настао законик“⁹³.

Драгослав Јанковић пише о Карађорђеву законнику следеће: За разлику од Закона проте Матије, Карађорђев закон представља сасвим нов закон, закон нове српске државе која се стварала на рушевинама турског феудалног поретка. Он је прекинуо не само ону нит српског средњовековног права која се протезала од Душановог Законика и још од раније, већ је прекинуо сваку везу и са дотадашњим, страним или домаћим, црквеним прописима и зборницима. И у томе би била његова прва основна карактеристика“⁹⁴.

Из свега изложеног можн се закључити да је Законик митрополита Петра I настао из потреба и нужности Црне Горе у процесу стварања државе и њених органа власти, да је оригиналан и да у њему нема страног утицаја.⁹⁵

Питање примјене Законика такође је био предмет расправа истраживача, у првом реду правних историчара.

Први који је писао о примјени Законика митрополита Петра I био је Димитрије Милаковић. Он је 1835. године у *Грлици* написао да се по Законнику „и данас с неком малом измјеном Сенат влада“^{95а}.

До Радмиле Петровић скоро сви су сматрали да Законик није ступао на снагу, да је остао мртво слово на папиру и сл. Такве се оцјене, међутим, нијесу заснивале на донкументима.

⁹² Александар Соловјев, *О Карађорђевом законнику*, Архив, 25. мај 1932. бр. 5, стр. 373—376.

⁹³ *Историја држава и права југословенских народа*, Београд 1978, VII издање, стр. 322.

⁹⁴ Исто, стр. 215—216.

⁹⁵ Посљедњих година имамо и супротних мишљења, тј. да је „Законик владике Петра... под снажним утицајем средњовековног српско-византијског права“ (Петар Стојановић, *Страни утицаји у црногорској праву*, Гласник II, Друштво за науку и умјетност Црне Горе, Одјељење друштвених наука, књ. 1, Титоград 1975, стр. 117).

^{95а} *Грлица* за 1835, стр. 51—52.

Радмила Петровић је 1929. године на основу неколико пресуда дошла до закључка да се „за Законик Петра I не може рећи да је био сасвим „мртво слово на хартији“.“⁹⁶

Б. Павићевић је посветио посебну пажњу примјени Законика митрополита Петра I, и на основу пресуда (сентензија) дошао је 1955. године до закључка „да је примјена“ Законика митрополита Петра „у живот неоспорна“.⁹⁷

Девет година послије објављивања књиге Б. Павићевића (*Стварање црногорске државе*) Т. Никчевић и Б. Павићевић су објавили (1964) књигу докумената (*Црногорске исправе XVI — XIX*) која садржи и више исправа из периода 1798—1830, из којих се види да је Законик примјењиван.⁹⁸

Из свега изложеног може се закључити да је Законик митрополита Петра I примјењиван не само за вријеме његовог живота већ и послије његове смрти, све до доношења Законика књаза Данила 1855. године. Овдје се мора имати у виду и чињеница да је примјена Законика зависила и од организације и чврстине суда и судских органа тада у Црној Гори.

Законик митрополита Петра I има 33 члана. Њиме се регулишу различите области друштвеног живота у Црној Гори. Он садржи одредбе уставног, грађанског, међународног, кривичног и судског поступка.⁹⁹ Настао у процесу стварања државе, органа власти и законодавства, природно је да садржи највише прописа из кривичног права. У првом реду требало је сузбити самовољу појединаца, братства и племена и сузбити (ако не и искоријенити) крвну освету међу Црногорцима, која је била једна од великих (ако не и највећих) препрека у процесу стварања државе и правног поретка у њој.

⁹⁶ Р. Петровић, н. дј., стр. 300.

⁹⁷ Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 161.

⁹⁸ Пресуде од 18. маја и 11. децембра 1797; пресуда од 29. јануара 1799; од 18. августа 1800; двије пресуде из 1801. без датума; пресуда од 6. августа 15, 20 и 31. октобра, 8. новембра 1803. и четири пресуде из 1803. без датума; пресуда од 24. фебруара 1804, пресуда из 1804. без датума, пресуда из 1807. без датума, пресуда од 21. јула 1808, пресуда из 1811. без датума, пресуда од 14. јануара, од 29. септембра 1818, пресуда од 1. јануара и 28. априла 1819, пресуда од 25. августа 1924, пресуда од 2. и 6. септембра 1826, пресуда од 26. априла, 10. јуна, 25. августа 1828, пресуда од 23. јуна 1829, пресуда од 5. фебруара 1830. *Црногорске исправе XVI—XIX вијека*, уредили Т. Никчевић, Б. Павићевић, стр. 70—156.

⁹⁹ Анализу Законика дао је Б. Павићевић у књизи *Стварање црногорске државе*, стр. 131—148. Такође су анализу Законика дали Б. Павићевић и Т. Никчевић у *Историји држава и права југословенских народа*, стр. 332—335.

Као што смо већ указали, имамо два најстарија објављена текста Законика митрополита Петра I, и то А. Попова из 1847. и М. Медаковића из 1850. године. Текст Законика који је објавио Попов објавила је Р. Петровић 1930. године у *Годишњици Николе Чупића*.¹⁰⁰ Како је књига А. Попова веома ријетка у Југославији и како у нас то издање није објављивано у оригиналу, ми га објављујемо као репринт издање. Исто тако објављујемо и репринт Медаковићево издање, као и његову транскрипцију с извјесним прилагођавањима садашњим правописно-ортографским привилима.¹⁰¹

Транскрипција је извршена према Медаковићевом издању. Објављујући репринт оба текста Законика (А. Попова и М. Медаковића) и транскрипцију на савремени правопис комплетирали смо за сада оба издања Законика и тиме омогућили широј читалачкој публици њихово коришћење све док се евентуално не пронађе његов оригинални текст. Потребно је истаћи да постоје извјесне разлике између Попова и Медаковићево издања које нијесу суштинске природе. И у једном и у другом издању има доста штампарских грешака. Такође је потребно напоменути да је Попов уз поједине ријечи давао објашњења, што је од интереса за ово питање. На разлике између Поповог и Медаковићевог издања указали смо у напоменама на транскрибованом тексту Законика. Репринт Попова и Медаковићевог издања као и транскрибовани текст Законика Митрополита Петра I објављујемо у прилогу овог рада.

¹⁰⁰ Р. Петровић, *Законик Петра I владике црногорског*, критичко издање, *Годишњица Николе Чупића*, књига XXXIX, Београд 1930, стр. 43—71.

¹⁰¹ Транскрипцију текста на савремени правопис извршио је др Драго Бујић, директор Института за српскохрватски језик Српске академије наука и умјетности, на чему му и овим путем захваљујем.

III

ОРГАНИ ЦЕНТРАЛНЕ ВЛАСТИ

До краја 1795. године митрополит Петар је улагао велике напоре да успостави ред и мир у Црној Гори на простору четири нахије. Према непотпуним подацима, уз постојеће нахијске и племенске главаре (сердаре, војводе) постављени су и кметови као органи власти у селима.

Митрополит се није ограничио на сређивање унутрашњих прилика само на простору четири нахије, већ је то радио и на простору Бјелопавлића, Пипера, Роваца, Мораче и Ускока. Према расположивим подацима, крајем 1795. године у Пјешивцима, Бјелопавлићима, Пиперима, Ровцима, Морачи и Ускоцима уз постојеће племенске главаре постављени су и кметови по селима. Тако су на већ поменутом збору у Пиперима 4/15. децембра 1795. године уз присуство војводе Радована Божовића, кнезова и барјактара постављени кметови на простору Пипера.¹ Такође су и на збору у Морачи 17/28. децембра 1795. године, уз присуство игумана Никодина, кнезова, барјактара и старјешина из Роваца, Мораче и Ускока постављени кметови у тим крајевима.²

Према потписима на првом законик у из периода митрополита Петра (*Под јединственом заставом* из 1796. године), главарске (старијешинске) титуле у Црној Гори биле, не рачунајући гувернадура, тада су биле: сердар, војвода и кнез. На потпису поменутог закона су гувернадур Јован Радошећ, сердари Јово Петровић и Мило Мартиновић, војводе Нико Мартиновић и Вуксан Милић и кнезови Вуко Богдановић, Гаврило Ивановић, Петар Вучетић Беклић и Медо Пејовић.³

На скупштини главара три нахије (Црмничке, Ријечке, Љешанске) од 3/14. септембра 1797. године закључено је да се даје пуна власт „господину митрополиту Петру Петровићу да јест начелник, протектор и заповиједник нашега народа“.⁴ Одлуку су потписали сердар Јован Пламенац, шест војвода — Никола и Саво Бурашковић, Станко Ускоковић, Петар Завишић, Мило Војводић и Богдан Марков и 15 кнезова — Стефан Калуђеро-

¹ Изјава Пипера о умиру 4. децембра 1795., *Записи*, новембар 1940, стр. 305—306.

² Умир Роваца, Мораче и Ускока 17. децембра 1795, *Записи*, новембар 1940, стр. 306.

³ Јован Р. Бојовић, *Законодавни рад митрополита Петра I до доношења Законика 1798. године*, Правни зборник 1980 / 1—4, стр. 231—232.

⁴ Душан Д. Вуксан, *Главарске титуле и главари у Црној Гори од XV до друге половине XIX вијека*, *Записи*, јануара 1938, стр. 17—18; *Исти, Кад и како је укинуто гувернадурство у Црној Гори*, *Записи* јули 1937, стр. 1—2.

вић, Преле Ражнатовић, Матијаш Лопичић, Нико Вујовић, Стефан Кнежевић, Саво Пламенац, Андрија Сотонић, Којица Клисић, Јован Дреџун, Станко Барјамовић, Дурко Аџић, Живаљ Бошковић, Марко Вукотић, Мрђен Јовановић и Мргуд Радуновић.⁵

На скупштини од 23. септембра (4. октобра) 1798. године заклетву да ће бесплатно судити положили су три сердара — Михаило Бошковић, Богдан Вукотић и Никола Бурашковић и седам војвода — Мићо Вукотић, Миња Радловић, Вуксан Милић, Никола Мартиновић, Саво Бурашковић, Стано Ускоковић и Петар Вујовић.⁶

На скупштини од 1/12. маја 1804. године црногорски главари потписали су тужбу руском цару Александру против грофа Ивелића. На њој су потписани гувернадур Вуко Радоњић, шест сердара,⁷ тринаест војвода⁸ и тридесет кнезова.⁹ Представку су потписали и духовна лица — архимандрит манастира Мораче Авкантије, игуман манастира Острога Петроније и игуман манастира Врањине Стефан и протопови: Иван Пејовић, Марко Мартиновић, Станко Радончић, Саво Пламенац и Раде Бошковић.¹⁰

Скупштинску одлуку од 6/17. августа 1808. године да се не отвара француски конзулат на Цетињу потписали су највиши црногорски главари по рангу, и то: у име Катунске нахије сердари: Иван Петровић, Бино Мартиновић и Богдан Вукотић, у име Ријечке нахије сердар Никола Бурашковић, у име Црмничке нахије сердар Мило Пламенац, у име свих Брда сердар Михаило Бошковић и у име све Љешанске нахије (која није имала сердара) војвода Вуко Ускоковић.¹¹

⁵ Исто, *Главарске тигуле*, 18.

⁶ Исто.

⁷ Иван Петровић, Иван Пламинац, Богдан Вукотић, Никола Бурашковић, Иван Мартиновић и Михаило Бошковић.

⁸ Вуксан Милић, Никола Мартиновић, Михаило Вукотић, Сава Бурашковић, Петар Вујовић, Стано Ускоковић, Мило Војводић, Богдан Вукосављевић, Иван Кнежевић, Мина Радловић (Радовић), Илија Пилетић, Радован Божовић и Петар Завишић.

⁹ Вуко Богдановић, Гаврило Ивановић, Јован Вицковић, Јован Пејовић, Марко Бојковић, Лабуд Бурашковић, Преле Ражнатовић, Стефан Кнежевић, Димитрије Пламенац, Јован Буровић, Војин Кнежевић, Станко Гажуловић, Станко Барјамовић, Којица Клисић, Петар Вучетић, Малиша Велимировић, Станко Батричевић, Милутин Павковић, Бошко Дамјановић, Вуксан Кнежевић, Живко Милековић, Никола Јовановић, Јован Павићевић, Савић Групковић, Саво Мишковић, Андрија Контић, Сава Никчевић, Драго Перуновић, Вуко Вукићевић, Симо Шћепановић, Јово Јањић, Саво Божов, Михаило Рогановић, Михаило Станојевић и Стјепан Митровић.

¹⁰ Као напомена бр. 5, стр. 19.

¹¹ Исто.

Скупштинску одлуку од 6/17. августа 1817. године, која се односи на рјешавање пограничних односа и судских спорова између Црне Горе и Аустрије, потписали су гувернадур Вуко Радоњић, четири сердара и један војвода из Катунске нахије, из Ријечке нахије један сердар и један војвода,^{12а} из Црмничке нахије један сердар и двије војводе,¹³ из Љешанске нахије један војвода,¹⁴ из Бјелопавлићке нахије један сердар¹⁵ и двије војводе,¹⁶ из Пиперске нахије, Роваца и Мораче један сердар¹⁷ и три војводе.¹⁸

Скупштинску одлуку од 10/22. октобра 1818. године којом је укинута гувернадурство у Црној Гори потписало је седам сердара¹⁹ и шест војвода.²⁰

До митрополита Петра главарске титуле су се добијале избором на племенским и нахијским скупштинама. Свака нахија бирала је свога сердара или војводу. Ове титуле су биле наследне. Трећеразредна титула била је титула кнеза. Од митрополита Петра имамо и сеоског кнеза. Према непотпуним подацима митрополит Петар је потврђивао и давао титуле појединим лицима. По рангу највећа титула била је сердар, затим војвода, па кнез и кмет. Од митрополита Петра престао је избор главара на племенским и нахијским скупштинама. Митрополит Петар потврђује и на народним скупштинама даје титуле. То је радио и његов наследник Петар II Петровић Његош. Књаз Данило узима искључиво право давања титула. Од тада се и ранг титула мијења, па војвода долази на прво мјесто.

Из свега исложеног може се закључити да у периоду владавине митрополита Петра до 1797. године поред њега као шефа државе имамо и други централни орган власти, а то је опште-црногорска скупштина, на којој учествују: митрополит, гувернадур, сердари, војводе и кнезови, као и духовна лица (архи-

¹² Сердари: Јован Петровић, Манојло Вукотић, Бикан Мартиновић, Сава Мијушковић, и војвода Михаило Вукотић.

^{12а} Сердар Никола Бурашковић и војвода Маркиша Бурашковић.

¹³ Сердар Саво Пламенац и војводе Бוגрад Вукосавовић и Мило Војводић.

¹⁴ Вуко Ускоковић.

¹⁵ Сердар Михаило Бошковић.

¹⁶ Војвода Јован Кнежевић и Радован Буровић.

¹⁷ Сердар Петар Даничић.

¹⁸ Војводе Радован Божовић, Илија Пилетић и Мина Радловић — (Радовић). — Исто.

¹⁹ Сердари: Манојло Вукотић, Бино Мартиновић, Филип Бурашковић, Буро Петровић, Марко Пламенац, Михаило Бошковић и Мркоје Мијушковић.

²⁰ Војводе: Радован Божовић, Богдан Вукосавовић, Вуко Ускоковић, Јован Кнежевић, Мићо Драговић и Богдан Мартиновић. — Исто, 22.

мандрити и протопопови). Локални органи власти су племенске и нахијске скупштине. Власт у нахијама и племенима имају сердари, војводе, кнезови и кметови. Љешанској нахији је на челу био војвода (није имала сердара). Постојали су и барјактари. Од 1797. године уз митрополита бирају се централни и локални органи власти у Црној Гори.

Велике побједи Црногораца над Турцима у Мартинићима и у Крусима омогућиле су престиж митрополита Петра у односу на гувернадур Јована Радоњића, који је радио на томе да узме врховну свјетовну (државну) власт у Црној Гори, а да митрополиту остави духовну (црквену) власт на простору Цетињске митрополије. (Гувернадур Радоњић у томе није успио. Напротив, на почетку владавине Петра II Петровића — Његоша гувернадурство је заувјек укинато у Црној Гори). Дакле, митрополит Петар је у организовању државне власти имао тешкоћа и због гувернадура Радоњића, али му је побједи над Турцима дала могућност да се и успјешније и више ангажује на сређивању унутрашњих прилика, у формирању и изграђивању јавних органа власти, судства и законодавства.

Процес изграђивања државних институција и државног апарата у цјелини пратила је и постепена економска диференцијација становништва. Уласком Бјелопавлића, Пипера, Роваца, Мораче и Ускока у састав Црне Горе државна територија је знатно проширена. И не само то — Црна Гора већ ступа на међународну сцену, па се за њу почињу интересовати и оне велике државе које до тада нијесу имале контаката са њом, као Француска и Енглеска. Русија и Аустрија, наравно, још више појачавају своје интересовање за Црну Гору. Турска је забринута ступањем Црне Горе на међународну позорницу, њеним учешћем у рјешавању пограничних питања у Приморју после пада Млетачке Републике (1797). Свим великим државама у Европи сада је јасно да је Црна Гора центар ослободилачке борбе на Балкану. Она ће то и остати све до Караборђевог устанка у Србији 1804. године.

Послије побједи у Крусима трговачки одонси у Црној Гори постају све живљи. Много је живља трговина са Приморјем, у првом реду са Боком Которском. Она се одвија и на сусједним турским пазарима. Путем трговине и зеленаштва економски се постепено издваја један слој људи.

Француска револуција и пад Млетачке Републике и именовање демократске владе 12. маја 1797. године од Наполеона Бонапарте нашло је одраза и у Црној Гори, посебно на простору сусједне Боке Которске. Гесло „Слобода — једнакост“ у писму са којим се нова демократска влада бивше Млетачке Републике обратила митрополиту Петру у нади да придобије његову

наклоност није га збунила нити дочекала неспремна.²¹ Митрополит је имао политички осјећај за збивања у сусједству Црне Горе. Он је с правом увео Црну Гору, иако није постигао жељени циљ, у расplet догађаја око Боке Которске.

Архивска документација о формирању првих органа централне власти у периоду митрополита Петра веома је оскудна и непотпуна. Све до појаве рада Б. Павићевића *Први органи централне власти у Црној Гори*, сматрало се да за вријеме митрополита Петра I до 1798. године није било органа централне власти. У поменутом раду Павићевић је на основу извјештаја руског генералног конзула А. Бика у Дубровнику објаснио вријеме формирања првих органа централне власти у периоду владавине митрополита Петра.²² Према тим подацима, почетком јуна 1797. године митрополит Петар је у Цетињу сазвао скупштину, на којој је образована редовна влада (*governo regolato*). На истој скупштини одлучено је да се убудуће при резиденцији митрополита (Цетињском Манастиру) установе једна стална јединица од двије стотине наоружаних људи, да му служи како за почаст тако и за извршавање његових наређења.²³ Према истим подацима, тада је донесена и одлука о образовању једног централног суда за кривичне и грађанске спорове.²⁴ На истој скупштини донесене су и неке законске одредбе по којима је требало убудуће судити у Црној Гори.²⁵ Према овим подацима јунска скупштина у Цетињу 1797. године имала је велики значај у политичкој и државноправној историји Црне Горе. Црна Гора израста у јединствену државу преко владара митрополита Петра, заједничког органа централне власти — Правитељства („редовне владе“), суда за читаву државу, јединственог законика и извршног органа власти (оружане војне јединице). Преко ових централних државних институција отпочео је процес распадања локалних племенских и нахијских заједница и увођење правног поретка у земљи. Истина, све је ово ишло уз огромне напоре митрополита Петра у сламању племенског отпора, племенског живота и његових институција.

Подаци о централним органима власти у Црној Гори у 1798. нешто су потпунији од оних за претходну годину.

Према Б. Павићевићу (*Први органи централне власти*), на јунској скупштини 1797. године донесено је више историјских одлука о организацији централних органа власти у Црној Гори. На жалост, извјештаји које је добио руски генерални конзул у Дубровнику из Котора о формирању централних органа влас-

²¹ Др Душан Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784—1830)*, стр. 114.

²² Др Бранко Павићевић, *Први органи централне власти у Црној Гори*, Историјски записи 1970/1—2, стр. 5—10.

²³ Исто, 9.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

ти и законодавству у Црној Гори, који су били саставни дио његовог извјештаја царској влади, нијесу пронађени, тако да се о наведеним централним органима власти у 1797. години не може потпуније говорити. Међутим, из одлуке донесене на скупштини у Цетињу 19/30. маја 1798. године, на којој је усвојен пројекат о државном уређењу Црне Горе и послат уз пропратно писмо митрополита Петра руском цару Павлу на одобрење, са молбом за материјалну и војну помоћ, види се каква је државна организација била предвиђена тада у Црној Гори.

Пројекат државне организације у Црној Гори изложен је у осам тачака. Он се састојао у следећем:

„1. Народ црногорски и брдски користиће се свим предвиђеним правима на својој територији. Народна скупштина има врховну власт, која се састоји у издавању нових закона, у бирању сталних главара народних као што су митрополит, гувернадур, сердари и војводе, који се ипак имају покоравати Правитељству и биће у својој власти од њега зависни, а према дужности који сваки од њих има. Од народа се тражи сагласност у случају потребе да се заведу порези, ма каквог рада они били. Народ прима грамате од императора у присуству Правитељства, а преко митрополита и губернатора. Народ објављује рат, али само по сагласности свога покровитеља...

2. Црногорски и брдски народ, будући је раздијељен на разне нахије, то да би при сазивању скупштине имао читав народ учешћа у извршењу врховне власти, Правитељство има право утврдити законски ред на који се начин има скупштина сазвати и са колико депутата има бити представљена свака нахија. Само на тај начин Правитељство може објавити да је она израз читавог народа.

3. Народ црногорски и брдски ради очувања слободе и независности, ради обезбеђења својих права, ради очувања својих закона, ради спокојства мира и опште користи повјерава извршену и сталну власт Правитељству. Дајући му тако ту високу дужност обавезује га да будно ради на народном благостању и да буде вјеран народу и своме покровитељу.

4. Правитељство је власт којој се сваки поштени човјек има покоравати, а Правитељство се обавезује да ће се покоравати законима, које је утврдио народ и високи покровитељ.

5. Правитељство има врховну власт над кривичним и грађанским судом и предлаже судије на основу постојећих закона и који се предлажу на потврђење императору. Правитељство чува унутрашњи ред и мир и благовремено предузима потребне мјере, да мир и поредак не би био никако поремећен. Правитељство је дужно учвати све установе и надлежности, која могу послужити на корист народа. Правитељство поставља по потреби све привремене чиновнике. Правитељство има пуну власт на усавршавању старих закона, а такође и право потребе да доно-

си и нове законе, а послије треба да их поднесе народној скупштини на одобрење. Правитељство, у сагласности са покровитељством, закључује мир, исто тако и потпуњује своје привремене чланове, који морају бити из реда главара.

6. Два сената, наиме сенат млађих и сенат старијих, састављају Правитељство, они имају два стална предсједника и десет повремених сенатора то јест сваки сенатор бира се само на три године, а по истеку тога времена дужан је уступити свој чин и мјесто новоизабраноме. Сенатори се бирају из сердара, војвода, кнежевца и народних главара, пазећи при том на ред при избору сенатора, да би у Правитељству били два сердара, три војводе и седам кнежева или народних главара у звању сенатора. Код првог избора оставља се народној скупштини да изабере ове сенаторе: четири сенатора на једну, четири на двије, а остала четири на пуне три године.

7. Предсједници Правитељства су митрополит и гувернатор црногорски и брдски. Иако власт ових начелника не може бити потпуно самостална, они су по својим функцијама дужни да буду нераздвојни другови, а Правитељству је дато у дужност назначење Предсједника, тако исто сенатора и осталих чиновника.

Што се тиче црквене власти митрополита она је независна од Правитељства. Сваки народом новоизабрани митрополит дужан је јавити се Св. Синоду у Петрограду који му утврђује то звање.

8. Народ црногорски и брдски преко Правитељства изјављује пред читавим свијетом, да је Црна Гора под покровитељством императора руског...²⁶

Пројект су потписали: митрополит Петар, гувернадур Јован Радоњић, 6 сердара, 12 војвода и 32 кнеза.²⁷

На пропратно писмо митрополита Петра уз Пројект државног уређења Црне Горе одговорио је грамомат руски император Павле 11/12. јануара 1799. године. Русија се прихватила покровитељства над Црном Гором, одредила јој материјалну помоћ од 1000 дуката „на општенародне потребе, а особито на свакојака полезна заведенија“.²⁸ Она је потврдила и Пројект о државном уређењу Црне Горе.

Правитељство (владу) сачињавало је десет повремених млађих и старијих сенатора и два стална предсједника. Према наведеном пројекту, сенатори су бирани на једну, двије и три године, и то из редова сердара, војвода и кнежева. При избору сенатора било је предвиђено да се води рачуна да у Правитељству буду два сердара, три војводе и седам кнежева или народ-

²⁶ Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, 74—76.

²⁷ Исто, 76.

²⁸ Д. Милаковић, *Историја Црне Горе*, 219—220.

них главара у звању сенатора. За први избор сенатора предвиђено је да народна скупштина изабере: четири сенатора на једну, четири на двије и четири на три године. Предсједници Правитељства су митрополит и гувернадур. Према Пројекту, њихова власт није могла „бити потпуно самостална“ „Исто тако они су по својим функцијама „нераздвојни другови““ Правитељство је имало врховну власт у земљи. Оно је бирало предсједника, сенаторе и остале чиновнике. Правитељство је предлагало судије, који су судску власт обављали на основу Законака.

У процесу стварања државе и органа централне власти посебно су значајне скупштине црногорских главара крајем XVIII вијека на којима су донесени први писани законски споменици, као: Одлука, Под јединственом заставом (Стега) и Законик митрополита Петра Првог, као и формирано органи јавне власти — Правитељство (Сенат) и централни суд. Од почетка XIX вијека Народна скупштина (као општецрногорски збор) постепено је мијењала свој карактер и функцију претварајући се у представничко тијело најистакнутијих племенских главара. Она је рјешавала најважнија питања из унутрашње и спољне политике земље.²⁹ Скупштину је сазивао митрополит Петар и њом руководио.

Стварањем државних органа власти, учвршћавањем положаја митрополита као владара и увођењем законодавства народна скупштина је постепено губила ранији значај.

Од краја XVIII вијека цјелокупна спољна политика Црне Горе прешла је у руке митрополита Петра. Он је и даље сазивао скупштине, које су имале да потврде његове планове.

Као владар митрополит Петар је представљао Црну Гору пред спољним свијетом. Самостално је водио спољну и унутрашњу политику. Био је на челу највишег органа државне власти у земљи. Био је врховни командант у рату. Истовремено је и врховни судија. Исто је тако био најстарије црквено лице — митропополије. Мада је на њеном челу било црквено лице, држава није имала теократски, већ свјетовни карактер.³⁰

У односу на државнички рад, митрополит Петар је најмање био црквено лице. Захваљујући његовој изузетној способности, проицљивости, осјећању времена у коме је живио, процјени политичких кретања у сусједним државама, познавању обичаја и навика Црногораца, умјећу и вјештини вођења унутрашње и спољне политике, прегалаштву, смирености у рјешавању сложених питања, као и оштрини у одлучујућим тренуцима — израстао је у најомиљенијег и најпопуларнијег Црногорца свога времена.

²⁹ Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 109—112; Боко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, стр. 70—73.

³⁰ Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 121—130.

Гувернадур Радоњић је како рекосмо, настојао да узме свјетовну власт у Црној Гори, а да митрополит Петар задржи само црквену власт. Због тога је долазило и до отворених сукоба, па чак, за кратко вријеме, и до укидања гувернадурства. У борби за власт гувернадур Радоњић је изгубио позиције у Ценој Гори. На почетку владавине Петра II — Његоша гувернадурство је дефинитивно укинута. Но, без обзира на све околности и сукобе, и улога гувернадура Радоњића у стварању рржаве и њених органа власти била је значајна.

Према сачуваним подацима, на Скупштини Правитељства, односно Сената као врховног органа власти на челу са митрополитом Петром I и главара од 20. октобра 1798. године изабран је Централни суд, који је имао врховну судску власт. Према документу који је објавио Душан Д. Вуксан (и који је знатно оштећен), тада су за судије изабрани: „... војвода Саво Бурашковић, ... Николин, кнез Стефан Калуђеровић, Букан Перанов, Милан Пејановић, кнез Дурко Ацић, војвода Никола Мартиновић, кнез Вуко Богдановић, кнез Јово Петков Беклић, Јован Медовић, сердар Богдан Вукотић, Никола Перовић из Цуца, Бело Касомовић, кнез Мрђен Јовановић из Комана, кнез Велиша Милошевић, поп Петар Кажија...“³¹

Из наведеног документа се (због оштећености) не може тачно сазнати који су све, као и колико је тада судија изабрано. У документу се могу прочитати имена 15 судија и шеснаестог само име оца. Дакле, могло би се претпоставити да је тада изабрано од 16 до 20 судија, тј. Централни суд за Црну Гору.

Изабране судије су се могле уз дозволу „врховне власти и свих сенатора“ мијењати „сваке седмице када коме промјена дође“.³² Суд је био у Цетињу. Судије су се наизменично смјењивале, тј. након седмичног боравка у суду једни су одлазили кућама а други долазили. Ово је рађено због тога што судије нијесу добијале плату, не бар у почетку. Овакав начин рада за њих је било велико оптерећење, због чега су свој рад и сматрали кулуком. Отуда се и суд назвао Кулук, а судије кулукције.³³

Правитељство је издавало сваком судији потврду да може „свршавати давије од оних људи који к њему долазе и судити им по закону“ Ни један судија није могао „судити врху икакве ствари без допуштења Правитељства и печата.“³⁴

³¹ Душан Вуксан, *Десет година из историје Црне Горе*, Записи, мај 1940, св. 5, стр. 276—277; Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 110—112; Т. Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку*, стр. 45—46.

³² Д. Вуксан, *Десет година*, стр. 277.

³³ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош*, стр. 84; Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 110; Т. Никчевић, *Политичке струје...*, стр. 45.

³⁴ Цитирано према Д. Вуксану *Петар I* стр. 84; Т. Никчевић, *Политичке струје...*, стр. 46.

Да би се олакшали рад и материјални положај судија и извршила реорганизација суда, митрополит Петар је сазвао скупштину главара 23. септембра 1799. године у Цетињу. На скупштини је изабран суд од 50 судија, који је судио по нахијама. Истога дана судије су положили заклетву, „кунући се по реду на крст и Христово јеванђеље да праведљиво хоће судити без лихви по закону њихове стојашче по закону сенцијати... дјелу заслужавших и преступајућих закон постављен 1798, мјесеца октомврија 18. числа“.³⁵ Тада су за судије изабрани: 1) Сердар Михајило Бошковић из Бјелопавлића за сва Брда, 2) сердар Богдан Вукотић са Чева, 3) војвода Мићо Драгов Вукотић са Чева, 4) Живаљ Мрковић, 5) Филип Бутуровић, 6) војвода Мина Радловић (Радовић) из Мораче Доње, 7) војвода Вуксан Милић из Бјелица, 8) кнез Медо Пејовић, 9) кнез Иво Петров из Беклића, 10) поп Никола Матановић, 11) кнез Вуко Боградановић с Његуша, 12) Буро Пророковић из Залаза, 13) Перо Марков из Дугога Дола, 14) поп Никола Мартиновић са Цетиња, 15) протопоп Марко Мартиновић, 16) Марко Савовић из Бјелица, 17) војвода Никола Мартиновић, 18) Преле Гаврилов са Цетиња из Доњег Поља, 19) поп Јован Хумац с Поља Доњега, 20) сердар Никола Бурашковић, 21) протопоп Иван Пејовић, 22) војводе Савић Бурашковић, 23) кнез Матија Лопичић, 24) Петар Николић, 25) кнез Преле Ражнатовић, 26) кнез Стефан Калуберовић, 27) поп Јово Дреџун, 28) Перо Прља, 29) Никола Јанков Бурашковић, 30) Милан Пејаковић, 31) војвода Станко Ускоковић, 32) поп Вукота Челебић, 33) Буќан Перанов из Грабана, 34) Крцеља Васиљевић из Загарача, 35) војвода Петар Вујовић, 36) поп Иван Поповић из Грабана, 37) поп Петар Кажича, 38) Илија Кажича, 39) Перо Вучетин, 40) Никола Перовић из Цуца, 41) Голуб Вујадиновић, 42) Бико Милов Мартиновић, 43) Вукале Гаврилов, 44) кнез Мрћен Јовановић из Комана, 45) Иван Петровић, 46) Вуко Гвернадуровић Радоњић, 47) Бело Касомовић, 48) Андрија Станков из Беклића, 49) Спиридон Марковић и 50) Велиша Милошевић.³⁶

У наведеном списку нема судија из Црмничке нахије.³⁷ Према томе, он није потпун. Судећи по писму црногорских главара митрополиту Петру од 6. августа 1817. године на коме су се потписали и главари из Црмничке нахије (сердар Саво Пламенац, војвода Богдан Вукосавовић, војвода Мило Војводић, кнез Станко Кнежевић, кнез Митар Буровић и кнез Марко

³⁵ Т. Никчевић, *Политичке струје...*, стр. 45; Д. Вуксан, *Десет година...*, Записи, јуни 1940, св. 6, стр. 331; Исти, *Петар I* стр. 87; Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе* стр. 110.

³⁶ Д. Вуксан, *Десет година...*, стр. 322; Исти, *Петар I* стр. 87—88; Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 110—111.

³⁷ Д. Вуксан, *Петар I* стр. 88.

Барјамовић),³⁸ највјероватније је да су неки од њих послије септембарске скупштине 1799. године изабрани под заклетвом за судије.

Новоизабрани суд од 50 чланова, највјероватније попуњен са неколико судија из Црмничке ханије, остао је у том саставу све до августа 1803. године, када је одржана скупштина и изабрано ново Правитељство суда црногорског и брдског.

Поред Правитељства, односно Сената на челу са митрополитом Петром I, постојао је и други централни орган власти, а то је био Централни суд, који је имао судску функцију. По мишљењу Т. Никчевића, то није значило „да чланови Сената нијесу могли бити истовремено и чланови суда, или да Сенат није могао и мимо судских органа да доноси пресуде“.³⁹

Да је у почетку заиста постојала и институција Централног суда одвојена од Правитељства, односно Сената, говори и пресуда од 18. маја 1797. године у којој се каже: „како дође Мартин Јовов из Беклића, пред нама главарима и судницима од Црне Горе на Цетиње... И тако сви главари црногорски рекосмо и чисту Божју вјеру уфатисмо, која парта не би пристала, да смо на њега владика, и сва земља, губернатор, сердари, војводе, кнезови, главари и сви судци од Црне Горе који смо на Цетиње. Писах протопоп Марко Мартиновић с договором све госпoде и суда црногорскога“.⁴⁰

Овдје се поставља још једно питање: До када се за централно државно тијело задржао назив Правитељство, односно Сенат? Према документима које је у *Записима* објавио Душан Вуксан, *Црногорским исправама* које су припремили и објавили Т. Никчевић и Б. Павићевић као и мишљењу Т. Никчевића, ово тијело је задржало назив Сенат до 1804. године, када се јавља назив Правитељство суда црногорског и брдског. Овај назив ће остати до краја владавине митрополита Петра I, када је поново уведен назив Сенат.⁴¹ До ових промјена је свакако дошло на скупштини у Цетињу 17. августа 1803. године, на којој су потврђени и законици и друге одлуке издате за вријеме митрополита Петра до тада.

Томица Никчевић је с правом оцијенио да је Правитељство „замијенило Сенат и да су уз њега, као раније уз Сенат, постојали посебни судски органи“.⁴²

Суд је у почетку радио у Цетињском Манастиру, гдје је било и боравиште Митрополита Петра. Касније је сазидана једна зграда поред манастира, у којој су засједали Врховни суд

³⁸ Записи, јун 1940, св. 6, Главари Петру I од 6. августа 1817, стр. 365—367.

³⁹ Т. Никчевић, *Политичке струје...*, стр. 45—46.

⁴⁰ *Црногорске исправе*, стр. 70—71.

⁴¹ Д. Вуксан, *Десет година...*, стр. 321—339; *Црногорске исправе*, 70—84; Т. Никчевић, *Политичке струје...*, стр. 46.

⁴² Т. Никчевић, *Политичке струје...* 46.

и Правитељство. Зграда је прозвана Сионица, највјероватније зато што су у њој одржаване дуге сједнице.⁴³

Почетком XIX вијека дошло је до покушаја формирања и локалних судских органа. Новембра 1803. године формирана су локални судови у Пјешивцима и Бјелопавлићима. Покушај да се изабере суд у Пиперима тада није успио због турског утицаја из Подгорице. Према сачуваним подацима, 1814. године постојао је и локални суд у Његушима. Исто тако постоје подаци из 1818. године о формирању локалног суда у Команима и Загарачу.⁴⁴ Једна од карактеристика локалних судских органа била је та што су они били нестабилни па се дешавало да се и по више пута расформирају и поново успостављају. Но, без обзира на то, они су одиграли значајну улогу у промјени друштвеног живота у Црној Гори тог периода.

Правитељство је на челу са митрополитом Петром и послије 1803. године остало највиши орган власти. Оно је вршило организацију и контролу судова, водило бригу о извршењу судских пресуда, наплати судских трошкова, глоба, пореза, доносило пресуде и мимо судских органа, вршило највишу административну улогу, водило унутрашњу и спољну политику земље и сл.⁴⁵

Правитељство је било састављено од најугледнијих главара. Немамо потпуних података о томе ко је све сачињавао Правитељство. Према подацима из маја 1805. године, свака нахија је бирала по једног представника. Те године у Правитељству су били: из Црмничке нахије сердари Саво Пламенац, из Брда сердар Махајило Бошковић, из Љешанске нахије војвода Станко Ускоковић. Маја исте године митрополит Петар је тражио да и Катунска и Ријечка нахија изабере по једног свог представника.⁴⁶

Упоредо са развитком органа јавне власти развијала се и Народна канцеларија. О овој институцији до сада су најпотпуније податке дали Петар И. Поповић и Боко Пејовић. На

⁴³ Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 113.

⁴⁴ Н. Никчевић, *Политичке струге...*, стр. 51—56.

⁴⁵ Исто, стр. 46—51.

⁴⁶ Д. Вуксан, *Посланице митрополита ценогорског Петра I*, стр. 50. Дно посланице гласи:

„Главарима благородна господо судци и правитељи,

...Знате, пак како је речено, да свака нахија изабере по једног главара, који ће за неколико дана бити код мене. И ево је Црмница избрала сердара Пламенца, а Брђани сердара Бошковића, и Љешљани војводу Ускоковића, него изаберите и ви Катунјани и Ријечка нахија по једног чојка, како и остали што су их изабрали и код мене оставили, и наредите да у свако племе пође по један судник, да преброје, колико се у које племе и село находи јунаках који носе оружје“.

челу Народне канцеларије стајао је народни секретар. Према подацима П. Поповића, у вријеме митрополита Петра секретари су били: Бакон Алексије, опат Долчи, Иван Ожеговић, Спирidon Марковић, јеромонах Доментијан, Јаков Стефановић, Симеон Орловић и Сима Милутиновић.⁴⁷ Они су били учени људи. Служили су се и страним језицима. Били су са стране. Понекад је Народна канцеларија имала и више секретара. Народна канцеларија је вршила административне послове: слала позиве главарима за скупштине, издавала наредбе о мобилизацији у случају рата, слала позиве странкама на суд, издавала потребна увјерења странкама, путне исправе онима који су путовали ван Црне Горе и сл. На издата документа стављани су одговарајући печати. У Канцеларији је вођена књига издатих докумената и чуване копије. Народни секретар је вршио и саслушања појединаца, пред свједоцима. На основу добијених овлашћења рјешавао је и мање судске спорове. Посљедње деценије живота митрополита Петра I поред канцеларијских и судских послова народни секретари су вршили и политичке функције, идући по народу и преносећи поруку митрополита; учествовали су и у рјешавању разних спорова, а нарочито у умиру закрвљених братстава. Учествовали су и у рјешавању питања у пограничним мјестима Црне Горе према Турској и Аустрији. Обављали су и дипломатске послове. У Народној канцеларији су чуване копије свих докумената, што је од посебног значаја за историју и културу Црне Горе.

Народна канцеларија је била орган митрополита Петра и Правитељства. У њој је владао ред. Ни једна странка у њу није могла ући с оружјем. Начин њеног рада и поредак у њој давали су до знања свакоме да се у Црној Гори стварају нови односи, засновани на правном поретку.

У процесу стварања државе и њених органа власти народна скупштина постепено губи значај који је имала у почетку. Углед и ауторитет митрополита Петра као владара и шефа државе био је у сталном успону. Он је на челу Правитељства, односно Сената као врховног изборног органа власти у Црној Гори. Упоредо са Правитељством имамо и Централни суд. Народна канцеларија је обављала административне послове органа власти. Дакле, народна, односно главарска скупштина, Митрополит, Правитељство, односно Сенат, Суд и Народна канцеларија били су у вријеме митрополита Петра Првог централни органи власти.

⁴⁷ Петар И. Поповић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд 1951, стр. 285—286; Б. Павићевић, *Стварање црногорске државе*, стр. 117; Т. Никчевић, *Политичке струје...*, стр. 47; Боко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, стр. 58.

Упоредо са изграђивањем и учвршћивањем органа власти на слободном простору Црне Горе (четири нахије и Брда) митрополит Петар је покренуо и питање ослобођења приморског дијела Црне Гобе који је Млетачка Република држала све до њеног пада (1797) пред најезом Наполеонових трупа. На том простору су се тада почели укрштати интереси великих држава — Француске, Турске, Русије, Аустрије и Енглеске. Рачунајући на супарништво ових држава, на расположење приморског становништва да се ослободи испод туђинске власти и уједини са Црном Гором, на заинтересованост Црногораца за излазак на море, као и на помоћ Русије, митрополит Петар је тамо покренуо ослободилачку борбу. У том циљу почетком септембра 1813. године предузео је војне операције противу Француза. Прво је ослобођена Будва. Ослобођењем Будве прикључила су се ослободилачким снагама околна мјеста Маине, Побори и Паштровићи. Тада је у Будви успостављена нова власт на челу са Јаковом Стефановићем. Настављене су потом операције за ослобођење Боке Которске. Уз помоћ становништва Боке и енглеске флоте, ослобођени су Херцег-Нови (16. октобра) и остала приморска мјеста, док је Котор био опседнут. Он се предао Енглезима тек 8. јануара 1814. године. Након његове предаје, кључеви града су предати представницима уједињене Црне Горе и Боке (губернадуру Вуку Радоњићу и Вићенцу Ловренчићу). Тада је власт над читавом Боком, Будвом и Паштровићима и Црном Гором прешла у заједничке руке новоформиране врховне власти. На жалост, то ће бити кратког вијека, јер ће новоослобођени крајеви ускоро поново потпасти под туђинску власт, и под њом ће остати све до ослобођења, уједињења и стварања заједничке југословенске државе — Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца децембра 1918. године.

Још док је Котор био у опсади одржана је у Доброти скупштина представника Црне Горе, Будве, Паштровића и Боке Которске. На тој скупштини, 10/22. новембра 1813. године, донесена је одлука о уједињењу Боке Которске са Црном Гором.

У одлуци је, између осталог, речено:

„Двије сусједне покрајине Црна Гора и Бока Которска, прожете патриотизмом и истим осјећањима вјере и части ослободиле су се Божјом помоћу збацивши француски јарам својом крвљу и жртвама. Оне се једна другој заклињу Господом Богом на вјерност и да ће увијек остати сједињене у сваком случају и догађају...“⁴⁸

⁴⁸ Нико С. Мартиновић, *Државноправни значај Централне комисије Црне Горе и Боке из 1813. године* 12 вјекова Бокелске морнарице, Београд 1972, стр. 167—174; Владан Борђевић, *Црна Гора и Русија 1784—1814*; Лазар Томановић, *Догађаји у Боки Которској од 1797 до 1814*, Дубровник 1922; Грга Новак, *Покрет за сједињење Далмације с Хрватском*; Душан Лекић, *Спољна политика Петра I Његоша 1784—1830*; Павлао Буторац,

У име Црне Горе одлуку су потписали: митрополит Петар и гувернадур Вуко Радоњић, а у име Боке Которске, Будве и Паштровића: Алвиз конте Висковић, Тодор Ивелић (за општину Паштровићи), поп Буро Лазаревић у име општине Грбаљ и општина: Маини, Побори и Брајићи, поп Иво Радоњић у име општине Љуштица, поп Филип Костић у име општине Кртоли, Андрија Трипковић за општину Столив, поп Буро Лазаревић у име главара Шкаљара Трипа Петровића који је умјесто потписа ставио крст, Мирослав конте Зановић за град Будву, Андрија Трипковић предсједник општине Доброта, Петар Лазари вијећник, за предсједника општине Прчањ Јосип Луковић, Марко — Антун конте Грегорина, пуковник, за општине Которске територије.

На скупштини је образована и заједничка влада, под именом Централна комисија. Њен задатак је био да обавља државне послове за читаву земљу све док уједињене не буде и међународно признато од великих сила побједница над Француском.

У Комисију је ушло 9 представника из Црне Горе и 9 из Боке Которске, Будве и Паштровића. Предсједник Комисије био је митрополит Петар, а секретар Фрањо Љепопили. Комисија је донијела и Правилник о раду од 22 члана. На жалост, рад заједничке владе није био дугог вијека, јер је одлуком великих сила Аустрија средином 1814. године запосјела ослобођена приморска мјеста. Проћи ће више од сто година док ови крајеви буду поново ослобођени и док се нађу у заједничкој југословенској држави.

Бока Которска након пада Млетачке Републике до Бечког конгреса (1797—1815), Рад Југословенске академије знаности и умјетности, Загреб 1938, књига 264 и 265; Игнатије Злоковић, Бокелско поморство у вријеме француске окупације Боке 1807—1813, Гласник Поморског музеја, 1955, IV; Славко Мијушковић, Француско проscribeвање бокелских помораца, Годишњак Поморског музеја 1954, III; Коста Милутиновић, Бока Которска 1797—1815, Бока, 8; Душан Вуксан, Петар I Петровић Његош; Б. Павићевић, Стварање црногорске државе; Боко Д. Пејовић, Црна Гора у доба Петра I и Петра II; Б. Павићевић, Први органи централне власти у Црној Гори.

СУДЕБНИКЪ ЧЕРНОГОРСКІЙ.

*Петаръ Божією милостію Православный Митрополитъ
Црногорскій, Скендерійскій, Зетскій и Приморскій.*

Во имя Господа нашего Ісуса Христа, аминъ.

Находечи се мы Главари и Старѣшине и остала наша брача изъ свакога племена и нахіе, свободне области Црнегоре и Брдахъ на единокушній саборъ и віечу у монастырь Станевиче, 1798 года Октовріа 18-го дана, сви единогласно и договорно установисмо законъ и уредбу ¹⁾ по коіема се унапріедъ можемо владати и управляти на изгледъ прочіе народахъ одъ свѣта, а то како ниже у 33 пункта, саборно учиненоме, по реду изговара.

1.

Призиваючи великога Бога у помочъ, и на обрану нашу потврдисмо однимъ гласомъ свиколицы ²⁾ писмо

¹⁾ Управленіе, порядокъ

²⁾ Всѣ.

— 232 —

наше, у име единства нашега, Августа 6, то есть на данъ Преображенія Хрїстова 1796 годіне на Цетинѣ учинѣно, тоє се при овой книги находи и тако у истоме писму свакога издайника ¹⁾ вѣчноме проклетству и анаоеми предадосмо и одъ сваке чести и поштєня братскога одлучисмо; тако и у овоме садашнѣму ²⁾ потврдисмо и сувише ³⁾ рекосмо да такога общенароднѣга крвника ⁴⁾ и весь нѣговъ домъ измечу ⁵⁾ насъ искоренимо и да одъ нега ⁶⁾ трага не оставимо.

2.

Будучи единство, миръ, тишина и сваки добри поредакъ нїе могуче уздржати, ако верху ⁷⁾ злога и самоволнога чоєка ꙗнебы каштига ⁸⁾ было, тогаради рекосмо, и зароку ⁹⁾ учинисмо, ако по да насъ Черногораць убїє брата нашего Черногорца, алъ Берчанина, или Берчанинъ Черногорца безъ едне кривице и нужде, нѣгъ одъ силе, и опачине ¹⁰⁾ да се такви убоица не може никаквимъ благомъ отъкупити, но ако се ухвати, да будѣ обѣщєнъ, али каменїемъ побїєнъ, али огнѣмъ изъ пушакахъ разнесенъ.

¹⁾ Измѣнника.

²⁾ Теперешнему.

³⁾ Сверхъ того.

⁴⁾ Убїица, преимущественно изъ мєсти.

⁵⁾ Между.

⁶⁾ Слѣдъ.

⁷⁾ Въ отношенїи.

⁸⁾ Наказанїе (съ Ит. *castigare*).

⁹⁾ Обѣщанїе.

¹⁰⁾ Неправда, зло, обида.

— 283 —

3.

Ако тога убивалца небымогли ухватити, негобы изванъ наше границе у тучу землю побѣгао, то нѣгово имуче да се има, све отъ мала и до велика, процѣнити што-годъ ¹⁾ на нѣговъ діо ²⁾ може дапанути ³⁾ и отъ тога половину дати ономе, коему буде зло учиніо, а другу половину за глобу ⁴⁾ Земальску узети.

4.

Такви убоица и Земальскіи непріятель и крвникъ никада повратка не може на свою старину, ни у друго мѣсто мечу нама, имати; колиби Црногорацъ, или Брчанинъ тога злочинца ⁵⁾ приміо и кодъ себе держоа, или га братіо ⁶⁾, и браніо ⁷⁾, или таіо, и не ухватио, пошо чуе и разуміе злочинство шое учиніо, таквога еднако чератъ ⁸⁾ и кастигатъ како и самога убивальца, будучи се нѣговъ другъ и бранитель учиніо, почему зли люди кадъ не буду имали бранителяхъ, нече иматъ якости ⁹⁾ чинити зло какогу се научили, обранители нече ¹⁰⁾ злочинце бранити када за нихъ стану плачати, и суду отговарати.

¹⁾ Что.

²⁾ Часть.

³⁾ Достаться.

⁴⁾ Пень.

⁵⁾ Злодѣй.

⁶⁾ Считать за брата.

⁷⁾ Защищать.

⁸⁾ Преслѣдовать.

⁹⁾ Силы.

¹⁰⁾ Не захотятъ.

— 284 —

5.

Ови рукоставникъ ¹⁾ и убоица акоби се и кадъ у коему драго ²⁾ мѣсто ухватити оли убита мога, то рекосмо да го најкрадни ³⁾ Црногорацъ оли Бржанинъ еднако убити може, колико и они, коемуе онъ брата убіо, и тако да се пребіе еданъ за другога, а прави да неможе на мѣсто кривца платити.

6.

Ако кои пушкомъ ⁴⁾ оли пожемъ рани кога, у свачу ⁵⁾ кадасе инатомъ ⁶⁾ и прицомъ ⁷⁾ ако часа заваде, то да се имаю предъ судомъ довести, и да судъ съ почетка разбере све пореду, кои е започео инатъ и свачу, за коюли стваръ ⁸⁾ и нужду, и коле први започео боі чинити и оружѣ прихватати противо своего брата Црногорца и вриеме када судъ меже рассудити такое ствари и више, и кадое забранѣно да се не чини боі, и самоволно освѣта ⁹⁾; тако дакле познавши сви каквое было, и колико се кои у кривиду находи¹⁰⁾, клетовати¹¹⁾ рапу

¹⁾ Убийца.

²⁾ Въ какомъ либо.

³⁾ Каждый.

⁴⁾ Ружье.

⁵⁾ Ссора.

⁶⁾ Ссора на словахъ.

⁷⁾ Горячо спорить — прцврлити.

⁸⁾ Дѣло.

⁹⁾ Мечь.

¹⁰⁾ Кто сколько виноватъ.

¹¹⁾ Оцѣнивать по совѣсти.

— 285 —

према часа буде праведно, разбираючи и остале отъ ед-нога или убоице у чинѣне сагрѣхе поставити кастигъ чесе пристаяло буде.

7.

Кои Црногорацъ оружѣмъ оли дрвомъ, оли каменомъ удари, и рани на правду Божию кога отъ силе и опачине ¹⁾, да се юнакъ назове, че прилике ²⁾ и потребе ³⁾ отъ юначества ніе на таковога, да се рана и глоба двострука ⁴⁾ суди.

8.

Ако такъ удари кои брата Црногорца, ногомъ или камнишемъ ⁵⁾, такви да плати за они ударацъ цекинахъ петдесетъ, а глобе Црногорцима цекинахъ петдесетъ, а колига они убіе пошто буде ударенъ, за нѣга до поговара ніе, колико ни залупежа ⁶⁾ кои украчу ⁷⁾ погине.

9.

Моглоби се досадити ⁸⁾ да се коме пушка омакне ⁹⁾, оли коимъ другимъ начиномъ да пехтечи ¹⁰⁾ чоека рани,

¹⁾ Зло.

²⁾ Побужденіе.

³⁾ Нужда.

⁴⁾ Двойнал.

⁵⁾ Чубукъ.

⁶⁾ Разбойникъ.

⁷⁾ Кража.

⁸⁾ Случиться противъ воли.

⁹⁾ Выстрѣлилъ случайно.

¹⁰⁾ Нехотя.

— 286 —

или убіе, како се то на много мѣста догачало ¹⁾, но такво зло пристои судомъ ліечити ²⁾, коликосе болѣ учинити може.

10.

Ако кои убіе чоека напастника ³⁾ врху себѣ бранечи се и заклинаючи га Богомъ, да се отъ нѣга проче ⁴⁾, а онъ не устути него преко ⁵⁾ тога потне ⁶⁾ и то зло вадля ⁷⁾ судомъ ліечити, како и оно нехотице учинѣно.

11.

Кои чоекъ узме тучу жену, и за жива мужа или уграби девоіику, коюму не буду девоячки родители, оли свойта и близака; девоячка када родителейхъ живіехъ нема, по обичаю и закону Христіанскому дали, такви да се има черати ⁸⁾, како беззаконикъ, и грабитель туче деце, и да му стана ⁹⁾ у нашу землю ніе, а нѣгово имуче да се проціени, и раздіели, како и онога, кои самосилно чоека убіе.

12.

Кои попъ вѣича чоека съ женомъ и за жива мужа,

¹⁾ Случалось.

²⁾ Облегчать.

³⁾ Нападающаго.

⁴⁾ Отойти.

⁵⁾ Напротивъ.

⁶⁾ Ударить.

⁷⁾ Должно.

⁸⁾ Преслѣдовать.

⁹⁾ Мѣсто.

— 287 —

али съ девојкомъ уграбљѣномъ насилу, или съ другомъ кои законъ недопуштае вѣнчати, такви да будетъ лишень Священства и прогнанъ изъ нашега общества безчестно како беззаконикъ, и проклети хулитель, и по-пиратель Закону Божіа, и како губитель душъ Христіанскихъ.

13.

Ако лупежъ погине ¹⁾ оли се рани идучи украчу, да за-нѣга поговора ²⁾ ніе, будучи сви договорно рекосмо дагасва земля біе еднако, како и рукоставникъ.

14.

Коя се лупещина наче одъ пріедъ неголіе ³⁾ вѣра и зарука, мѣчу нама на Цетниѣ 1796 годница на Преображеніе, Августа шесте денъ утварчена, такве лупештиѣ да се имаю судить по старому обичаю, а щосе наче у ово врѣеме одъ стече ⁴⁾ и преко вѣре и за рукѣ досадъ украдено, оли што поданасъ кон лупежъ украде, то да будетъ извершено како сетенція наша прошлога годища на Госпошине учинѣна изговора, то естъ: заговедо мало оли велико осудбине ⁵⁾ цекинахъ дванайстъ, а глобе земалске цекинахъ десетъ.

За едно улище пчелахъ равнимъ начиномъ, како и

¹⁾ Пропадетъ.

²⁾ Ніе можетъ быть рѣчи.

³⁾ Прежде нежели.

⁴⁾ Случится.

⁵⁾ Судная плата.

за едно говедо и осудбина и глоба , де се има судитъ и подмиритъ ¹⁾).

За брѣва малога или великого осудбине талерахъ петъ , а глобе талерахъ десетъ.

За покраче изкуче , оли изъ обора , и остале различите лупештине разбираючи едно по едно редомъ , и цѣсечи колико коя стваръ асприхъ валя²⁾), пакъ напрема цѣене поставити приличну глобу , и осудбину , напримѣръ рѣчи , коя стваръ едапъ грошъ валя , на то нека буде осудбине грошахъ петъ , а глобе грошахъ десетъ.

Ово се разуміе за сваку покрачу изъ куче и изванъ куче украдену и понесену , неспомниючи діете лудо ³⁾ коебы што отъ детинске лудости учинило , оли друго челяде , кое нейма здраве свѣсти , и памети.

15.

Кои чоекъ хоче поданасть продатати кучу али бащину ⁴⁾ али виноградъ , или метехъ и дубраву , или остало свое недвижимо имуча , нека найправо нѣта и понуди свою близику предъ свѣдоцыма , пакъ ако небы хчала близка кунити , нека понуди мергинаша ⁵⁾), небили ни онъ хтео кунити , тада слободно нека продае , коме може у свое село , или у свое племе , само валя да учини кнгу

¹⁾ Вершить.

²⁾ Денегъ стоить.

³⁾ Неразумный.

⁴⁾ Огородъ. земля.

⁵⁾ Сосѣдъ.

најмане предъ три пощена сѣдока, какое близику и мери-наша нудио и како они ніесу могли купити, или како ніесу хчели купити. Акои буде книги писаць, нека свое име и презиме подпише, такочеръ ¹⁾ године и день одъ мѣсеца, да се чисто знаде, а кадае книга писана и на кое мѣсто, предъ коіема именовъ и презименомъ сѣдоцима, отъ коегасу племена были сѣдоцы, и какосусе они подписали, оли неуміючи писатъ крсте учинили, завише вѣроваѣ, какое продая по закону учинѣна и подпуно ²⁾ плачена, а инако куповица неможе бытъ тверда.

Ово се говори за оне кои поданасъ хоче шо куповати, а не за оне коесу досадъ куповали.

16.

Сваки кои има шо искати или дугъ или покрачу, оли преузамъ ³⁾, и пліенъ, оли кою щету и похару ⁴⁾, али остаду и какву малу оли голему ⁵⁾ стваръ, нека нице; судомъ и разлогомъ да буде подмиренъ, а самъ да не узима ништа безъ руке отъ суда, а коли непослуша, кои быче подложенъ глоби и кастигу прѣма ⁶⁾ негове кривице колико заслужио буде.

Будучи све ово више писано соборнимъ договоромъ учинили и опетъ на данашни Августа седамцѣсти день, а 1803 года всеобщимъ собраніемъ нашимъ раз-

Также.

²⁾ Внолѣ.

³⁾ Заемъ

⁴⁾ Убытокъ.

⁵⁾ Большую.

⁶⁾ Сообразно.

— 290 —

гледали, и потврдили, за потребно судисмо приставити
ниже слѣдуюше чланце.

17.

Знаючи да найвше зла и кровопролича у нашу земљу
съ люпежчиныхъ бива, и дасу уто найвече родители
криви, кои изпочетка нехоче свою дѣцу на добра и по-
щена дѣла наставляти, ни у страху Божию садержават-
тій, него іой іощъ неки уче и силую да туче ¹⁾ имене
грабе и краду, и да свако зло и беззаконіе чине, како
шосу и они чинили, тога ради рекосмо и съ овіемъ ка-
питулатъ стабилисмо ²⁾: кои лупежъ поданасъ украде
вола или коня у коему драго мѣсто у Церцу-гору и у
Берда, оли у приморѣ нашима сусѣдима, и брачи при-
морцыма, кои се находе у Цесарокралѣвской держави,
да се та лупежъ има черати еднако, како и убилецъ,
кои самосилно безъ сваке кривнице убіе чоека; будучи
када украде тучега вола или коня, онъ сву челядъ одъ
онога дома уцвіели ³⁾ више него.ида едно челяде за-
колѣ, а на влащито ⁴⁾ сиромашъ ⁵⁾ кои другога вола и
коня не имаду, нити су вріедни стечи ⁶⁾ дуга купе,
нако да продаду башину или друго сиромашко имуче
безъ коега живѣти немогутъ, а коли лупежъ поданасъ
украде брва, или кою другу стваръ, кои валя колико

¹⁾ Чужое.

²⁾ Постановили.

³⁾ Повредить.

⁴⁾ Особенно наиболѣе

⁵⁾ Бѣднякъ.

⁶⁾ Соберется.

— 291 —

еданъ бравъ, то за првипуть ¹⁾ да има платити како у четрнајсти капитулъ изговара, а коли се пакъ и друга путъ у такву лупешину наче, да се има судити и кастигати како и они, кои самоволно убиство учини. Защо се вечъ лупежи подносити и трпити не могутъ, дакле нека сваки у наприедъ знаде щочега допануть ²⁾ ако се у лупешини обрете, а родители нека свою дѣцу уче, да смиромъ стое и нека се не лакоме на лупешину, кою су се научили ести отъ туче муке, шо имъ сынови донсе, такочеръ и сваки домашинъ отъ куче, нека свою брачу и челядъ на добри начинъ наставля, и учи да зло не чине, и да туче некраду, еръ инако быче имъ жалость, када кои за злочинство буде отъ суда кастиганъ.

18.

За содержати съ Приморцима миръ и тишину сосѣдску, кое приноси на обіе стране възаймну користъ и сречу, забранено е самоволство и osveta, а шо кои Црногораць имаде отъ Приморца искати, то нека ище по путу отъ суда ³⁾, еръ инако быче подложенъ кастигу, на исти начинъ како и они, коибо мечу нама смутню и зло у Црну-гору и у Брда чиню, шоли се тиче до мертвіехъ главахъ, о ранахъ коесу нѣки приморцы нашіема дужни, а у толико биче врѣмеда сваки судомъ отговори и да плати колико се кои дужанъ на-

¹⁾ Первый разъ

²⁾ Что съ нимъ случится.

³⁾ Черезъ судъ.

— 292 —

ходи, само нека отъ наше стране зачѣвице ¹⁾ и самоволне освете не буде, која може на непослушнога кастигъ и теготу навести, а правителство, кои има отъ свіехъ насъ поставлено быти, да управля общенародне послѣ ²⁾, быче у дужности зато и за све остала щобисе посадь догодило мислити, дакле и сваки Црногораць оли Брчанинъ, некасе спомене да самъ по себѣ безъ питаня суда и правителства ништа не чини.

19.

Познаное свакому да пазари служе за користъ народа, и да се безъ пазарахъ живити неможе, али и то нека сваки знаде, да опи имаю битъ мирни и слободни безъ сваке смутпе и кавге ³⁾, на исти начинъ ⁴⁾ како и црква, но будучи неразумни народъ по своему самоволству нити едно, ни друго пази ⁵⁾, него највише и надеприце, и кавге предъ црквомъ и на пазаре чини, отъ часа не само пазари остаю смутно и народъ жалостанъ врачаючи се натрагъ безъ своего удовольствія, него и црква Божія находисе поругана и обезчещена, защо и самъ Богъ пошилѣ кастигъ на такве народе, кои беззаконо и одному злочинству и мрзости живе, зато рекосмо и темелито ⁶⁾ стабилисмо кои Црногораць оли Брчанинъ по овому нашему састанку ⁷⁾ и договору за-

¹⁾ Поводъ.

²⁾ Дѣла, труды.

³⁾ Ссора.

⁴⁾ На тотъ же способъ.

⁵⁾ Смотрѣть, обращать вниманіе.

⁶⁾ Темель (*Στεμελιον*) основа, *fundamentum*.

⁷⁾ Постановленію.

чеде предъ црквомъ, или накоиму драго пазару инадъ и кавгу, да се има такви хвататъ и суду земалскому предаватъ.

20.

Ни еданъ народъ не може быти честитъ ни срещанъ у коему законитого суда и доброга правителства нема, и ни едно правителство безъ помочи народне стояти неможе, зато дакле сви народи у свіету на свако годище даю у общу мирію ¹⁾ порѣзъ ²⁾, коликое у коему мѣсту и держави речено, ато недаю за друго, него за саміехъ себе, дасе на оне повце ³⁾ держе правителство сулницы, и войска кояче ихъ отъ неприятелске напасти бранити, и чувати ⁴⁾ отъ свакога злога и инакога страха. Да они могу мирно и безъ свакога страха, свое после одправляти и спокойно у мирночи живѣти; а какое инама то одъ найвише потребе, тако учинисмо, да свака куча дае на годище парахъ олти динарахъ шестдесетъ, будучи нашъ Преосвѣщени Господишъ Митрополитъ и кавалеръ Петаръ Петровичъ найпрви дао ціели доходакъ освіехъ земляхъ Цетинскога монастыра, коесе находе у Синячки читлукъ и ове повце да има сваки кнезъ съ Главарима отъ свое Кнежине, свако годище собрати и на день Рождества Пресвятыя Богородицы у монастыръ на Цетиню, или де правителство

¹⁾ Пошлина, налогъ.

²⁾ Шата вслѣдствіе налога.

³⁾ Деньги.

⁴⁾ Охранять.

— 294 —

буде, доносити и одъ неѧ писмо узети, кое онъ може свою Кнежину приказати ¹⁾, нека сваки знаде какво и колико новацахъ предао, а на ове новце быче содрѣжати люди коиче по законима судити.

21.

Находисе мечу нама людихъ, кои често за малу стваръ позову другоѧ на мейданъ ²⁾, али нече ³⁾ да сами діеле юначство, него и еданъ и другій кликуе и купи войску све що више може, пакъ ето мейданъ изъ пушakahъ докле начине, потолико носилахъ и за крвѣ народъ дасе и нихова дѣца колю, а мейданцие на страну здрави и весели, нити кои чине, нити приступа че може погинуть. Тога ради нека сваки знаде, ако се посадъ наче такви мейданжия у нашу землю, быче кастигомъ отъ суда земалскоѧ и отъ свіехъ насъ черанъ, како злочинацъ и возмутитель народа.

22.

Када судцы сѣду на свое мѣсто судити ствари ниховому разуму и расужденію поднесене, прво валя ⁴⁾ дасе спомену що они гласомъ народа по воли Божіей за судце и управителѣ есу поставлени, не како наемницы, но, како отцы и прави любители, отечества.

Друго молити се Богу, да имъ даде просвещеніе ра-

¹⁾ Показати.

²⁾ Поединоѧ.

³⁾ Не только сами.

⁴⁾ Слѣдуетъ.

зума и силу мудрости, шое праведно свето и Богоугодно.

Трече пазити свое обѣщаніе и заклетву да не намити ¹⁾ или по хайтеру ²⁾ суде, него по правицы малому како и великому, ербо судъ Божій есть.

Четврто слушати едне пакъ и друге стране разлоге редомъ и недопушавати парце оли рѣчи давачіе да еданъ другому урѣчи улази ³⁾ и прекида ⁴⁾ говорешъ, него када први изговори, нека другіи зачне говорити, и нека обоица говоре тихо, безъ инада и вике ⁵⁾, како може писаръ, и сваки судаць чисто нѣхове разлоге записати, и разумѣти, а че потреба буде коега припитати, да и опетъ каже, що нѣ прва путь чисто изговорю, оли да нѣ шо заборавію ⁶⁾ казати, то нека еданъ судаць пита, а не свиколицы. И пошо обіе стране на пуну ⁷⁾ волю изговоре свеколике свое разлоге, тада нека се уклоне зачинити судцима мѣсто слободно, да они могутъ све по реду чисто разобрати, и сетенцію праведно по начину учинити, кояче се давати опоме комусе пристой, а друга еднака, при канцелярїи правителства, у записну кнїгу оставляти.

23.

Ако кон судаць зачне кога у судъ сѣдечи, бранити, немогучи доказать разлога и правце за чемъ га брани,

¹⁾ Взятка.

²⁾ Подкупъ

³⁾ Врываться.

⁴⁾ Перебивать.

⁵⁾ Крикъ.

⁶⁾ Забыть.

⁷⁾ Полную.

— 296 —

и неразбираючъ мисли ¹⁾ свое дружине, него само да се нѣгова рѣчь брои ²⁾, а не другога, кои правіе мисли имаде, и ко боли разлогъ отъ правице доноси, такви отвара себе и каже дае хайтерія ³⁾, митникъ ⁴⁾, и возмутитель суда, а не истинити судаць и правитель народа; зато има бытъ не само прогнанъ и лишень вѣчно сваке Главарске чести и пощенья, него и сувише подложенъ жестокому кастигу, такочеръ и оно койби, замито оли запріятелскій хайтеръ или по своему неразумію, и не воздержанію и какве тайне открію и каза, шо се управительство за обще народну користъ, чини, или говори потайно и сокровено; еръ ни едно дѣло не може напредовати жалоемимъ путемъ, кадасе мечу дружиномъ издѣйникъ и шпіонъ находи.

24.

Ако се наче, да кои судаць заище или узме одъ кога мито, навлащито за оправдати кривца чоека, такви да се има изъ суда безчестно прогнать.

25.

Кои чоекъ поданасъ обеча, или коему судцу даде мито, и ако се познаде, нече быти потреба искати надалѣ ⁵⁾, нѣгоче онъ самъ тіемъ листомъ себе открити и

;) Не оцѣнивъ мнѣнія товарищей.
) Имѣла вѣсь
 3) Подкупленный
 4) Взятчикъ.
 *) Долго.

— 297 —

казатъ да нема правце ни разлога. супрочъ ¹⁾ онога съ коіемсе хоче предъ судомъ правдати , и зато има быти осученъ како кривацъ подъ арестъ, у тамницу, да стои за сваки цекинъ нечелю данахъ , а то мито, кое буде дао или обечао да поче у общу мирію, и дасе обеча, и ладе соку ²⁾ кои бы носочио унапріедъ судца митника изъ оніехъ Главарахъ, щосу по договору земальскому за суднике и правителю земальске поставлени, или осталога чоека кои бы и каквому судцу дао, оли обечао мито.

26.

Сваки мали и велики Црногорацъ и Брчанинъ остае у дужности ³⁾ пощене и добре судце, коесмо доброволно изобрали и посогласію и договору за суднике поставили, слушати, почитовати и любити, и сваку честь истину свіема наносити; а колисе кои наче, да речене судце обезчести и осрамоти, то че свіехъ насъ коисмо ихъ поставили осрамотити, ими чемо таквога искатъ, да свіема за безчестъ и срамоту отговари.

27.

Када судцы небы единаке волѣ и согласія были врху кое ствари ⁴⁾ кою бы хчели судити, него едни овако, а

¹⁾ Кромѣ.

²⁾ Свидѣтель.

³⁾ Обязанъ.

⁴⁾ Дѣло.

— 298 —

други онако разсуждавали , у такву згодуче ¹⁾ буде виши брой судацахъ , остае якостъ отъ разлога на ныхову страну , али да подуши реку , шо они то безъ свакога мита и хайтера своиемъ разумомъ познаю , дае праведно како говоре .

28.

Ако бы кои кулукчїя ²⁾ заметнуо немиръ и смутню мечу дружиномъ , таквога не терпѣтъ , него умахъ послатъ дома , а искатъ одъ онога племена , коега бы послало другога на мѣсто нѣгова добродѣтелна и у дружину погодна ³⁾ чоека , тако черъ отъправити и неопослушна , оли лѣнива и безъбрежна кулукчїю .

29.

Будучи како судцы и правители , тако и кулукчїе на обще народни трошакъ ⁴⁾ поставлени , да не пазе , ни работаю друго , него земалске после ⁵⁾ и начине ⁶⁾ да испуняю какоче быти у земли миръ и тишина боля , почему ни еданъ не може бити слободанъ ходити за своима послима дома , оли на свое путове и трговине , него стояти до реченога времена на службу земальску вѣрно , какосу на то и поставлени .

¹⁾ Въ такомъ случаѣ .

²⁾ Суля .

³⁾ Сговорчивый , согласный , погодьба , договоръ .

⁴⁾ Издержки .

⁵⁾ Дѣла .

⁶⁾ Трудъ .

— 299 —

30.

Када се која мала оли голема щета отъ пахаре ¹⁾ жита, сіена, вінограда, бостана ²⁾ зграде ³⁾, росадника оли коему драго ствари, укое племе нехотице учинена догоди, то остае Кнезу и Главарима отъ племена да прочіене и да чине похарнику, нека щету ⁴⁾ безъ свакога далпега одмицаня ⁵⁾ плати, а кои би силомъ и задорицомъ навлащито похарао, таквога суду земалскому объявить. Да буде кастиганъ, како злочинаць и супротивникъ тишине зёмалске.

31.

Сваки коему би напасни чоекъ учинію кою малу оли велику пакость и щету, или пре узамомъ и дерачиномъ ⁶⁾, или другимъ самосилнымъ начиномъ, и грабителствомъ нека прекаже суду земалскому, и некасе самъ отъ свое волѣ несвѣти.

32.

Како свѣщеницы у Свечане дневи у церквама, тако черъ Кнезови и старѣшине отъ племена есу дужни свакога домачина отъ куче научити, и свакому говорити

¹⁾ Убытокъ.

²⁾ Огородъ.

³⁾ Случится.

⁴⁾ Убытокъ.

⁵⁾ Отлагательство.

⁶⁾ Ссору по займу или грабительству.

— 300 —

да мирно у любви са свакиѣ живе, да се Бога бое, и да зло говорити и чинити престану, и да се спомену и разумію ове сетенціе олити кастизіе, коесмо сви договорно учинили верху свакога злочинца, и то нека¹⁾ свакиѣй домашинѣ отъ куче запамети, и своіей челяди и дѣцы каже, да се чуваю отъ кастига, отъ коега се нече мочи откупитѣ, ако зло учине, будучи сетенціа учинена за свакога проче неголіе кои зло учинію, и свакому у наприедѣ казана, да ни еданѣ последѣ не може рѣчи ерѣ ніе знао штое сетенціа за кое злочинство изговара. Знаде дакле сваки защосное сваколицы договорно, перво у монастырѣ на Станѣвиче учинили, пакѣ опетѣ на Цетинѣ потврдили, и сувише щое манкало ¹⁾ приставили.

33.

Дужность свакога сына отечества веже ²⁾ и понуча, да онѣ буде вѣранѣ и узданѣ ³⁾ своему отечеству и да га ни едно благо и богатство отъ тога раздвоити неможе, нити га подмититѣ да се назове издайникѣ и невѣрникѣ свое браче и отечества, и ову се дужность мы свиколицы находимо, будучи сви рачени и воспитани у одному отечеству, оли по несречи малое насѣ кои ову блажену и сваке чести и похвале достойну дужность познаемо, дай Боже! що би она у познанѣ наше свіема дошла и що би ми прави сынови и любительи дражай-

¹⁾ Недоставать (съ Ит. мансаге).

²⁾ Обязывать.

³⁾ Преданѣ.

— 301 —

шега отечества совокупно и нераздвоено у напредъ могли називатсе. Почему и потребно есть да како судцы и правительи тако и сваки, кои на обще народну своего отечества службу опредѣлець и поставленъ будетъ, имаде найприче учинити заклетву отъ вѣрности, по ниже писаному начину како се то чини мечу свіемъ народима и у све велике и мале державе по свіету.

За сохранити и удержати све ово више писано и на тридесетъ и три члена раздѣльно, учинисмо свиколицы заклетву, цѣлюючи честни и животворящій крестъ и святое Евангеліе, притомъ и святыя моци Великомученика Пантелеймона на Цетинѣ Августа 17 числа 1803 года подъ знаменемъ всеобщаго Баряка.

ЗАКОНИК
ОБЩИ
ЦРНОГОРСКИ И БРДСКИ

Установљени 1798 года Октобра
осамнаестог числа

на

ЦЕТИНЪ.

Издао и описао судейске цоштуке
МИЛОРАД МЕДАКОВИЊ.

У ЗЕМУНУ,

Нар. Књигопечатњом Дра Дан. Медаковића.

1850.

ЗАКОНИК

ОБЩИ

ЦРНОГОРСКИ и БРДСКИ

ВО ИМЯ ГОСПОДА СПАСА НАШЕГО

ИСУСА ХРИСТА, АМИН.

Находећи се ми главари и старешине и остала браћа наша из сваког племена и наше слободне области Црнегоре и Брдах на единокупни сабор и віећу у манастир Цетинь 1798. года Октомвра 18 дне, сви единогласно и договорно установисмо закон, по коему се наприед можемо владати и управљати на изглед прочіих народах от свѣта, а то како ниже у 33. точке саборно учинїноме по реду изговара:

ПЕРВОЕ.

Призиваюћи великога Бога у помоћ и на обраву нам, потврдисмо одним гласом свиколици писмо наше Августа шестога числа, то вст,

— 22 —

на ден Преображенія Христова на 1796 года на Цетинѣ учинѣно, кое се при овој књиги находити, и тако у истоме писму свакога издајника вѣчноме проклетству и анатеми предасмо, и от сваке чести и поштения братскога испустисмо, тако и у овем садашњему потврдисмо и сувише рекосмо, да таквога общенароднога крвника и вес нѣгов дом између нас искоренимо и да от нѣга никога неоставимо.

ДРУГО.

Будући единство, мир, тишина и сваки добри поредак не могуће уздржати, ако сврху злога и самовольнога чоека, не би кастига било, тога ради рекосмо и зароку учинисмо, ако по данас Црногорац убије брата нашег Црногорца од Брђанина, или Брђанин Црногорца, без недне кривице и нужде, него от силе и опачке, да се такви убоица неможе никаквим благом одкупити, но ако се ухвати, да буде обѣшен, од каменіем побіен, али огнѣм из пушakah равнесен.

ТРЕЋЕ.

Ако тога убивалца не би могли ухватити, него би изван наше границе у туђу земљу побѣгао, то нѣгово имуће, да се има све, од мала и до велика проціенити и од тога половину дати ономе, коме буде зло учиніо, а другу половину за глобу земаљску узети.

— 23 —

ЧЕТВРТО.

Такови убоица и земальски непријатељ и крвник да никада повратка на своју старину ни у друго мјесто међу нама имати неможе, кои ли би Црногорац или Брђанин, тога злочинца приміо и код себе држао, или га пратио и бранио, или таіо и неухватио, пошто чув и разуміе злочинство што є учиніо, таковога еднако ћерати и кастигат како и самог убивалца, будући се нђгов друг и бранитељ учиніо. По чему зли люди, кад не буду имати бранителях, неће имати якости чинити зло, како су се научили, а бранитељи неће злочинце бранити, када за њих стану плаћати и суду одговарати.

ПЕТО.

Ови рукоставник и убоица ако би се икад у коему драго мјесто ухватити или убити могао, то рекосмо, да га најкранји Црногорац или Брђанин еднако убити може, колико и они, коему в он брата убіо, и тако да се пребіе едан за другога, а прави да неможе мјесто кривца платити.

ШЕСТО.

Ако кои пушком или ножем рани кога у свађу када се инадом и прицом око часа заваде, то да се имаю пред судом довести и да суд с

— 24 —

почетка разбере све по реду, кои е започео инад и свађу, за коју ли ствар и нужду, и кои е зачео први бой чинити и оружје прихватати против својега брата Црногорца. У вриеме, када може суд расудити такове ствари и више и када е забранѣно да се нечини бой, и самоволна освета, тако дакле познавши све како е било и колико се кои у кривици находју, кметовати рану прама часа буде праведно, разбирајући и остале од еднога или обоице учинѣне сагрѣхе поставити кастиг, ђе се пристојало буде.

СЕДМО.

Кои Црногорац оружјем или дрвом или каменом удари, и рани на правду Божию кога од силе и опачине, да се јунак назове, ђе прилике и потребе от јунаштва не, на таквога да се рана и глоба двоструко суди.

ОСМО.

Ако пак кои удари брата Црногорца ногом или камишем, такови да плати за онај ударац цекинах педесет, ако ли га они убије, пошто буде ударен, за нѣга да поговора не, колико ни за лупежа, кои у крађу погине.

ДЕВЕТО.

Могло би се догодити, да се коме пушка омакне, или коим другим начином да нектећи

— 25 —

чойка рани или убіе, како се то на многа мѣста догађало, но таково зло пристои судом ліечити колико се може болѣ учинити.

ДЕСЕТО.

Ако кои убіе чойка напастника врху себе бранећи се и заклињаюћи га Богом, да се от нѣга прође, а он неуступи, него преко тога погине, и то зло валя судом ліечити, како и оно нестице учинѣно.

ЄДАНАЕСТО.

Коя чоек узме туђу жену иза жива мужа или уграби ђевојку, кою му небуду ђевојчки родителѣи оли свойта и близика ђевојчка, коя родителѣих живіех нема по обичаю и закону архипастирскоме, такови да се има ѣрати, како беззаконик и грабитель туђе дѣце и да му станя у нашу землю ніе, а нѣгово имуђе, да се проціени и раздіели, како и онога, кои самосилно чойка убіе.

ДВАНАЕСТО.

Кои поп вѣнча чоека с женом иза жива мужа, али с ђевојком уграблѣном на силу, или с другом, кою закон недопуцае вѣнчати, такови да будет лишен свещенства и прогнан из нашега общества безчество како беззаконик и

— 26 —

проклети хулитељ закона Божія и како губитељ душ христянских.

ТРИНАЕСТО.

Ако лупеж погине, али се рани идући у крађу, да за њѣга поговора ніе, будући сви договорно режесмо, да га сва земля біе еднако како и Рукоставника.

ЧЕТЕРНАЕСТО.

Коя се лупештина нађе од приед него ли е вѣра, и зарука међу нама на Цетинѣ 1796 на Преображеніе Августа 6 дан утврђено, такве лупештине да се имаю судити по староме обичаю, а што се пак нађе у ово врјеме од етеге и преко вѣре и заруке до сад украдено, оли што по данас кои лупеж украде, то да будет извршено како сетенція наша прошлога годишта на Госпоцине учинѣна прошлога изговара; то ест за говедо мало оли велико, осудбине цекинах дванаест, а глобе земальске цекинах десет. За едно улище челах равним начином, како и за едно говедо и осудбина и глоба да се има судит и подмирит.

За брва малога или великога осудбине таліера пет, а глобе таліера десет. За покрађе из куће, оли из обора и остале различите лупештине, разбираюћи едно по едно редом и ціенећи, колико коя ствар асприх валя, пак на

према ціене поставити приличну глобу и одсудбину, на примѣр речи, коя ствар едан грош валя, на то нека буде осудбине грошах пет, а глобе грошах десет.

Ово се разуміе за сваку покрађу из куће и изван куће украдену и понешену, не споминяюћи дѣте лудо, кое би што од дѣтинске лудости учинило, оли друго челяде, кое нема чисте свіести и памети.

ПЕТНАЕСТО.

Кои чоек хоће по данас продавати куђу или баштину или виноград или метех и дубраву, или остало свое недвижимо имуће, нека најпріе пита и понуди свою близину пред сѣдоцима, пак ако не би кѣла близика купити нека понуди мергинаша, то ест раздіоника од баштине не би ли он ктію купити, тада слободно нека продае кому може у свое село или у свое племе, само валя да учини кнѣгу найманѣ пред три поштена чоека, или сѣдока, како в близину и мергинаша нудію и како они ніесу хотели, или ніесу могли купити. А кои буде кнѣгописац нека свое име и презиме подпише, такођер годиште и ден од мѣсеца да се чисто внаде и када е кнѣга писана и на кое мѣсто, пред коима именов и презименом сѣдоцима, од коега су племена били сѣдоци и како су ови подписали, или неумѣюћи писати, крсте учинили за више вѣроятіе, како в продая по закону

— 28 —

учинљива и подпуно плаћено, а инако куповица неможе бити.

Ово се говори по данас, за оне, кои хоће што куповати, а не за оне, кои су до сад куповали.

ШЕСТНАЕСТО.

Сваки, кои има што искати, или дуг, или повраћу, или преузам и пліен, или кою штету и похару, или осталу малу или голему ствар, нека иште судом и разлогом да буде помирен, а сам да узима, ништа, без руке суда, ако ли непослуша кои, би ће подложен глоби и кастигу према нѣгове кривице, колико заслужио буде.

Будући све ово више писано саборним договором учинили, и опет на данашњи Августа 17 ден, а 1790 года всеобщим собраніем нашим разгледали и потврдили, за потребно судисмо приставити ниже слѣдующег правила :

СЕДАМНАЕСТО.

Знаюћи да највише зла и крвопролића у нашој земљи с лупежах бива и да су томе највише родитељи криви, кои изпочетка нехоћею свою дѣцу с добрим дѣлом воспитавати, и ни у страху Божијему содржавати, него их јошт нѣкои уче и силују да туђе имѣніе грабе и краду, и да свако зло и беззаконіе чине, ка-

ко што су и ови чинили, тога ради рекосмо и с овим капитулом стабилисмо, кои лупеж по данас украде вола или коња у коему драго мѣсто у Црнојгори и у Брдама, или у Приморю нашої братији и пријатељма, кои се находе у цесарокралѣвској земљи и држави, да се такви лупеж има проћерати еднако како и убиваоц кон самосилно без сваке кривице человѣка убије, будући када украде туђега вола или коња, он сву челяд од онога дома уцвіели, више него едно челяде да заколѣ, а особито сиромаш, коя другог коња ни вола нема, нити су врједни стећи да таково купе, но да продаду бацциву или друго сиромаштво и иманѣ и тако да остану без ничега за прибавит животињѣ, без коега живѣт немогут; ако ли лупеж по данас украде бржава, или коју другу ствар, коя валя као едан брав, то за први пут да има платити како у четернаестом правилу говори; ако ли се пак и други пут у таковој крађи нађе, да се има судити и кастигат, како и они, кои самовольно убиство учине, зашто се већ лупежи трпѣти и подносити немогут, дакле нека сваки у будуће знаде, що га допанут хоће ако се у лупештину обрати; а родителѣи нека своју дѣцу уче да с миром стое и нека се не лакоме на лупештиву, коју су се научили ести од туђе муке, што им синови доносе, такођер и сваки домаћин от куће, нека своју браћу и челяд на добри начин наставля и учи да зло не чине и туђе не краду, вр и онако

— 30 —

би ће им жалост, када кои за влочинство буде от суда кастигат.

ОСАМНАЕСТО.

За садржати с Приморцима мир и тишину сусѣдску, кое приноси на обое стране взаимну корист и срећу, забрануе се свако самовольство и освета. А што кои Црногорац имаде од Приморца искати, то нека иште по путу суда, ер иначе би ће подложен кастигу; на исти начин, кои би међу нама смутню чинио или зло у Црнугору и Брда приносио што се тиче до мртвих главах, кое су неки Приморци нашим дужни, и то нека стои како и нѣјове главе и ранне, кое су наши нѣјима дужни и у толико биће врѣеме да сваки судом одговори, и да плати, колико се кои дужан находи, само нека од наше стране зађевице и самовольне освете не буду, коя може на непослушног кастиг и теготу навести; а Правителство, кое има от свѣих нас постављено бити, да управља общенародне после, биће у дужности зато и све остало што би се посад догодило, мислити; дакле и сваки Црногорац и Брђанин нека се спомене да сам по себе без питаня суда и правителства не чини.

ДЕВЕТНАЕСТО.

Позлато е свакоме да павари служе за корист народа и да се без пазара живити немо-

— 31 —

же; али и то нека сваки знаде, да они имаю бити мирни и слободни без сваке смутнѣ и кавге, на исти начин како и црква; но будући неразумни народ по своему самовољству нити едно, нити друго пази, него највише инаге и прице и кавге пред црквом и на пазаре чине, от чега не само пазари остаю у смутнѣи и народ жалостно враћа се натраг без својега удовољствія, него црква Божія находи се поругана и обезчешћена, зато и сам Бог пошилѣ кастиг на такови народ, кои беззаконо у едном злочинству и мрзости живе, зато рекосмо и темельито стабилисмо. кои Црногорац или Брѣанин по овоме нашему састанку и договору заѣде пред црквом или на коему драго пазару инад и кавгу, да се има такови хватат и суду вемальском предават.

ДВАДЕСЕТО.

Ни едан народ неможе бити честит ни срећан, у коему законитога суда и доброг правителства нема и ни едно правителство без помоћи народне стојати неможе: зато дакле сви народи на свијету, на свако годиште даю у обшчу мирію, порѣз, колико е у коему мѣсту и држави речено; а то не даю за друго, него за саміех себе, да се на оне новце држи правителство и судници и войска, коя ће их од непријатељске напасти бранити и чувати от свакога злога и опакога чоека, да они могу мирно

— 32 —

и без свакога страха свое после оправљати, и спокојно у мирноћи живити. А то е и нама од највише потребе и тако учинисмо да свака кућа дае на годиште парах илити динарах шестдесет. Будући наш Преосвящени Господин Митрополит и Кавалер Петар Петровић најпрви дао ціели доход от свеіх земаљх цетинскога Манастира, кое се находе у Синачки читлук, и ове новце да има сваки кнез с главарима от свое кнежине сваке године сабрати и на ден рождества пресвятія Богородици у Манастир на Цетинѣ и ње правителство буде доносити и од правителства писмо узети, кое он може у своју кнежину приказати, нека сваки знаде како е и колико новаца предао ест; а на ове новце биће садржати люди, кои ће по законима судити.

ДВАДЕСЕТ ПРВО.

Находи се међу нама людих, кои често за малу ствар позову другога на мейдан, али неће да дѣле сами юнаштво, него едан и други кликуе и купи войску, све што више може, пак ето мейдана из пушаках, доклен начине по толико носилах и закрве народ, да се и њиова дѣца кољу, а мегданціе на страну здрави и весели, нити кои чини ни приступа, ње може погинут.

Тога ради нека сваки знаде ако се по сад нађе такви мегданціа у нашу земљу, биће ка-

— 33 —

стегом от суда земальског и от свіех нас ќе-ран како злочинац и возмутитель народа.

ДВАДЕСЕТ ВТОРО.

Када судци сѣду на свое мѣсто судити, ствари по њиховоме разуму и разсужденію под-носенѣ, прво: валя да се спомену, што они гла-сом народа по вољи Божіей за судце и упра-вителѣ поставлѣни есу, а не, како наемници, но како отци и прави любители отечества.

Друго: молити се Богу, да им даде про-свещеніе разума и силу мудрости, за познати, што е праведно и свето и богоугодно.

Треће: пазити свое обѣщаніе и заклетву да непреступе или по хайтеру суде, него по правици, малому како и великому, ербо суд Божи ест.

Четверто: слушати едне пак и друге стра-не разлоге редом и недопуштавати прсте оли-ти ріечи давуціе да едан другому у ріечи ула-ви и прекида говоренѣ, него када први изгово-ри, нека други начне говорити, и нека обоица говоре тихо без ината и вике, како може пи-сар и сваки судац њиове разлоге записати и разумѣти, а же потреба буде, коега припитати, да опет каже, што ніе први пут чисто изгово-ріо, или, да ніе заборавіо што казати, то нека едан судац пита, а не свиколицы, и пошто обіе

— 34 —

стране на пуну вољу изговоре свеколике свое разлоге, тада нека се уклоне, за учинити судцима мјесто слободно да они могу еве по реду чисто разабрати и сентенцију праведно по начину учинити, која ће се давати ономе, коме се пристои; а друга еднака при канцелари управителства у записну књигу остављати.

ДВАДЕСЕТ ТРЕЋЕ.

Ако кои судац зачне кога у суду судећи бранити, немоћи доказати разлога и правице зачетан брани и неразбираю мисли свое дружине, него само да се нѣгова рјеч брочи, а не другога, кои правіе мисли имаде, и ко болји разлог о правци доноси, такви отвара себе и каже, да е хайтерія, митник и возмутитель суда, а не истинити судац и правитель народа, зато има бит не само прогнан и лишен вѣчно сваке главарске чести и поштена, него и сувише подложен жестокому кастигу, такођер и они, кои би за мито или за пріятельски хайтер или по своему неразумію икакове тайне откріо и казао што управителство за общенародну корист чини, или говори потайно и сакривено; ер ни едно дѣло неможе напредовати желаемим путем, кад се међу дружином издајник и шпіон нахоиди.

ДВАДЕСЕТ ЧЕТВРТО.

Ако се нађе, да кои судац заиште или узме от икога мита навлаштито за оправдати

— 35 —

кривца, а окривити правога чоєка, такови да се има из суда безчестно прогнат.

ДВАДЕСЕТ ПЕТО.

Кои чоєк по данас обећа или коєму судцу даде мита, и ако се то дознаде, неће бити потреба искати на далѣ, него ће он сам тиєм митом себе открити и казат да нема правице ни разлога супрот онога, с коим се хоће пред судом правдати и зато има бити одсуђен како кривац под затвор у темницу, да стои за сваки цекин неђелю данах, а то мито, кои буде дао, или обећао да пође у общу мирію, и да се обећа и даде соку, кои би насочію унапřed судца митника из оних главарах што су по договору земальскому за суднике и управителѣ земальске поставлѣни или осталого чойка, кои би икаквоєму судцу дао или обећао мито.

ДВАДЕСЕТ ШЕСТО.

Сваки мали и велики Црногорац и Брђанин остає у дужности поштене и добре судце, коєсмо добровольно изабрали и по согласію и договору за суднике поставили, слушати, почитовати и любити и сваку чест свієма наносити. Ако ли се кои нађе, да речене еудце обезчести и осрамоти, то ће свієх нас, кои смо их поставили осрамотити и ми ћемо таковог искат, да свієма за безчест и срамоту одговори,

— 36 —

ДВАДЕСЕТ СЕДМО.

Када судци неби еднаке волѣ и согласія били сврху кое ствари, коју би кѣли судити, него едни овако, а други онако расуждавали, у такву згоду ће буде виши број судаца, остае јакост от разлога на нѣхову страну, али да по души реку, да они то без свакога мита и хайтера своим разумом познаю да е праведно како говоре.

ДВАДЕСЕТ ОСМО.

Ако би кои кулукчія заметнуо немир и смутню међу дружином, таквога нетрпѣт него одмах послати дома, а искат от онога племена коег другога на мѣсто нѣгово добродѣтелна и у дружину погодна чока, такођер, отправит и непослушна или лѣнива и безбрижна кулукчию.

ДВАДЕСЕТ ДЕВЕТО.

Будући како судци и управители, тако и кулукчие на общенародни трошак постављени да непазе ни работаю друго него земальске после и по начину да испуняю како ће бити у земљи мир и тишина боля, по чему ни едан неможе бити слободан ходити за своима послима дома, или на свое путове и трговину, него стојати до реченога времена на службу земальску вѣрно, како су на то и постављени.

— 37 —

ТРИДЕСЕТО.

Када се која мала или голема штета от похаре жита, сіена, винограда, бостана, зграде, разсадника, или кое му драго ствари, у кое племе неотице учинѣна догоди, то остае кнезу и главарима од племена, да проціене и да чине похарнику нека штету без свакога дальнѣга одмицаня плати; ако би силом и задорицом навлаштито похарао, таковога суду земальскоме објавити, да буде гастигат како злочинац и супротивник тишине земальске.

ТРИДЕСЕТ ПРВО.

Сваки, коему би напастни чоек учиніо кою малу или велику пакост и штету или преузимом и дерачином или другим самосилиим и грабителством, нека прикаже суду земальскоме а нека се сам свое волѣ не свети.

ТРИДЕСЕТ ДРУГО.

Како свещеници у свещене дневи у црквама, такођер кнезови и старешине од племена есу дужни, свакога домаћина од куће научити и свакому говорити, да мирно у любви са сваким живе, да се Бога бое и да зло говорити и чинити престану, и да се спомену и разумѣю ове сетенціе, илити кастиге коесмо сви договорно учинили сверху свакога злочинца, и

— 38 —

то нека сваки домаћин од куће, запамети и својој дјци и челяди каже, да се чувају от кастига, от коега ће се моћи откупити, ако зло учине, будући сетенція учинѣна за свакога приђе него ли в кои зло учиніо, и свакому на-пріед казано, да ни едан послѣ неможе рећи, да ніе знао, што закон за кое зло изговара. Знаде дакле сваки, зашто смо се свиколици договорно прво у манастир учинили на Станѣ-виће, пак опет на Цетинѣ потврдили и сувише што в манкало приставили.

ТРИДЕСЕТ ТРЕЋЕ.

Дужност свакога сина отечества веже и понуђа да он буде вѣран и уздан своему отечеству, и да га ни едно благо и богатство от тога равдвоити неможе, нити га подмитити, да се назове издајник и невѣрник своє браће и отечества, у ову се дужност ми свиколици на-ходимо, будући сви рођени и воспитани у ед-ном отечеству, али по несрећи, мало в нас, кои ову блажену и сваке чести и похвале достој-ну дужност познаемо, дай Боже! што би она у познанѣ наше свима дошла и што би ми пра-ви синови и любителѣ дражайшег отечества совокупно и неравдвоено и унапріед могли на-зивати се. По чему и потребно ест да како судци и управителѣ, тако и сваки, кои на об-штенародну своєга отечества за службу опре-дѣлен и поставлѣн будет, имаде найпређе учи-

нити заклетву от вѣрности по нижеписаном начину, како се то чини међу свѣм народом и у све велике и мале државе.

За сахранити и уздржати све ово вишенасано и на тридест и три ЧЛЕНА раздѣлено, учинисмо свиколицы заклетву, целуюћи честни и животворящи крест и святое Евангеліе, при том и святія мощи великомученика Пантелеимона.

На Цетинѣ Августа 17 числа 1803. года.

ЗАКОНИК МИТРОПОЛИТА ПЕТРА ПРВОГ¹

Во имја господа спаса² нашего Исуса Христа, Амин

Находећи се ми главари и старјешине и остала браћа наша³ из сваког племена и⁴ наше⁵ слободне области Црне Горе и Брда на јединокупни сабор и вијећу у манастир Цетиње⁶ 1798. года, октомбра 18. дне, сви јединогласно и договорно установисмо закон⁷ по којему се унапријед можемо владати и управљати на изглед прочијех народах от свијета, а то како ниже у 33 точке⁸ саборно учињеноме по реду изговара:

ПЕРВОЕ⁹

Призивајући великога Бога у помоћ и на обрану нам потврдисмо једним гласом свиколици писмо наше¹⁰ августа истога числа,¹¹ то јест на ден преображенија Христова на¹² 1796. года на Цетиње учињено, које се при овој књизи находи, и тако у истоме писму свакога издајника вјечноме проклетству и ана-

¹ Наслов код Медаковића гласи: „Законик общци црногорски и брдски“, а код Попова: „Законик црногорски“ — „(Судебникъ чернорорскій)“
Послије наслова код Попова пише: „Петаръ Божию милостию Православный Митрополитъ Черногорскій, Скендерискій, Зетскій и Приморскій“. Наведеног текста код Медаковића нема.

² Код Попова нема ријечи „Спаса“

³ Код Попова: „наша браћа“.

⁴ Код Попова: и „нахије“.

⁵ Код Попова нема „наше“.

⁶ Код Попова: „Стањевиће“.

⁷ Послије ове ријечи код Попова пише „и уредбу“

⁸ Код Попова: „пункта“.

⁹ Чланови су код Попова означени арапским бројевима (1 — 33).

¹⁰ Иза ријечи „наше“, код Попова: „у име јединства нашега“.

¹¹ Код Попова: „августа б“.

¹² Код Попова нема „на“.

теми предадосмо, и от сваке чести и поштења братскога испу-нисмо,¹³ тако и у овом садашњем потврдисмо и сувише реко-смо, да таквога общченароднога крвника и вас његов дом из-међу нас искоријенимо и да от њега никога¹⁴ не оставимо.

ДРУГО

Будући јединство, мир, тишину и сваки добри поредак није могуће уздржати, ако сврху злога и самовољнога чоека не би кастига било, тога ради рекосмо и зароку учинисмо, ако по да-нас Црногорац убије брата нашег Црногорца ал Брђанина, или Брђанин Црногорца, без иједне кривице и нужде, него од силе и опачине, да се такви убојица не може никаквим благом от-купити, но ако се ухвати, да буде објешен, али камењем побии-јен, али огњем из пушаках разнесен.

ТРЕЋЕ

Ако тога убивалца не би могли ухватити, него би изван наше границе у туђу земљу побјегао, то његово имуће да се има све, од мала и до велика, процијенити¹⁵ и од тога поло-вину дати ономе коме буде зло учињено, а другу половину за глобу земаљску узети.

ЧЕТВРТО

Такви убојица и земаљски непријатељ и крвник да¹⁶ никада повратка¹⁷ на своју старину ни у друго мјесто међу нама имати не може, који ли би Црногорац или Брђанин тога злочинца при-мио и код себе држао, или га пратио и бранио, или тајио и не ухватио, пошто чује и разумије злочинство што је учинио, так-вога једнако ћерати и кастигати како и самога убивалца, буду-ћи се његов друг и бранитељ учинио. По чему зли људи, кад не буду имали бранитељах, неће имати јакости чинити зло како су научили, а бранитељ неће злочинце бранити, када за њих стану плаћати и суду одговарати.

¹³ Код Попова: „одлучисмо“

¹⁴ Код Попова: „трага“.

¹⁵ Код Попова последије ријечи „процијенити“ пише: „што год на његов дио може допанути“.

¹⁶ Код Попова нема ријечи „да“

¹⁷ Иза ове ријечи код Попова пише: „не може“.

ПЕТО

Ови рукоставник и убојица ако би се икад у којему драго мјесто ухватити или убити могао, то рекосмо, да га најкрањи Црногорац или Брђанин једнако убити може, колико и они којему је он брата убио, и тако да се пребије један за другога, а прави да не може мјесто кривца платити.

ШЕСТО

Ако који пушком или ножем рани кога у свађу, када се ниатом и причом око часа заваде, то да се имају пред судом довести и да суд с почетка разабере све по реду који је започео инат и свађу, за коју ли ствар и нужду и који је зачео први бој чинити и оружје прихватити против својега брата Црногорца. У вријеме, када може суд расудити такве ствари и више када је забрањено да се не чини бој и самовољна освета. Тако, дакле, познавши све како је било и колико се који у кривици наводио, кметови рану часа буде — праведно, разбирајући и остале од једнога или обојице учињене сагријехе, поставити кастиг, ће¹⁸ се пристојало буде.

СЕДМО

Који Црногорац оружјем или дрвом или каменом удари и рани на правду Божју кога од силе и опачине — да се јунак назове, ће прилике и потребе од јунаштва није, на таквога да се рана и глоба двострука суди.

ОСМО

Ако пак који удари¹⁹ брата Црногорца ногом или камишем, такви да плати за онај ударац цекинах педесет,²⁰ ако ли га они убије, пошто буде ударен, за њега да поговора није, колико ни за лулежа, који у крађу погине.

ДЕВЕТО

Могло би се догодити да се коме пушка омакне, или којим другим начином да нехтећи чоєка рани или убије, како се то

¹⁸ Код Попова: „ресе“.

¹⁹ Код Попова: „Ако тако удари који“.

²⁰ Иза ове ријечи код Попова пише: „а глобе Црногорцима цекинах педесет“.

на многа мјеста догађало, но такво зло пристоји судом лијечити, колико²¹ се може боље учинити.

ДЕСЕТО

Ако који убије чоека напасника врху себе бранећи се и заклињајући га Богом да се од њега прође, а он не уступи него преко тога погине, и то зло ваља судом лијечити као и оно нехотице учињено.

ЈЕДАНАЕСТО

Који чоек узме туђу жену иза жива мужа или уграби ћевојку коју му не буду ћевојачки родитељи или својта и близика ћевојачка која родитеља живијех нема по обичају и закону архипастирскоме,²² такви да се има ћерати како безаконик и грабитељ туђе дјече, и да му стана у нашу земљу није, а његово имуће да се процијени и раздијели, како и онога који самосилно чоека убије.

ДВАНАЕСТО

Који поп вјенча чоека са женом иза жива мужа, али с ћевојком уграбљеном на силу, или с другом коју закон не допуштаје вјенчати, такови да буде лишен свештенства и прогнан из нашега общчества бешчасно како безаконик и проклети хулитељ Закона Божија и како губетељ душа христијанских.

ТРИНАЕСТО

Ако лупеж погине, али се рани идући у крађу, да за њега поговора није, будући сви договорно рекосмо да га сва земља бије једнако како и рукоставника.

ЧЕТРНАЕСТО

Која се лупештина нађе од прије него ли је вјера и зарука међу нама на Цетиње 1796. на Преображење августа. 6.²³ дана утврђено, такве лупештине да се имају судите по староме обичају. А што се пак нађе у ово вријеме од стеге и преко вјере

²¹ Код Попова је ред ријечи: „колико се боље учињети може“.

²² Код Попова: „Хришћанском дали“.

²³ Код Попова је датум означен словима („шесте“).

и заруке досад украдено, или што по данас који лупеж украде, то да буде извршено како сетенција наша прошлога годишта на Госпоћиндан прошлога²⁴ учињена изговара, то јест за говедо мало или велико осудбине цекинах дванаест, а глобе земаљске цекинах десет. За једно улиште челах равним начином, како и за једно говедо и осудбина и глоба да се има судит и подмирит.

За брава малога или великога осудбине талијера пет, а глобе талијера десет. За покраће из куће, или из обора и остале различите лупештине разбијајући једно по једно редом и цијенећи колико која ствар асприх ваља, пак напрема цијене поставити приличну глобу и осудбину, на примјер²⁵ која ствар један грош ваља, па то нека буде осудбине грошах пет, а глоба грошах десет.

Ово се разумије за сваку покраћу из куће и изван куће украдену и понесену, не спомињући дијете лудо, које би што од дјетињске лудости учинило, или друго чељаде, које нема чисте свијести и памети.

ПЕТНАЕСТО

Који чоек хоће по данас продавати кућу или баштину, или виноград или метех и дубраву, или остало своје недвижимо имуће, нека најприје пита и понуди своју близину пред свједоцима, пак ако не би хтела близика купити, нека понуди мергинаша, то јест раздионика од баштине²⁶ не би ли²⁷ он хтио купити, тада слободно нека продаде коме може у своје село или у своје племе, само ваља да учини књигу најмање пред три поштена чоека²⁸ или свједока,²⁹ како је близик и маргинша нудио и како они нијесу³⁰ хотели или нијесу могли купити. А који буде књигописац, нека своје име и презиме потпише, такођер годиште³¹ и ден од мјесеца, да се чисто знаде и³² када је књига писана и на које мјесто, пред којима именом и презименом свједоцима, од којег су племена били свједоци и како³³ су ови потписали, или не умијући писати крсте учинили за више вјероватије како је продаја по закону учињена и потпуно плаћено, а инако куповица не може бити.³⁴

²⁴ Нема ријечи „прошлога“ код Попова.

²⁵ Иза ове ријечи стајала је и ријеч „речи“ коју смо изоставили. Иста је ријеч и код Попова.

²⁶ Код Попова нема ријечи „то јест раздионика од баштине“.

²⁷ Иза ријечи „ли“ код Попова пише „ни“.

²⁸ Код Попова мјесто „чоека“ пјше „свједока“.

²⁹ Нема код Попова „или свједока“.

³⁰ Послије ове ријечи код Попова пише: „могли купити, или како нијесу хтели купити“.

³¹ Код Попова: „године“.

³² Код Попова: „а“.

³³ Послије ове ријечи код Попова пише: „су се они“.

³⁴ Иза ове ријечи код Попова пише „тврда“.

Ово се говори³⁵ по данас, за оне, који хоће што куповати, а не за оне који су до сада куповали.

ШЕСНАЕСТО

Сваки који има што искати, или дуг или повраћу,³⁶ или преузам или плијен, или коју штету и похару, или осталу малу или голему ствар, нека иште судом и разлогом да буде подмирен, а сам да³⁷ узима, ништа без руке³⁸ суда; аколи не послуша који, биће подложен глоби и кастигу према његове кривице, колико заслужио буде.

Будући све ово више писано саборним договором учинили, и опет на данашњи августа 17 ден, а 1790³⁹ года всеобиштим собрањем нашим разгледали и потврдили, за потребно судисмо приставити ниже сљедујућег правила:

СЕДАМНАЕСТО

Знајући да највише зла и крвопролића у нашу земљу с лупежах⁴⁰ бива, и да су⁴¹ томе највише родитељи криви, који испочетка не хоће своју дјецу⁴² с добрим дјелом васпитавати, и⁴³ ни у страху Божијему содржавати него их⁴⁴ још неки уче и силују да туђе имање грабе и краду, и да свако зло и незаконије чине, како што су и ови⁴⁵ чинили тога ради рекосмо и с овием капитулом⁴⁶ стабилисмо, који лупеж по данас украде вола или коња у којему драго мјесто у Црној Гори и у Брдима или у Приморју нашој браћи⁴⁷ и пријатељима,⁴⁸ који се налазе у цесарокраљевској земљи⁴⁹ и држави, да се такав лупеж има проћерати⁵⁰ једнако као и убиваоц који самосилно без сваке кривице чоeka убије⁵¹, будући када украде туђега вола или коња, он сву чељад од онога дома уцвијели, више него⁵² једно чељаде

³⁵ Код Попова је ред ријечи: „за оне који по данас“.

³⁶ Код Попова: „покрачу“.

³⁷ Иза ријечи „да“ код Попова пише „не“.

³⁸ Иза ријечи „руке“ код Попова пише „од“.

³⁹ Код Попова пише „1803“.

⁴⁰ Код Попова: „лупештинах“.

⁴¹ Иза ријечи „су“ код Попова пише „у“.

⁴² Код Попова: „на добра и поштена дјела васпитавати“.

⁴³ Код Попова нема „и“.

⁴⁴ Код Попова: „јој“.

⁴⁵ Код Попова: „они“.

⁴⁶ Код Попова: „капитулат“.

⁴⁷ Код Попова: „нашима сусједима“.

⁴⁸ Код Попова: „и браћи приморцима“.

⁴⁹ Код Попова нема „земљи“.

⁵⁰ Код Попова: „ћерати“.

⁵¹ Код Попова „убије чоeka“.

⁵² Код Попова: „више него ли да“.

да закоље, а особито⁵³ сиромаш која другог коња ни вола⁵⁴ нема⁵⁵ нити су вриједни стећи да таково купе⁵⁶ но⁵⁷ да продаду баштину или друго сиромаштво и имање⁵⁸ и тако да остану без ничега за прибавит животиње⁵⁹ без којег живјети не могу; ако ли лупеж по данас украде брава, или коју другу ствар, која ваља као један брав, то за први пут да има платити како у четрнаестом правилу говори,⁶⁰ аколи се пак и други пут у таквој крађи⁶¹ нађе, да се има судити и кастигат као и они који самовољно убиство учине, зашто се већ лупежи трпјети и подносити не могу. Дакле нека сваки убудуће⁶² знаде што⁶³ га допаднут хоће ако се у лупештину обрете, а родитељи нека своју дјецу уче да с миром стоје и нека се не лакоме на лупештину коју су се научили јести од туђе муке, што им синови доносе; такође и сваки домаћин од куће нека своју браћу и чељад на добри начин наставља и учи да зло не чине и⁶⁴ туђе не краду, јер ионако биће им жалост када који за злочинство буде од суда кастиган.

ОСАМНАЕСТО

За садржати с Приморцима мир и тишину сусједску, које приноси на обије стране взаимну корист и срећу, забрањује се⁶⁵ свако⁶⁶ самовољство и освета. А што који Црногорац имаде од Приморца искати, то нека иште по путу⁶⁷ суда, јер иначе биће подложен кастигу, на исти начин⁶⁸ који би међу нама смутњу⁶⁹ чинио или зло у Црну Гору и Брда приносио што се тиче до мртвијех главах,⁷⁰ које су неки Приморци нашим дужни,⁷¹ и то нека стоји како и њихове главе и ране, које су наши њима дужни и у толико биће вријеме да сваки судом одговори и да плати колико се који дужан находи; само нека од наше стране

⁵³ Код Попова: „а на властито сиромаш“.

⁵⁴ Код Попова: „вола и коња“.

⁵⁵ Код Попова: „не имаду“.

⁵⁶ Код Попова: „друга купе“.

⁵⁷ Код Попова: „након“.

⁵⁸ Код Попова: „друго сиромашко имуће“.

⁵⁹ Нема код Попова „тако да остану без ничега да прибавит животиње“.

⁶⁰ Код Попова: „капитул изговара“.

⁶¹ Код Попова: „лупештину“.

⁶² Код Попова: „унапријед“.

⁶³ Иза ријечи „што“ код Попова: „ће“.

⁶⁴ Иза ријечи „и“ код Попова: „да“.

⁶⁵ Код Попова: „је“.

⁶⁶ Код Попова нема „свако“.

⁶⁷ Иза ове ријечи код Попова: „од“.

⁶⁸ Иза ове ријечи код Попова: „како и они“.

⁶⁹ Код Попова је ред ријечи: „и зло у Црну Гору и у Брда чинио“.

⁷⁰ Иза ове ријечи код Попова: „и ранах“.

⁷¹ Иза ове ријечи код Шопова: „а у толико биће вријеме да сваки судом одговори и да плати колико се који дужан находи“.

зађевице и самовољне освете не буде, која може на непослушнога кастиг и теготу навести; а Правитељство, које има од свијех нас постављено бити, да управља обштенародне после, биће у дужности за то и⁷² све остало што би се посад догодило мислити. Дакле, и сваки Црногорац и Брђанин нека се спомене да сам по себе без питања суда и Правитељства⁷³ не чини.

ДЕВЕТНАЕСТО

Познато је свакоме да пазари служе за корист народа и да се без пазарах живити не може; али и то нека сваки знаде да они имају бити мирни и слободни без сваке смутње и кавге, на исти начин како и црква; но будући неразумни народ по својему самовољству нити једно нити друго пази него највише⁷⁴ инате и приче и кавге пред црквом и на пазаре чине, от чега не само пазари остају у⁷⁵ смутњи и народ жалосно враћа се натраг без својега удољства, него⁷⁶ црква Божија находи се поругана и обешћашћена, зашто и сам Бог пошиље кастиг на такав народ,⁷⁷ који безаконо у⁷⁸ једном злочинству и мрзости живи, зато рекосмо и темељито стабилисмо, који Црногорац или Брђанин по овоме нашем састанку и договору заведе⁷⁹ пред црквом или на којему драго пазару инат и кавгу, да се има такви хватати и суду земаљскоме предавати.

ДВАДЕСЕТО

Ни један народ не може бити честит ни срећан у којему законитога суда и доброг правитељства нема и ни једно правитељство без помоћи народне стојати не може; зато дакле сви народи на⁸⁰ свијету на свако годиште дају у општу мирију порез, колико је у којему мјесту и држави речено, а то не дају за самијех себе, да се на оне новце држи правитељство и судници и војска, која ће их од непријатељске напасти бранити и чувати од сваког злога и опакога чоека,⁸¹ да они могу мирно и без свакога страха своје после оправљати, и спокојно у мирноћи жив-

⁷² Иза ове ријечи код Попова: „за“.

⁷³ Иза ове ријечи код Попова: „ништа“.

⁷⁴ Иза ове ријечи код Попова: „и надеприце и кавге пред црквом“.

⁷⁵ Нема „у“ код Попова.

⁷⁶ Код Попова иза ове ријечи: „и“.

Код Попова: „на такве народе“.

⁷⁸ Код Попова: „и“.

⁷⁹ Код Попова: „зачеде“.

⁸⁰ Код Попова: „у“.

⁸¹ Код Попова: „Страха“.

јети. А⁸² то је и нама од највише потребе и⁸³ тако учинисмо да свака кућа даје на годиште парах илити динарах шездесет. Будући наш Преосвештени Господин Митрополит и Кавалер Петар Петровић најпрви дао цијели доход⁸⁴ од свијех земаља цетињскога Манастира, које се налазе у Сињачки читлук, и ове новце да има сваки кнез с главарима од своје кнежевине сваке године сабрати и на дан Рожденства Пресвете Богородице у Манастир на Цетиње и ће правитељство буде доносити и од правитељства⁸⁵ писмо узети, које он може у своју кнежевину приказати, нека сваки знаде како је и колико новаца предао;⁸⁶ а на ове новце биће содржати људи који ће по законима судити.

ДВАДЕСЕТ ПРВО

Ноходи се међу нама људих који често за малу ствар позову другога на мејдан, али неће да дјеле сами⁸⁷ јунаштво него⁸⁸ један и други кликује и купе војску, све што више могу, па ето мејдана из пушака, доклен начине по толико носилах и закрве народ да се и њихова дјеца кољу, а мејданције на страну здрави и весели, нити који чини ни приступа ће може погинути.

Тога ради нека сваки знаде ако се по сад нађе такви мејданција у нашу земљу, биће кастигом од суда земаљскога и од свијех нас ћеран како злочинац и возмутиће народа.

ДВАДЕСЕТ ВТОРО

Када суци сједу на своје мјесто судити ствари по⁸⁹ њиховоме разуму и расуђденију поднесене,

Прво: ваља да се спомену што они гласом народа по вољи Божијој за суце и управитеље постављени јесу,⁹⁰ а⁹¹ не, како најамници но како оци и прави љубитељи отечества.

Друго: молити се Богу, да им даде просвешченије разума и силу мудрости за⁹² познати што је праведно, свето и богоугодно.

Треће: пазити своје обещчаније и заклетву да не преступе или по хајтеру суде,⁹³ него по правници, малому како и великому, јербо суд Божји јест.

⁸² Послије „а“ код Попова пише: „како је и нама то“.

⁸³ Нема „и“ код Попова.

⁸⁴ Код Попова: „доходак“.

⁸⁵ Код Попова умјесто „правитељство“ стоји „њега“.

⁸⁶ Иза ријечи „предао“ била је ријеч „јест“, коју смо изоставили.

⁸⁷ Код Попова: „да сами дијеле“.

⁸⁸ Код Попова иза ове ријечи: „и“.

⁸⁹ Нема „по“ код Попова.

⁹⁰ Ред ријечи код Попова: „јесу постављени“.

⁹¹ Нема „а“ код Попова.

⁹² Код Попова: „што је“.

⁹³ Код Попова: „да не на миту или по хајтеру суде“.

Четврто: слушати једне и друге стране разлоге редом и не допуштавати прсте или ријечи давуције да један другому у ријечи улази и прекида говорење, него кад први изговори нека други почне⁹⁴ говорити, и нека обојица говоре тихо, без ината и вике, како може писар и сваки судца њихове разлоге чисто⁹⁵ записати и разумјети, а ће потреба буде којега припитати, да⁹⁶ опет каже што није први пут чисто изговорио, или да није заборавио што⁹⁷ казати, то нека један судца пита, а не свиколици. И пошто обије стране на пуну вољу изговоре свеколике своје разлоге, тада нека се уклоне, за учинити судцима мјесто слободно да они могу све по реду чисто разабрати и сентенцију праведно по начину учинити, која ће се давати ономе којему се пристоји, а друга једнака при канцеларији правитељства у записну књигу остављати.

ДВАДЕСЕТ ТРЕБЕ

Ако који судца зачне кога у суд судећи бранити, не могући доказати разлога и правце за чем га брани и не разбијајући мисли своје дружине, него само да се његова ријеч броји а не другога, који правије мисли имаде, и ко бољи разлог о правци доноси, такви отвара себе и каже да је хајтерија, митник и возмутитељ суда, а не истинити судца и правитељ народа, зато има бити не само прогнан и лишен вјечно сваке главарске чести и поштења, него и сувише подложен жестоком кастигу, такођер и они који би за мито или за пријатељски хајтер или по својему неразумију⁹⁸ икакве тајне открио и казао што⁹⁹ правитељство за општенародну корист чини, или говори потајно и сакривено јер ни једно дјело не може напредовати желаемим путем кад се међу дружином издајник и шпион наводи.

ДВАДЕСЕТ ЧЕТВРТО

Ако се нађе да који судца заиште или узме од икога мито навластито за оправдати кривца¹⁰⁰ а окривити правога чоека, такви да се има из суда бешчестно прогнати.

⁹⁴ Пише „начне“, а код Попова „зачне“.

⁹⁵ Код Попова је ред ријечи: „чисто њихове разлоге“.

⁹⁶ Иза ове ријечи код Попова: „и“.

⁹⁷ Код Попова је ред ријечи: „што заобравно“.

⁹⁸ Иза ове ријечи код Попова: „и не ваздержанију“.

⁹⁹ Иза ове ријечи код Попова: „се“

¹⁰⁰ Иза ове ријечи код Попова: „чоека“. Послије ове ријечи код Попова нема „а окривити правога чоека“.

ДВАДЕСЕТ ПЕТО

Који чоек по данас обећа или којему суцу даде мита, и ако се то¹⁰¹ дознаде, неће бити потреба искати на даље, него ће он сам тијем митом себе открити и казат да нема правце ни разлога супрот онога с којим се хоће пред судом правдати, и зато има бити осуђен како кривац под затвор¹⁰² у тамницу да стоји за сваки цекин нећељу данах, а то мито које буде дао или обећао да поће у општу мирију, и да се обећа и даде соку који би насочио унапријед суца митника из онијех главарах што су по договору земаљскому за суднике и правитеље земаљске постављени или осталог чоека који би икаквому суцу дао или обећао мито.

ДВАДЕСЕТ ШЕСТО

Сваки мали и велики Црногорац и Брђанин остаје у дужности поштене и добре суце које смо добровољно изабрали и по согласију и договору за суднике поставили слушати, почитовати и љубити и сваку чест¹⁰³ свијема наносити. Аколи се који нађе да речене суце обешчести и осрамоти, то ће свијех нас који смо их поставили осрамотити и ми ћемо таквог искат, да свијема за бешчест и срамоту одговорим.

ДВАДЕСЕТ СЕДМО

Када суци не би једнаке воље и согласија били сврху које ствари коју би хћели судити, него једни овако и други онако за-суждавали, у такву згоду ће буде виши број судаца остаје јакост од разлога на њихову страну, али да по души реку да¹⁰⁴ они то без свакога мита и хајтера својим разумом познају да је праведно како говоре.

ДВАДЕСЕТ ОСМО

Ако би који кулукчија заметнуо немир и смутњу међу дружином, таквога не трпјети него умах послати дома, а искати од онога племена којег другог на мјесто његово добредејатељна и у дружину погодна чоека, такођер отпратити и непослушна или љенива и безбрижна кулукчију.

¹⁰¹ Нема ријечи „то“ код Попова.

¹⁰² Код Попова: „арест“.

¹⁰³ Иза ове ријечи код Попова: „истину“.

¹⁰⁴ Код Попова: „што“.

ДВАДЕСЕТ ДЕВЕТО

Будући како суди и управитељи тако и кулукчије на обшченародни трошак постављени, да не пазе ни работају друго него земаљске послове и по¹⁰⁵ начину да испуњају како ће бити у земљи мир и тишина боља, по чему ни један не може бити слободан ходити за својима послима дома, или на своје путеве и трговину, него стојати до реченога времена на службу земаљску вјерно, како су на то и постављени.

ТРИДЕСЕТО

Када се која мала или голема штета од похаре жита, сијена, винограда, бостана, зграде, расадника, или које му драго ствари у које племе нехотице учињена догоди, то остаје кнезу и главарима од племена да процијене и да чине похарнику нека штету без свакога даљњег одмицања плати, ако¹⁰⁶ би силом и задорцом навлаштито похарао, таквога суду земаљскоме објавити, да буде кастиган како злочинац и супротник тишине земаљске.

ТРИДЕСЕТ ПРВО

Сваки којему би напасни чоек учинио коју малу или велику пакост и штету или преузимом и дерачином или другим самосилијем¹⁰⁷ и грабетељством нека прикаже суду земаљскоме а¹⁰⁸ нека се сам¹⁰⁹ своје воље не свети.

ТРИДЕСЕТ ДРУГО

Како свештеници и свечане дневи у црквама, такођер кнезови и старешине од племена јесу дужни свакога домаћина од куће научити и свакому говорити да мирно у љубави са сваким живе, да се Бога боје и да зло говорити и чинити престану, и да се спомену и разумију ове сентенције илити кастиге које смо сви договорно учинили свврху свакога злочина, и то нека сваки домаћин од куће запамти и својој дјечи и чељади¹¹⁰ каже да се чувају од кастига, од којег се неће моћи откупити¹¹¹ ако

¹⁰⁵ Нема ријечи „по“ код Попова.

¹⁰⁶ Код Попова: „а који“.

¹⁰⁷ Иза ове ријечи код Попова: „начином“.

¹⁰⁸ Код Попова: „и“.

¹⁰⁹ Иза ове ријечи код Попова: „од“.

¹¹⁰ Код Попова ред ријечи: „чељади и дјечи“.

¹¹¹ Код Мадаковића пише: „од којег ће се моћи откупити“. Ово је очито штампарска грешка, и ми смо је исправили према тексту Попова, који гласи: „од којег се неће моћи откупити“.

зло учине, будућу сентенција учињена за свакога приђе неголи је који зло учинио, и свакому унапријед казано да ни један послје не може рећи да није знао што закон¹¹² за које зло¹¹³ изговара. Знаде дакле сваки¹¹⁴ што смо свиколици договорно прво у манастир¹¹⁵ учинили на Стањевиће, пак опет на Цетиње потврдили и сувише што је мањкало приставили.

ТРИДЕСЕТ ТРЕБЕ

Дужност свакога сина отечества веже и понућа да он буде вјеран и уздан својему отечеству, и да га ни једно благо и богатство од тога раздвојити не може, нити га подмирити да се назове издајник и невјерник своје браће и отечества; у¹¹⁶ ову се дужност ми свиколици находимо, будући сви рођени и васпитани у једном отечеству, али по несрећи мало је нас који ову блажену и сваке чести и похвале достојну дужност познајемо; дај Боже! што би она у познање наше свима дошла и што би му прави синови и љубитељи дражејшег отечества совокупно и нераздвојено и унапријед могли називати се. По чему и потребно јест да како суци и управитељи, тако и сваки који на опште-народну својега отечества за службу опредјељен и постављен буде, имаде најприђе учинити заклетву од вјерности по ниже-писаном начину, ако се то чини међу свијем народом и у све велике и мале државе.¹¹⁷

Ча сахранити и уздржати све ово више написано и на тридесет и три члена раздијељено, учинисмо свиколици заклетву, цјелујући честни и животворјашчи крест и свјатоје Евангелије, при том и свјатија мошчи великомученика Пантелеимона.¹¹⁸

¹¹² Код Попова: „сетенција“.

¹¹³ Код Попова: „злочинство“.

¹¹⁴ Иза ове ријечи код Попова: „зашто смо је свиколици договорно“.

¹¹⁵ Иза ове ријечи код Попова: „на Стањевиће учињели“.

¹¹⁶ Код Попова: „д“.

¹¹⁷ Иза ове ријечи код Попова: „до свијету“.

¹¹⁸ Иза ове ријечи код Попова се наставља текст без тачке и гласи: „на Цетиње 17 числа 1803 года под знамењем свеопштег барјака“.

Prof. dr Jovan R. Bojović

LA LÉGISLATION ET LES ORGANES DU POUVOIR
CÉTRAL AU MONTÉNÉGRO DU TEMPS DU MÉTROPOLITE
PETAR I PETROVIĆ (1784—1830)

Resumé

Au nom du métropolite Petar I Petrović (Pierre I Petrovitch) est attachée la formation de l'Etat monténégrin vers la fin du XVIIIe siècle et au commencement du XIXe siècle. Le métropolite Petar fit ses études au Monténégro et en Russie. Il était très instruit et connaissait quelques langues. Il était réaliste en la politique. Sa réputation et son autorité de souverain accroissaient constamment dans le peuple. Il était clairvoyant. Il savait estimer les mouvants politiques dans le pays ainsi qu'aux pays voisins. Il était le plus grand connaisseur des coutumes et des habitudes des Monténégrins. La politique intérieure et extérieure du Monténégro était menée par lui, avec succès. Il se distinguait comme homme de tendance et de tranquillité quant à la décision des questions complexes. De même il était sévère et énergique dans des événements décisifs. Comme commandant en chef il était très doué. Il devint le plus populaire Monténégrin de son temps. En partant des faits qu'il était le fondateur de l'Etat monténégrin, ainsi que de tout ce qu'il fit pour le Monténégro, de sa personnalité complète, il resta le plus grand homme d'Etat dont le Monténégro a jamais donné. Il était et il resta un politique insurpassable et inaccessible de son époque au Balkan.

Un grand ennemi de la liberté et de l'indépendance monténégrine en ce temps là était le visir turc à Scutari Mahmud-paša Bušatlija (Mahmud — pacha Buchatlia). Après une résistance très forte, il soumit le Monténégro en 1785 et y lessa un vrai ravage. Il a même incendié le monastère de Cetinje (Cetigné). A ce temps là le métropolite Petar ne se trouvait pas au Monténégro. Après l'attaque et la dévastation de Mahmud paša le Monténégro se trouva dans une situation grave. A part de la dévastation pendant la guerre, le Monténégro était aussi désuni en tribus qui étaient brouillés entre eux. Il y régnait la vendetta. Dans certaines régions du Monténégro, les Turcs trouvaient un appui. Tout cela présentait un aspect pénible de la situation au Monténégro.

Dans une si grave situation, le métropolite Petar entreprit des mesures énergiques afin de reconcilier des tribus en querelle et d'unir les parties centrales du Monténégro (quatre régions) et les Brda (Bjelopavlići, Piperi, Rovca, Morača et Uskoci) qui, jusqu'alors, se trouvaient sous l'influence turque. Jusqu'au début de l'année 1796, le Métropolite obtint un grand succès quant à la liaison des tribus et à leur accord et unité. Il a uni le Monténégro et les Brda. A se but fut proclamé le premier Code (1796) de six articles par lequel on légalisa l'unité et l'intégrité du Monténégro et des Brda, ainsi que l'obligation de chaque sujet monténégrin de lutter pour la liberté et l'indépendance du pays. Bušatlija faisait des préparations dans le but de soumettre de nouveau le Monténégro.

Le Métropolitte lui signalait de vivre en paix, mais Bušatlija n'en consentit pas et attaqua le Monténégro. Le Monténégro accepta la lutte. Le métropolitte Petar se mit à la tête de l'armée monténégrine. A la veille de la lutte décisive il prononça un discours aux soldats qui entra dans le trésor de la rhétorique du monde. Dans deuh batailles, à Martinići (en juillet) et à Krusi (en octobre 1796) l'armée turque fut abattue. Pendant la dernière bataille périt aussi Mahmud paša Bušatlija. Ces deux victoires du Monténégro furent décisives pour avenir. Grâce à ces victoires le Monténégro commença à se développer en un État indépendant dans le Balkan captivé.

Dans cette étude nous avons traité trois questions importante, à savoir: 1) le travail sur la consolidation intérieure au Monténégro jusque la proclamation du Code (1798); 2) le Code du métropolitte Petar I et 3) les Organes du pouvoir central. A la fin de cette étude on publie les deux premières »reprint« publications du Code et le texte du Code adapté à l'orthographe contemporaine de la langue serbo-croite. Dans les remarques on fait mention sur certaines différences entre les deux premières publications du Code.

Après les victoires historique à Martinići et à Krusi, le métropolitte Petar entreprit des mesures sur la consolidation et sur l'introduction de l'ordre juridique au Monténégro. A ce but il établit l'organe du pouvoir suprême — Praviteljstvo — le Sénat (1797) avec lui-même à la tête. Aussi il établit un Tribunal Central (1798) et proclama le Code (1798). Malgré tout cela il forma une Chancellerie nationale avec un secrétaire à la tête.

Au cours de la seconde moitié de l'année 1813, le métropolitte Petar commença la lutte pour la libération du littoral monténégrin qui se trouvait entre les mains des Français. On en libéra Budva, Paštrovići, Herceg-Novi ainsi que d'autres places plus petites au littoral, tandis que Kotor se rendit après être assiégé. Ensuite eu lieu l'Assemblée des représentants du Monténégro, de Paštrovići et de Boka Kotorska à Dobrota le 22 novembre 1813 où l'on prit la décision sur l'union de Paštrovići et de Boka Kotorska avec Monténégro. Il y fut élu un gouvernement commun avec le métropolitte Petar à la tête. Cependant, cette décision de l'Assemblée n'entra jamais en vigueur car, les grandes puissances, ayant remporté la victoire sur Napoléon, décidèrent que cette partie du Littoral monténégrin appartienne à l'Autriche qui, de son côté, l'occupa militairement vers la moitié de l'année 1814.